

SIGILLVM · VNIVERSITATIS · CALIFORNIENSIS
FIAT LVX
MDCCCLXVIII
EX LIBRIS

HUGO LAGERSTRÖM

SVENSK BOKKONST

STUDIER OCH ANTECKNINGAR ÖVER SÄRDRAGEN I SVENSK BOKSTAVSFORM OCH SVENSKT TYPTRYCK

SVENSK BOKKONST

STUDIER OCH ANTECKNINGAR ÖVER SÄRDRAGEN I SVENSK BOKSTAVSFORM OCH SVENSKT TYPTRYCK

MED OMKRING 140 AVBILDNINGAR AV ÄLDRE OCH NYARE TYPTRYCK

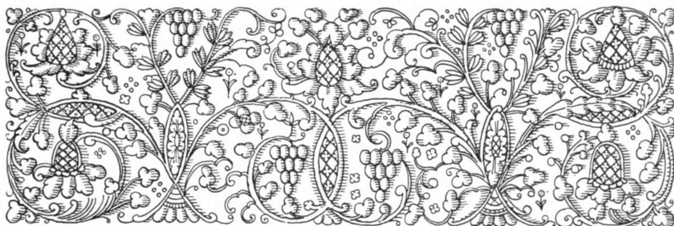
AV

Hugo Lagerström

BOKTRYCKARE

STOCKHOLM MCMXX

F Ö R O R D

ÖRELIGGANDE ARBETE UTGÖR RESULTATET av studier och iakttagelser för uppsatser och recensio- ner tryckta i Nordisk Boktryckarekonst samt för några otryckta föredrag hållna i Konsthantverkarnas Gille, Svenska Slöjdföreningen, Svenska Boktryckareföre- ningen, Sveriges Grafiska Faktorsförening, Konstaka- demien och i Yrkesskolan för bokhantverk, vilka jag här sammanfört samt sökt fördjupa, utvidga och samarbeta till ett helt. Det är så- lunda studier och undersökningar från olika tillfällen och från olika synpunkter, men de ha dock alla som ledande grundtanke att söka utvinna, påvisa och bedöma särdragen i svensk bokkonst. Det är alltså icke historia, bokhistoria i egentlig mening, utan det är fackmannens undersökningar över den form och den stil, som svensk bokkonst givit uttryck åt under skilda tidsskeden, och yrkesstudier över olika uttryck och särdrag i nutida svenskt typtryck, såväl i valet av bokstavs- former som i sättet för typens användning i tryck. Dessa undersökningar och yrkesstudier hava dock utförts utan anspråk att i någon mån vara slutgiltiga eller fullständiga. Med hänsyn härtill böra de skilda uppsatserna läsas och deras innehåll bedömas. Att dessa studier utgivas samlade just nu har i viss mån sin

1400-talet

Syren eſt monſtrum maris quia ab vmbilico
deſuper eſt vt pulcerrima virgo inferius au
tem piſcis tota hec | ſyren tam dulcit cātat q̄ propt
dulcedinem cantus illius naute gubernacula relin
quunt et obdormiunt · eapropter multi periclitan=
tur Quidā autem inpudicus luxurioſus nauigās
per mare intuitus eſt ſirenem pulcherrimā · qui ſta
tim ipſam concupiens ad luxuriam proclamauit ·:·
Syren aūt magis dulciter clamabat et cantabat
ſe quoq̄ parabat vt hunc lubricū deciperet et ait Vt
intueor me diligis · Sed ſi vis mecū concūbere de=
ſcēde influctib⁹ et ad libitū corpe meo perfrueris ·:
Erat eni hic ita a luxuria iflāmat⁹ q̄ q̄ſi nil de ſe ſē=
ciebat :Idcirco miſit ſe in marinis vndis vt cum
ipſa cubaret At illa hoc intuens ipſum in vndis reli
quit pichtare per mareq̄ natauit vt ſolebat dicēs ·

f iiij

Textsida med illustration. Johann Snell: Dialogus creaturarum, Stockholm 1483
Märk den spetsiga, skarpt brutna götiska bokstavsformen
(Den första i Sverige färdigtryckta bok)

¶ Incipit vita siue legēda cū miraculis dn̄e katherine
sancte memorie filie scte Birgitte de regno Suecie.
V enerabilis et deo dilecta katherina no
bilis viri dn̄i wlphois gudhmark ⁊ bir
gitte ꝯiugis eius cuius laudis p̄coniū in
eccl'ia filia fuit. Hij ex scto suo coniugio:
nō tantū mūdo/sed deo octo filios genuerūt. katheri-
nā de qua narrandi series suscipit ordie nascendi quar
tā ꝓuidencia diuia tanq̄ mediā virtutibꝫ et morū ho-
nestate ceteris eoꝝ filijs eminēciorē huic luci inuexit.
Que cū adhuc in cunis mōrlis huius vite ageret exor
diū eius future sctitatis et puritatis indicia dina gr̄a
demōstrauit. Nā nutricis officio tradita ꝑt impudi-
cā et lasciuā vitā vt ꝓbabili ꝯiectura conicit sugere eiꝰ
mām̄as abhorrebat Mām̄illas vero mr̄is sue sācte et
q̄rūdā cōtinenciū mulierū sine horrore bibebat Incō-
tinenciū vero lac sicut absinthiū refugiēs cū lacrimis
et vagitu. Cōgruū namq̄ꝫ fuit ut que totā diuinis de-
dicanda erat obsequijs more nazarenoꝝ immūdū non
māducaret ex vtero mr̄is sue. Ablactatā igit̄ scta mr̄
eius de educaciōe filie sollicita cuidā deuote ⁊ scte opi
nionis abbatisse de risabergha tradidit sctis moribus
educandā. Sꝫ innocencie ꝑsequtor dyabolus q̄ sp̄ pri
mordia bona molit̄ extinguere dormientē puellā abba
tissa in deuotis orōibꝫ excubāte in specie bouis cornu-
pete impecijt et eā cornibꝫ a lecto ꝓijciēs in pauimen
to semiuiuā reliquit. Abbatissa vero puelle imanē ge
mitū audiens cū om̄i celeritate accurrit eāq̄ꝫ q̄si iam

Textsida med initial. Bartholomeus Ghotan: Vita Katherine, Stockholm 1486
Märk den runda götiska bokstavsformen
och initialens placering

1400-talet

Werdoghaſtom j gudh fadhē ok herra Her̄ Jap
mz gudhz nadh ärchebiſcop j vpſala ꝛc. Ericus nico
lai Canik thē ſame ſtadhz medh alle ödhmywkth ſik
ſyälffwan redheboen tyl tiäniſth ok wurdhoghet •
Swa ſom thñ thulugha mānen ſancte iob haffuer
ſakth tha är mēniſkenne liff ekke ōnath en en ſtridh
häroppa jordherike job vij. Thēna ſtridhēne• ſom
the helgha ſkrifftch bewiſär. föra mēniſkenne oppa
iij hēnes fiende ſom ära. Werdhin ok kroppen ok
dyäffwlen medh ſith ſällſkap• Mē j blandh thēna iij
then ſtörſthe ok ſtarkeſte fiēde ſom mēniſkē haffuer
den är dyäffwlen Thy jngen makth oppa iorderike
kan liknas widh honō job xli Thy ſäghē ſancte pau
lus Wy fekthom ekke ellerr ſtridhom moth männiſ-
kiom ſom ära aff köth ok blodh Men wy ſtridhom
moth the höffdigiar ok moth the wellogha ok mo-
th the regerarr ſom regera mörkredh här j werdhin
ne. ad ephe. vi. Thēne fienden gaar kringhō werdin
na ſwa ſom eth grömth rytāde läyen ok ſöker thñ
hā maghe ſwälgha. j. petri. v. Ok thy ath thēne gö
me fiendē gaar ſwa kringhō werdhinne ok ſöker fa
ngha mēniſkene thy görs hēna ſtorligha behof war
dha wyſz ok klok tyl ath waktha ſik ok ſtridha mo-
th ſwa dane fiende. Ath hwar han ſächē forſath for
mēniſkene. hō maghe forwetha ſik ok gynhöffcha
honñ ok ſwa wynna honñ offwer Som konūgē for
iſrl's folk lärdhē ok forwaradhē aff prohetanō hel-
ſeo giorde konūgenō äff ſyrie landh. iiij. Regū. vi.
Thē fore tyl ath göra mēniſkene wyſa ok furnomſ

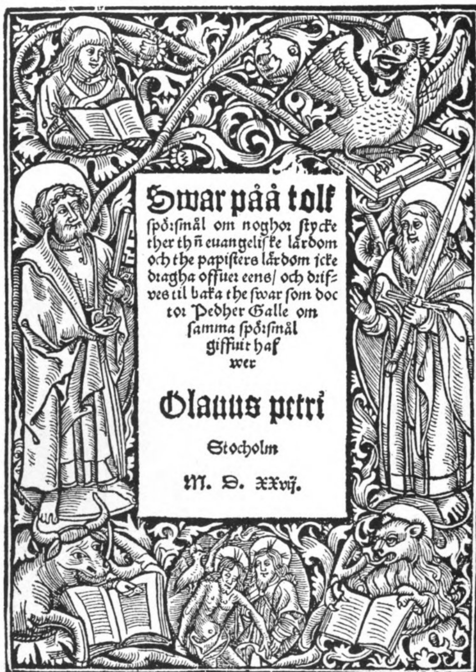
Textsida med götiska typer. Aff Diäfwulens frästilse. 1495
Märk: Den första boken på svenskt språk

Een nyttwgh
wnderwijſnig wthwr
ſchrifftenne om men=
niſkiones fall/ och hwru
ledhes gwdh hēne wpret-
tadhe ighen/ hwilken my
kit nyttugh är allom chri-
ſtnom meniſkiom ath we-
tha/beſynnerligha een fäl-
loghom preſtom / ſom ſå
dät plichtoghe äre theras
almogha ath lära.
M.D.XXVI.

Titelblad med dekorativ omramning. Stockholm 1526
Olaus Petri: Een nyttwgh wnderwijsning

1500-talet

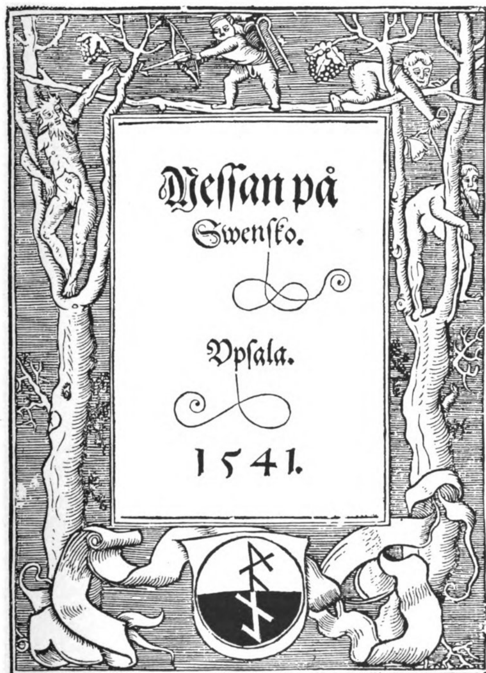

Swar påå tolf
spörsmål om noghor stycke
ther thn̄ euangeliske lärdom
och the papisters lärdom icke
dragha offuer eens/ och driff-
ves til baka the swar som doc
tor Pedher Galle om
samma spörsmål
giffuit haf
wer

Olauus petri

Stocholm

M. D. xxvij.

Titelblad med dekorativ omramning. Stockholm 1527. Märk textens form och den vackra götiska bokstavsformen sammanställd med schwabach

Titelblad med dekorativ omramning. Messan på Swensko. Upsala 1541. Märk de dekorativa slingorna och Jörgen Richolfs tryckaremärke

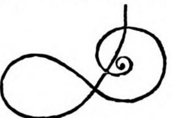
Ex-
plicit psal-
terium dauiti-
cum bene correctū Cū
ānotatōne ad quemlibet psal-
mū qua intētione sit psalm⁹ ipse legē
dus ꝛ quafr exponendus Impssum Upsale
Anno salutis M d x. Reuerēdissimo
in xp̄o prē ꝛ Dn̄o dn̄o Jacobo
Regni Suecie pmatū
Et Upsalen̄ ecclesie
psulatū felicissime
gubernante
Cū priuile
giis.

Dekorativ slutskrift med götiska typer. (Johann Snells) Psalterium. Uppsala 1510. Paul Grijs. Märk slutskriftens form, ett utslag av dekorativ strävan

Emoot Pestilentzie hu-
ru hwar och een menniskia sigh
hålla skal/ bådhe gamble och unge/
rijke och fattige / til itt tienstelighit rådh och
hielp / Scriffuit genom Guilielmum Lemnium Me-
dicinæ Doctorem.

Then som för sinom skapare syndar/
han moste komma läkiarenom i hender Sy. 38.

Tryckt i Stocholm aff A-
mund Laurentzson, Anno 1572.

Titelsida med fraktur- och schwabach-typer sammanställda med kursiva typer. Stockholm 1572. Märk den dekorativa slingan och de rytmiskt fallande typstorlekarna

Förſta Boken aff Chrönicon.

Förſta Capitel.

Gene.5. Dam/Seth/Enos/Kenan/Mahala-
leel/Jared/Henoch/Methuſalah/La-
Gene.10. mech/Noah/Sem/Ham/Japheth. Japheth
Japheths barn äro theſſe/Gomer/
Magog/Madaj/Jauan/Thubal/
Meſech/Thiras. Men Gomers barn
äro/Aſcenas/Riphath/Thogarma.
Jauans barn äro/Eliſa/Tharſiſa/Chi-
thim/Dodanim.
Hams barn äro/Chus/Mizraim/
Put/Canaan. Men Chus barn äro Ham
theſſe/Seba/Heuila/Sabtha/Rage-
ma/Sabthecha. Ragema barn äro/
Scheba och Dedan. Men Chus födde
Nimrod/han begynte wara weldigh på iordenne. Mizraim födde Ludim/
Anamim/Lehabim/Naphthuhim/Patruſſim/Caſluhim/aff hwilkom
vthkompne äro the Philiſtim och Caphthorim. Men Canaan födde Zidon
ſin förſta ſon/Heth/Jebuſi/Amorj/Girgoſi/Heuj/Arkj/Sinj/Aruadj/Ze-
marj och Hemathj.

Sems barn äro theſſe/Elam/Aſſur/Arphachſad/Lud/Aram/Vz/ Sem
Hul/Gether och Maſech. Men Arphachſad födde Salah. Salah födde
Eber. Men Eber wordo födde twå ſöner/then ene heet Peleg/ther före at j
hans tijdh wardt landet delat/Och hans brodher heet Jaktan. Jaktan föd-
de Almodad/Saleph/Hazarmaueth/Jarah/Hadoram/Vſal/Dikla/Ebal/
Abimael/Scheba/Ophir/Heuila och Jobab. Theſſe äro alle Jaktans barn.

Sem/Arphachſad/Salah/Eber/Peleg/Regu/Serug/Nahor/Thara/ Abrams ätt Gen.25.
Abram/thet är Abraham. Men Abrahams barn äro/Jſaac och Jſmael.
Thetta är theras ätter. Then förſte Jſmaels ſon/Nebaioth/Kedar/Adbeel/
Mibſam/Miſma/Duma/Maſa/Hadad/Thema/Jethur/Naphis/Kedma.
Theſſe äro Jſmaels barn.

Men Ketura barn Abrahams frillos/Hon födde Simran/Jakſan/
Medan/Midian/Jeſbach/Suah. Och Jakſans barn äro/Scheba och De-
dan. Och Midians barn äro/Epha/Epher/Henoch/Abida/Eldaa. Theſſe
äro alle Ketura barn.

Gen.25.36 Abraham födde Jſaac. Jſaacs barn äro/Eſau och Jſrael. Eſau barn
äro/Eliphas/Reguel/Jehus/Jaelam/Korah. Eliphas barn äro/Theman/
Omar/Zephj/Gaetham/Kenas/Thimna/Amalek. Reguels barn äro/Na-
hath/Serah/Samma och Miſa.

Gene.36. Seirs barn äro/Lothan/Sobal/Zibeon/Ana/Diſon/Ezer/Diſan. Lo-
thans barn äro Horj/Homam. Och Thimna war Lothans ſyſter. Sobals
barn äro/Alian/Manahath/Ebal/Sephj/Onam. Zibeōs barn/Aia och Ana.
Ana barn äro/Diſon. Diſons barn äro/Hamram/Eſban/Jethran/Chran.
Ezers barn äro/Bilhan/Saeuan/Jaechan. Diſans barn äro/Vz och Aran.

Gene.36. Theſſe äro the Konungar ſom regeradhe vthi Edoms land/förra än
någhor Konung regeradhe ibland Jſraels barn/Bela Beors ſon/och hans
ſtadh heet Dinhaba. Och tå Bela bleff dödh/wardt Konung j hans ſtadh

S s iij Jobab

Textsida med rubrik och stor initial. Ur den s. k. Gustaf Wasas bibel. Stockholm 1541–1542. Märk sammanställningen av schwabach-typer till texten och frakturtyper till huvudrubriken samt initialens placering

1500-talet

Thetta helga Euangelium scriffuar S. Johannes Euangelista etc.

Ther effter skal Predican stee. Sedhan. Credo/ på Swensko eller Latijn.

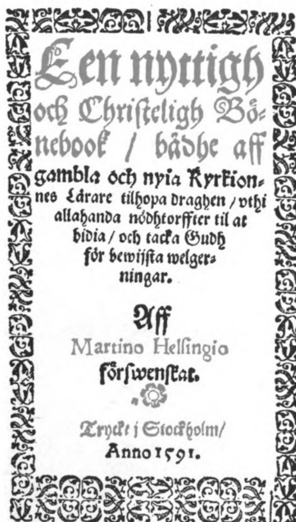
JAgh troor på Gudh Fader alzmechtigan/ himmelens och iordenes skapare. Och på Jesum Christum hans eenda Son / wår Herra/Hwilken affat är aff then helga Anda/ Födð aff iungfru Maria/Pinter vnder Pontio Pilato/ korsfester döder och begraffuen/Nider stigen til heluetes/På tridie dagen vp standen igen ifrå the döda/Vpstigen til himla / sittiandes på alzmechtigh

B Gud

e

Textsida med fraktur-typer och gotik-initial. Ur Handboken. Stockholm 1548
Märk den s. k. kustoden och initialens placering

1550-talet

Een nyttigh och Christeligh Bönebook / bådhe aff gambla och nyia Kyrkionnes Lärare tilhopa draghen / vthi allahanda nödhtorffter til at bidia / och tacka Gudh för bewijsta welgerningar.

Aff Martino Hellsingio förswenskat.

Tryckt j Stockholm / Anno 1591.

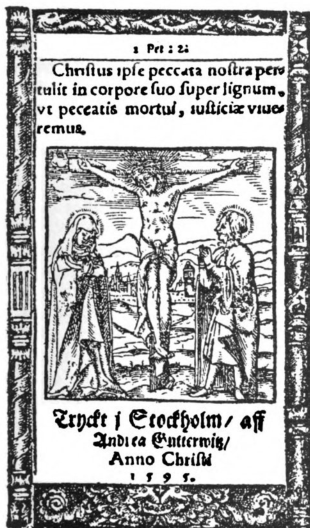
Böner til then

Någhra Böner til then helgha Treefaldigheet.

August. lib. Med. cap. 32.

O Tu helgha Treefaldigheet / tigh åkallar iagh och bedher tu werdighas komma til migh / och tigh itt Tempel och boning j migh göra / thet tijn åhra och herlighit tienligit är och werdigt. O Gudh Fadher / tigh bedher iagh / genom tin kära Son. O tu ewighe Gudz Son / tigh bedher iagh / O tu helghe Ande / tigh bedher iagh / at alla laster och odygder måghe wara wijdt ifrå migh / och ther emoot alla godha dygder j migh plantadhe. O tu obegripe-
lighe

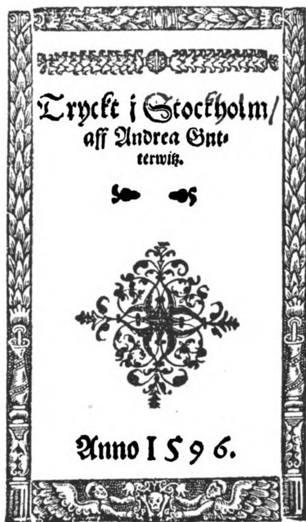
Titelblad och textsida ur M. Helsingii Bönbok. Stockholm 1591
Märk: Typens användning och initialens placering

1 Pet : 2:

Christus ipse peccata nostra per-
tulit in corpore suo super lignum,
vt peccatis mortui, iusticiæ viue-
remus.

Tryckt j Stockholm / aff
Andrea Gutterwitz/
Anno Christi
1 5 9 5.

Slutsida ur Catechismus. Stockholm 1595
Märk sammanställningen av
antikva- och fraktur-typer

Tryckt j Stockholm/
aff Andrea Gut-
terwitz.

Anno 1 5 9 6.

Slutsida ur Enchiridion. Stockholm 1596
Märk textens och ornamentets
dekorativa anordning

1600-talet

Swerikes Rijkes

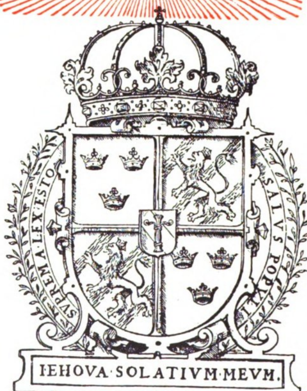
LANDSLAGH/

Som af Rijksens Rådh blef öfwer-
sedd och förbätrat: Och af K. Christofer / Swe-
rikes / Danmarks / Norikes / Wendes och Götha Konung / Palatz-
grefwe widh Reen / och Hertigh af Beijeren / Årom efter C. B. 1442,
stadfäst: Så och af menige Swerikes Rijkes Ständer samtykt / gillat och weder-
taghen / hwilken och alt sedhan är almänneligen
brukat worden:

Efter
Then Stormechtige / Höghborne Furstes och
Herres / HER. CARLS then nijondes / Swerikes / Göthes /
Wendes / Finnars / Carelers / Lappars j Norlanden / the Caijaners / och
Esters j Lifland etc. Konungs / nådighe befalning / af
Trycket vtgången.

INSIGNIA REGIS ET REGNORVM SVECIÆ ET GOTHIÆ.

Stockholm / åhr 1608.

Titelblad med fraktur-typer och ornerade bokstäver i huvudraden. Swerikes Rijkes Landslagh. Stockholm 1608. Märk linjeanordningen

Concio quarta,

*HABITA IN NVNDINIS ERI-
CIANIS VPSALIÆ, Anno Domi-
ni 1614.*

Ierem, 30.

Thetta sägher HErren HErren/ tin skadha är alt förstoor etc. usq; ad: then ther ingen efterfråghar.

Oncionibus de pœnis & ærumnis Iudæorum subjicit Ieremias hoc capite & sequentibus aliquot conciones consolationum plenissimas. In hoc textu sumit consolationem à vero medico Deo, qui etiam desperatissimis morbis mederi potest. In papatu urgentibus patriam ærumnis sanctos invocabant ut auxiliatores, & huc etiam venerunt circa hoc tempus, sanctumq; Ericum ut patriæ patronum precibus compellabant: nos verò discamus ex hoc textu, quem medicum contra morbos patriæ tutò accedere possumus, ut medicinam certam & efficacem inveniamus.

PARTES II.

I. Descriptio pænarum & calamitatum collatione cum morbo incurabili seu immedicabili omnibus medicis, & propterea lotha.

*Textsida med antikva- och kursiv-typer sammanställda med fraktur-typer och överstycke av rörliga ornament. Stockholm 1615
Märk initialens placering*

29. Hwar som Målsåghanda rått gifwer androm / och om noghor gör sigh til Målsman i annars saak: Hwar som wil och sökia för annan/han swari och för han.
30. Then som switligha dragher vnder sigh skattskyldoga Jord/medh Köp eller Skipte / år Konungz Tiufwer: Och swå som Frålsis Jord årfwis i Skatt / swå twårt å moth: Och at Bonde ey köpe skatta Jord meer ån han år fullsådhe vppå. (Breff
31. Gör man Gerning å then som Konunger hafwer taghit i sin Fridh medh
32. Saak theß som bryter Konungz Doom / eller theß hans Doom hafwer / och huru hon måtas skal. (wer.
33. Huru Konunger åger hielpa them til Råtta som Giåld aff androm kråf-
34. Saak theß som bersar i Konungs Parkom/och hwat Konungs Parka år.
35. Tolff skulo wålias i Laghsagho hwarie/som Rått skulo styrkia och fullfölghia öfwer them som bryta moth Konungs Balkenom / och vm Edh thera.
36. Huru Wåldsgerninga skulo kåras och kunnoghas: Then som tilkåris komi felogher för the tolff: Och om han jåfwer noghon aff them wildoghan wara.

I. Capitel.

Swerikes Rijke år aff Sweom och Göthom samankomit: Hwilkit i sigh hafwer siw Biscopsdöme och Ellowa Laghmansdöme.

Sweriges Rijkes Vrsprung.

Swerikis Rijke år aff Hedhna Wårld samankomit/Aff Swea Land och Götha: Swea kalladis nordan Skogh/och Götha sunnan Skogh. Twenne åro Götha i Swerike/ Östgötha och Wåstgötha: Ey finds Götha nampn i flerom Landom fast ståndande / vthan i Swea Rijke / för thy / at aff them vthspreddis Götha nampn i annor Land som skrifften sågher.

Götha Land.

1. ¶ Thetta Rijket hafwer i sigh siw Biscopsdöme / ock ellofwa Laghmansdöme / medh landamerom thera.

Siw Biscopsdöme / och Ellowa Laghmansdöme.

Första år Erchebiscopsdömet i Vpsalom/som hafwer i sigh eth Laghmansdöme öfwer alt Vpland. Annat år Linköpungs Biscops döme / som hafwer i sigh thw Laghmans döme / Östergöthland och Öland. Thridie år Skara Biscops döme / som hafwer i sigh thw Laghmans döme / Wåstergöthland och Wårmaland. Fierde år Strångianås Biscops döme/ som hafwer i sigh thw Laghmans döme / Sudhermannaland och Nårike. Fåmte år Wåstraårus Biscops döme / som hafwer i sigh eth Laghmans döme/Wåstmannaland och Dala. Siåtte år Wåxiö

Biscops-

Textsida med fraktur. Landslagen. Stockholm 1638. Märk den tättslutande linjeomramningen och initialen med för första textraden använda större typer

ERRATA TYPOGRAPHICA
SIC CORRIGE.

Kongz B. Cap. 21. Lege. Engin Gerningis man må eller skal / etc.
Edzöris B. Cap. 5. lin. 3. lege. Nu kunno the fore fara / ock wilia vndan fly.
Dråpm. Wådha B. Cap. 6. ¶ 1. Lege. Blifwer man bidhin i Thrå / etc.

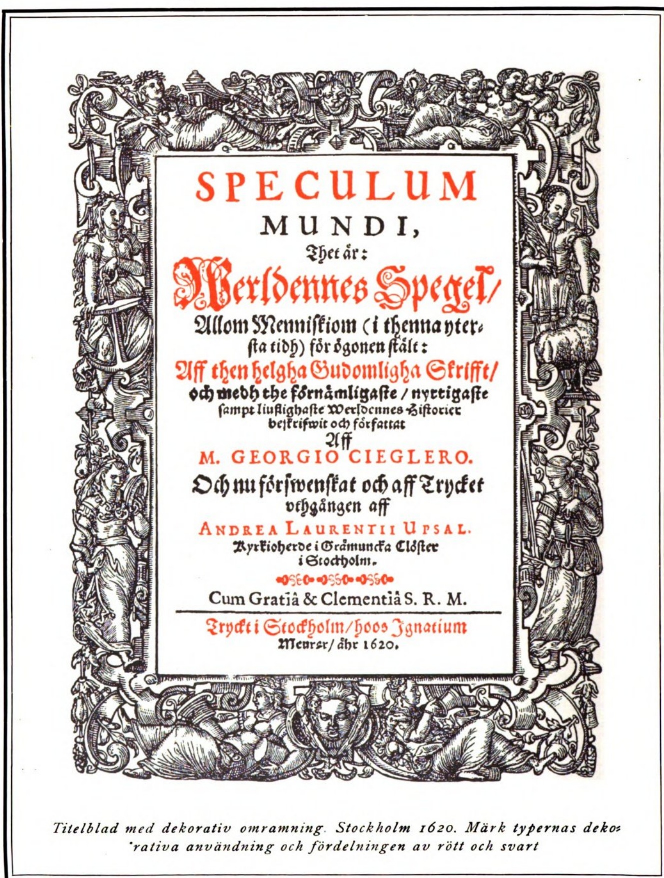
Hwar som eliest något ringa feel kan finnas medh Bookståfwerne vthi Trycket / wil den gode Låsaren sielff det corrigera och båtra.

Tryckt vthi then Konungslige Hufwudstaden Stockholm / hoos Ignatium Meurer / Åhr

M DC XVIII.

Dekorativ slutsida med fraktur- och antikva-typer. Stadslagen 1617—18

SPECULUM
MUNDI,
Thet är:
Werldennes Spegel/
Allom Menniskiom (i thenna yttersta tidh) för ögonen stält:
Aff then helgha Gudomligha Skrifft/
och medh the förnämligaste / nyttigaste
sampt liustighaste Werldennes Historier
beskrifwit och författat
Aff
M. GEORGIO CIEGLERO.
Och nu förswenskat och aff Trycket
vthgången aff
ANDREA LAURENTII UPSAL.
Kyrkioherde i Gråmuncka Clöster
i Stockholm.
Cum Gratiâ & Clementiâ S. R. M.
Tryckt i Stockholm/ hoos Ignatium
Meurer/ åhr 1620.

Titelblad med dekorativ omramning. Stockholm 1620. Märk typernas dekorativa användning och fördelningen av rött och svart

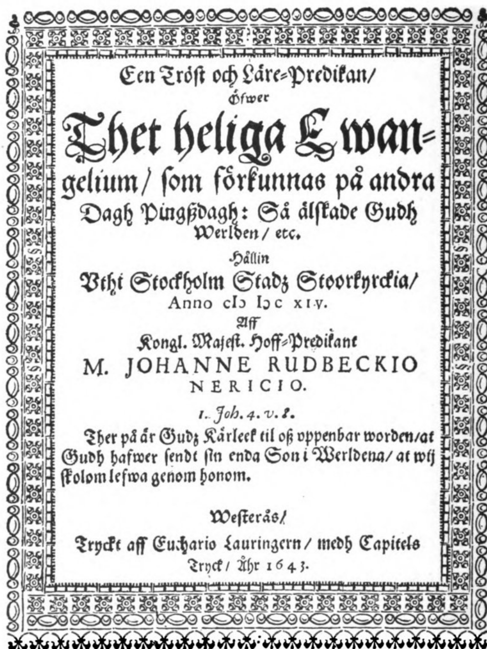

Swerikes
Landz Lagh/
Effter
Som hon är aff fordom then Stormechtige
Höghborne Furste och Herre/
Herr
Carl then Nijonde/
Swerikes/ Göthes/ Wendes/
Finnars/ Carelers/ Lappars i Norlan-
den/ the Kaijaners och Esters i Lijfland etc. Ko-
nung/ öffuersedd/ confirmerat/ och åhr
1608. publicerat worden.
Sampt itt nytt Register här til bijfoghat.

STOCKHOLM,

Nu på nytt aff Henrich Käyser medh eghen
bekostnadh Tryckt och Vplagd/ åhr 1635.

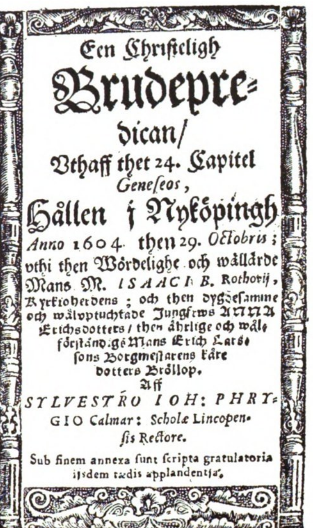
Titelblad med fraktur-typer och med omramning av rörliga ornament. Swerikes Landz Lagh. Stockholm 1635

Een Tröst och Läre=Predikan/
Öfwer
Thet heliga Ewan=
gelium/ som förkunnas på andra
Dagh Pingßdagh: Så älskade Gudh
Werlden/ etc.
Hållin
Vthi Stockholm Stadz Stoorkyrckia/
Anno cIↄ Iↄc xIv.
Aff
Kongl. Majest. Hoff=Predikant
M. JOHANNE RUDBECKIO
NERICIO.
1. Joh. 4. v. 8.
Ther på är Gudz Kärleek til oß oppenbar worden/at
Gudh hafwer sendt sin enda Son i Werldena/ at wij
skolom lefwa genom honom.

Westerås/
Tryckt aff Euchario Lauringern/ medh Capitels
Tryck/ Åhr 1643.

Titelblad med fraktur-typer och med omramning av rörliga ornament. Märk delningen av huvudraden och följande rader med mindre typer. Västerås 1643

Een Christeligh
Brudepre-
dican/
Vthaff thet 24. Capitel
Geneseos,
Hållen j Nyköpingh
Anno 1604. then 29. *Octobris*;
vthi then Wördelighe och wällärde
Mans M. *ISAACI B.* Rothovij,
Kyrkioherdens ; och then dygdesamme
och wälvptuchtade Jungfrws ANNA
Erichsdotters / then åhrlige och wäl-
förståndige Mans Erich Lars-
sons Borgmestarens kåre
dotters Bröllop.
Aff
SYLVESTRO IOH: PHRY-
GIO Calmar: Scholæ Lincopen-
sis Rectore.
Sub finem annexa sunt scripta gratulatoria
iisdem tædis applandentia.

Titelblad med dekorativ omramning. 1604. Märk delningen av huvudordet och andra raden med mindre typer

D. LEONHARDI
HVTTERI
COMPENDIUM
LOCORVM THEO-
logicorum.
Hwaruthinnan then
Christelighe
Tronnes Artiklar / vthur
then H. Skrift och then Chri-
stelige Concordieboken vthdrag-
ne / korteligen blifwa
författade.
Vthtolkade af
ERICO SCHRODERO.
Tryckt i Stockholm / hoos
Ignatium Meurer / 1618.

Titelblad med dekorativ omramning. Stockholm 1618 Märk sammanställningen av versala och gemena antikva-typer

ZACHARIÆ
HUMERI
HISTO-
RICA.

EXCUSA
UBSALIÆ
TYPIS ACADEMICIS
A. 1649.

Historicus consummatus nunquam fuit, nec esse potest. Bodinus Meth. Hist. c. 4.

Titelblad med omramning av rörliga ornament samt antikva- och kursiv-typer sammanställda. Uppsala 1649

SELECTARUM
EPISTOLA-
RUM
Ex
M. T. CICERONIS
FAMILIARIBUS
ET ALIIS,
Volumen Tertium,

AVTORE
MELCHIORE JUNIO WITEbergensi, Eloquentiæ Prof. in Academiâ Argentinensi.

Cum Gratiâ & Privilegio R. M. S.

STOCKHOLMIÆ,
Ex Officinâ IGNATII MEURERI,
Anno 1651.

Titelblad med antikva-typer, versaler och gemena sammanställda. Stockholm 1651. Märk delningen av huvudordet

ALTISSIMO SVORVM
GLORIA
REFVGIO

יהוה

Swerikes
Landz Lagh/
Effter
Som Hon är aff fordom then Stor=
mächtige Höghborne Furste och Herre/
Herr
CARL then IX,
Swerikes/ Göthes/ Wendes/ Finnars/ Carelers/
Lappars i Norlanden/ the Kaijaners och Esters
i Lijfland/ rc. Konung/ öfwersedd/ confirmerat/ och
åhr 1608. publicerat worden.

STOCKHOLM,
Tryckt på nytt aff Henrich Käyser
medh eghen Bekostning.

LEGES SANCTÆ ET INVIOLABILES SVNTO

ANNO 1638

POENA VIOLATI JVRIS ESTO

Dekorativt titelblad. Swerikes Landz Lagh. Stockholm 1638. Märk sammanställningen av fraktur och antikva

1650-talet

7. *Si quis conficiat privignos suos hæreditatis causa.*
8. *Si quis ducat exercitum contra Regem, vel regionis dominum, vel insidias aut vim ipsi faciat.*
9. *Si quis ducat exercitum extraneum adversus patriam suam, vel inversum aut hostile scutum gestet contra verum dominum suum.*
10. *Si colonus, villicus, molitor, minister fidem debens, vel uxor occidat verum suum dominum aut patremfamilias.*
11. *Si quis incendium voluntarium intentet alterius domui.*
12. *Quomodo se defendere debeat insimulatus hujus facinoris.*
13. *Si quis minetur alteri, & qui minas audivit, accipiat postea damnum, & nesciat à quo.*
14. *De eo qui coitum habet cum pecore aut aliis animalibus.*
15. *Si quis arte malefica aut venefica conficiat alium, quomodo hoc cognoscendum sit.*
16. *Delicta pro quibus non mulcta, sed gravior pœna solvenda est.*

I. CAP.

Si quis per latrocinium occidat alium, quomodo hoc cognosci ac judicari debeat.

SI vir virum aut mulier occidat, vel quicunque interficiat alium & occultet atque in abscondito operiat; vir ad rotæ supplicium, & mulier ad ignem damnabitur. Territorii verò, ubi hoc facinus commissum est, Nemda cognoscet & contestabitur hunc vel hanc sontem aut insontem, & præses judicii territorialis præibit juramentum, & singuli jurabunt, prout ipsis prælegitur. Sic de omni latrocinio agetur & facinore capitali.

II. CAP.

Si pater aut mater occidat liberos, vel liberi parentes.

Si vir aut mulier ex proposito occidat infantem suum non baptizatum vel baptizatum, vel liberi patrem aut matrem suam, aut maritus uxorem, suam, aut uxor maritum suum; vir ad rotæ supplicium, & fœmina ad ignem damnabitur, si omnibus manifestum sit. Quicunque hujus criminis insimulatur, nec in aperto est, purgabit se cum

Textsida med antikva- och kursiv-typer (latinsk text). Landslagen. Stockholm 1672. Märk anordningen av rubrikerna och initialens placering

Sweriges Rijkes
Gamble Laghböker/
Såsom:
Vplandz-
Östgötha- Laghen.
Helsinge-
Sampt
Konunga Styrilse.

Stockhölm:
Tryckte och vplagde af Henrich Keyser medh eghen bekostnadt/ Åhr 1650.

Titelblad med fraktur och linjeomramning. Sveriges Lagböcker Stockholm 1650

Then Stormächtigste Högborne Furstinna och Fröken/
Fröken
Christina/
Sweriges/ Göthes och Wendes Vthkorade Drottning och ArffFurstinna/ StorFurstinna til Finland/ Hertiginna vthi Estland och Carelen/ Fröken ofwer Ingermanland/ etc.

Min Allernådigste Drottning/ dedicerar och offererar thetta ringa doch wälmeente Arbete vthi största ödmiukheet på thet vnderdånigste

Henrich Keyser.

Dedikationssida med fraktur och rörligt ornament som överstycke. Sveriges Lagböcker 1650

1650-talet

Sweriges
Landz-Lagh/
Effter
Som hon är aff fordom
den Stormächtige Höghbor-
ne Furste och Herre/
Her
Carl then IX.
Sweriges/ Göthes/
Wendes/ Finnars/ Care-
lers/ Lappars i Norlanden/ the
Caijaners och Esters i Lifland/ etc. Ko-
nung/ öfwerseed/ confirmerat/
och åhr 1608. publicerat
worden.
Men nu på nytt effter the
Nye vplagde Laghböker medh
flere Concordantier förbättrat och
vthgången.

STOCKHOLM,

Tryckt aff Ignatio Meurer/
Åhr 1667.

Titelblad med fraktur. Sweriges Landz-Lagh. Stockholm 1667

i LandzLaghen. 47

XXIII. Capitel.

Vm Bryllops Kost/ Barna eller Syskona i mellan.

NV kan Fadher och Modher Bryl- C. 18. Stl.
lop göra åth Son sinom eller Dot- h. 2. fl. 26.
ter: Then kosten ägher ey til fulnadha gipt. östä
gånga y. Boa Syskone i boo oskiffto gl. ref.
saman / gifftis ett af them eller flere / huc. l. 50.
Then kosten ägher til fulnadha gånga z. ff. de fam
herscisc.

z Fl. 27. gipt. östä gl.

Erfda Balker.

I. Capitel.

Huru Barn och Barnabarn skulo erfwa thå Fadher eller Modher ära dödh.

DÖr Bonde eller Hustru / och lif-
wa Barn effter / Son och Dot-
ter / Arfwe Son twå luthi / och a Fl. 11. ärf
Dotter thridiung a: Och taghi slikt Vpl. in
Sonabarn af arfwe som Son/och slikt pr. Fl. 1.
Dotterbarn som Dotter / å hwat heller ärf. östgl.
noghot lifwer af Syskenom eller ey b. in pr. Fl. 11. ärf.
b Fl. 11. par. 1. & Fl. 12. par. 1. ärf. Vpl. Rlt. HL. in pr.
R. domb. räs. Stockh/ 1507. Fl. 11. par. 1.
HL. eod. c. 1. Stl. in fin.

II. Capitel.

Huru frambelis ärfwas skal i mellan Fader och Modher / Särsyskene och Samsyskene Barn thes dödha.

NV äro en Barn eller Barnabarn
til / Thå äro Fadher och Modher
och Samsyskene widh then dödha.
E Åro

Textsida med fraktur. Sweriges Landz-Lagh. Stockholm 1667

Thetta å nyio vplagde
MANUALE
SVETICUM,
Innehåller
60. Böcker och nyttige Stycker.
Sampt
Medh en fullkomlig Psalm-Book förbättrat.
Hwars Böckers Innehåld på näst- följande Blad finnes anteckuat.

Stockholm/

Tryckt aff Henrich Keyser/ Kongl. Booktryckiare/ Åhr 1683 medh egen Bekostnadt/ och finnes hoos honom till köps.

Dekorativt titelblad med omramning av rörliga ornament. Stockholm 1683

Sweriges
Landz- och
Stadz-Lagh.
Nu åter å nyo/uppå mångens trägna begäran och åstundan/effter Exemplaret in Folio, helt *Correcte* och medh flijt afftryckte:
Sampt medh
Rättegångs-Processen, Ordinantien, Domare-Reglerne, Uthtydning på de Gambla Orden/Registret: warandes jämwäl denne *Edition* förökt/ aff dhe angelägnaste Kongl. *Justitiæ Revisions*, och andre högsinödige Kongl. *Placater*.

STOCKHOLM,

Tryckt hoos HENRICH Keyser/ Kongl. May:tz och Upsala Academiæ Booktryckiare/ Åhr 1692.

Titelblad med fraktur. Sweriges Landz- och Stadz-Lagh. Stockholm 1692

1650-talet

Träsnitts-illustration. Ur Henrik Keysers Stilprov. Stockholm 1691

1650-talet

Mittel Antiqua.

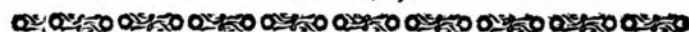
ET ingreſſus navem, trajecit, ac venit in ſuam civitatem. 2. Et ecce adduxerunt illi
paralyticum in lecto decumbentem. Quumque vidiſſet JEſus fidem illorum, dixit
paralytico: Bono animo eſto fili, remittuntur tibi peccata tua. 3. Et ecce quidam è Scri-
bis dicebant intra ſeſe: Hic blaſphemat. 4. Et quum vidiſſet Jeſus cogitationes illorum,
dixit: Quare vos cogitatis mala in cordibus veſtris? 5. Utrum enim eſt facilius, dicere,
remittuntur tibi peccata: an dicere, Surge & ambula? 6. Ut autem ſciatis quòd poteſta-
tem habeat Filius hominis in terra remittendi peccata, tunc dicit paralytico, Surge, tolle
tuum lectum, & abi domum tuam. 7. Et ille reſurrexit, abiitque domum ſuam.
8. Turbæ verò quæ viderant, admiratæ ſunt, & glorificaverunt DEUM, qui
dediſſet poteſtatem talem hominibus. 9. Et præteriens Jeſus illinc, vidit hominem
deſidentem ad telonium, Matthæum nomine Dicitque ei: Sequere me. Atque is ſurgens
ſequutus eſt eum. 10. Et factum eſt, ut ipſe accumberet in illius ædibus: Et ecce multi
publicani & peccatores qui venerant, ſimul accubuerunt cum Jeſu & diſcipulis illius. 11.
Quumque id vidiſſent Phariſæi, dixerunt diſcipulis ejus: Cur cum publicanis & peccato-
ribus ſumit cibum præceptor veſter? 12. At Jeſus ubi audivit, dixit illis: Non opus habent hi
qui validi ſunt, medico: ſed qui malè habent. 13. Quin potius ite, & diſcite quid ſit il-
lud? Miſericordiam volo, & non ſacrificium. Non enim veni ad vocandum juſtos, ſed
peccatores ad pœnitentiam. 14. Tunc adeunt eum diſcipuli Johannis, dicentes: Quam
ob cauſam nos & Phariſæi jejunamus plerumque, diſcipuli verò tui non jejunant? 15. Et
dixit illis Jeſus: Num poſſunt filii ſponſi lugere, quandiu cum illis eſt Sponſus?
Venient autem dies quum tolletur ab eis ſponſus,
& tunc jejunabunt.

Textsida med antikva-typer. Ur Henrik Keysers Stilprov. Stockholm 1691

1650-talet

EPISTO-
LÆ
ET
EVANGELIA
DOMINICORUM AC FE-
TORUM DIERUM,
SVETICE, LATINE ET GERMANICE.

Episteln und
Evangelia/
Auf
die Sonn- und Fest-Tage/
Schwedisch/ Lateinisch und
Deutsch.

STOCKHOLM/
Gedruckt in der von Ihr. Königl. Majest. pri-
vilegirten Burchardischen Buchdruckerey/ 1694.

Titelblad med antikva- och fraktur-typer för olika språk sammanställda. Stockholm 1694
Märk de stora antikva-typerna till huvudraden, som tvingat till densammas delning på två rader, den andra raden med mindre typer

196 Mose blifwer död. DEUTERONOMION. Cap. XXXIV.

6. Och han begrof honom i dalenom vthi the
Moabiters lande / emot Peors huus: och ingen
hafwer fått weta hans graf alt in til thenna
dagh. Iud. v. 9.
III. 7. OCh Mose war hundrade och tiugu
åhra gammal / tå han blef död *:
Hans ögon woro intet mörk worden / och hans
kinder woro intet förfalna. * Deut. 31: 2.
8. Och Israels barn begreto Mose på the
Moabiters mark i trettijo dagar: Och the gråto-
och klagodagar öfwer Mose wordo fulkomnade.
IV. 9. MEn Josua Nun son wardt vpfyld
medh wijsheets anda *; ty Mose
hade lagt sina händer på honom: Och Israels
barn lydde honom / och giorde såsom HERren
budit hade Mose. * Num. 27: 18 Deut. 1: 38.
V. 10. OCh sedan stod ingen Prophete vp i
Israel / såsom Mose / then HERren kände ansichte emot ansichte:
11. Til allahanda tekn och vnder / til hwilken
HERren honom sände / at han them giöra skulle i Egypti lande / på Pharao och alla hans tienare / och på alt hans land /
12. Och til all then mächtiga hand / och stora
syner som Mose giorde för hela Israels ögon.

Ände på the fem Mose Böcker.

Then

Dekorativ slutsida med omramning. Ur Biblia. G. G. Burchardi. Stockholm 1706. Märk den tätt omslutande omramningen och kolumnrubriken som dekoration

1700-talet

Graverat titelblad (koppartryck). Lands- och Stads-lagen. Stockholm 1709

Königes CHRISTOFFERI
Confirmation und Bestätigung
dieses Gesetz-Buchs.

WIr Christoffer von GOttes Gnaden / zu Schweden / Dännemarck / Norwegen / wie auch der Wenden / und Gothen König / Pfaltzgraf am Rhein / und Hertzog in Bäyern / &c. &c. Entbiethen allen und jeden unsern in Christo Lieben / denen Hoch- und Ehrwürdigen Männern / Herrn Ertz-Bischöffe / Bischöffen / Abten / Prælaten, Rittern / Edlen / Krieges-Leuten / der Clerisey und gantzen Gemeine unsers König-Reichs Schweden / unsere Gnade / und Eröffnung der Gerechtigkeit zu des Reiches Schweden / und dessen eingesessenen

Begynnelsesida med graverat överstycke (kopparstick). Landslagen. Stockholm 1709. Märk initialens placering och till första raden använda större typer.

Schibboleth.

Swenska Språkets Rycht och Richtighet.

Med Kongl. Maj:tz nådiga frihet/
Och wederbörandes skärskodande och tilstånd/
Upsatt och utgifwit
Af
JESPER SWEDBERG/
Biskop i Skara.

Priset är En S:mt för

och half daler Exemplaret.

SKARA/ Tryckt hos sal. Kullbergs Änckio / åhr 1716.

Dekorativt titelblad med fraktur-typer i kalligrafisk stil
Skara 1716

Kongl. Maj:ts
Nådige
PLACAT,
Angående
Den af Rikssens Ständer wid Deras senaste
Sammanwaru/ jämwäl för innewarande Åhr 1721.
Bewilljade
CONTRIBUTIONEN
Och
Freds=Hielpen
Dat: STOCKHOLM den 26. Januarii 1721.

Cum Gratia & Privilegio S:æ R:æ Maj:tis

J *STOCKHOLM*, Uti det Kongl. Tryckeriet uplagdt/
Hos JOH. HENR. WERNER,
Directeur öfwer alla Tryckerien i Riket/ Åhr 1721.

Titelblad med överdrivet stora antikva-versalbokstäver till huvudraden. Stockholm 1721

1750-talet

FÖRETAL.

id Naturens åſkådande förſättas vi ej allenaſt i förundran och vördſam upmärkſamhet af Skaparens allmakt och vishet vid höga och ſtora kroppars betraktande, utan faſt mera vid de minſta tings och kråks ſkärſkådande och granſkning; deſſas lilla ſkapnad, deras lemmars nätta *harmonie* och rörelſe, deſſe minſta kråks *Diæt* och hushållning, kan det lyckligaſte ſnille ej rätt afbilda, eller förmår den ſkarpaſte eftertancka detta behörigen utgrunda.

I ſynnerhet äro de minſta kråken eller *inſecterne* för oſs menniſkior märkvärdige i anſeende til det förhållande af ſkada eller gagn, ſom vi af dem kunna hafva. Under det någre af dem bereda ſig de prägtigaſte grifter, ſå gifva de åfven oſs de dyrbaraſte kläder. Andre ſuga i flere månader utur de ljufligaſte blomſter och täckaſte örter den ſötaſte och behageligaſte ſaft; De uphämta med outtröttad möda

A da

Textsida med antikva-typer och överstycke av rörliga ornament. Åbo 1762
Märk den rektangulära initialens placering

Sweriges Rikes Ständers BESLUT,

Gjordt, samtyckt och förafskedadt på then Allmänna Riks Dagen, som slöts I Stockholm then 15 October 1766.

Cum Gratia & Privilegio S:æ R:æ Maj:tis.

Tryckt uti Kongl. Tryckeriet.

Titelblad med överdrivet stora versalbokstäver i fraktur till huvudordet. Stockholm 1766

1750-talet

Wårs
HErras och Frälsares
JEsu Christi
Historia.
Femte Boken,
Ifrån den tredje Påska-högtiden, under JEsu Prediko-embetes tid, in til Hans Lidande och Död, som Han, wid den fierde Påska-högtiden, undergick.
Författad
Af
SVEN BÆLTER,
S. Theol. Doctor och Dom-Probst i Wexiö.

Cum Gratia & Privilegio S:æ R:æ Maj:tis.

Stockholm,
Tryckt hos HARBERG & HESSELBERG,
1759.

Titelblad med överdrivet stora och starkt spärrade fraktur-typer till huvudraden. Stockholm 1759. Märk det omotiverade framhävandet av ordet »Historia» samt linjedekorationerna

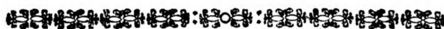
Then Swenska

Psalm=

Boken,

Uppå Kongl. Maj:ts
Nådigste Befalning,
Åhr MDCXCV.
Öfwersedd och nödtorfteligen förbättrad.

STOCKHOLM
Tryckt uti Historiographi Regni Tryckerij
Af HARTWIG GERCKEN
Åhr M DCCLXXXI.

Titelblad med överdrivet stora gemena fraktur-bokstäver till huvudraderna. Stockholm 1781. Märk de synnerligen starkt spärrade bokstäverna, som tvingat till ordets delning på två rader

750-talet

Utkaft
til en
HISTORIA
OM
KONGL.
SÖDERMANLANDS
REGEMENTE.

I. STYCKET.

STOCKHOLM,
Tryckt hos Commiffarien P. A. BRODIN, 1786.

Titelblad. Stockholm 1786. Märk sammanställningen av olika bokstavsformer samt linjedekorationen

UTKAST
TIL EN
SVENSK
FLORA,
ELLER
AFHANDLING
OM
SVENSKA VÅXTERNAS
VÅSENDTELIGA KÅNNETECKEN
OCH
NYTTA,

AF
SAMUEL LILJEBLAD.

Andra Uplagan, tilökd och förbättrad.

UPSALA,
tryckt hos JOH. FR. EDMAN, K:gl. Ac. Boktr.
1798.

Titelblad med antikva- och kursiv-typer. Uppsala 1798 Märk den insprängda raden av sirade kursiv-versaler

KONGL. SVENSKA VETENSKAPS-
ACADEMIEN S
HANDLINGAR,
FÖR MÅNADERNE
JANUARIUS, FEBRUARIUS OCH MARTIUS.
År 1751.
VARANDE PRÆSES
GREFVE CARL FREDRIC PIPER.
PRÆSIDENT i KONGL. MAJ:TS OCH RIKS. CAMMAR-COLLEGIO.

VETENSKAPERNAS
HISTORIA,
Om
Stjernornas Parallaxis och Aberrationer.

Af hvad anfördt blifvit uti nästföregående fjärdedels års handlingar (*a*), lärer någorlunda
A kun-

(*a*) Pag. 241 til 251.

Begynnelsesida med antikva-typer och graverat överstycke (koppartryck). Stockholm 1751

Natura et arte.

INLEDNING.
OM
VÅXTERNAS
ALLMÅNNA INDELNING.

AF Naturen tyckas Våxterna ſtrax vid deras förſta upkomſt vara delte uti 3 flockar:

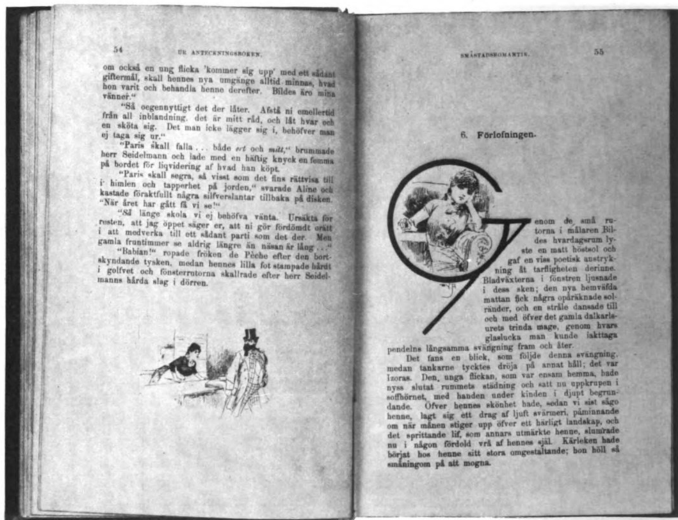
1 De ſom hafva 1 hjertblad (*Monocotyledones.*)
2 — — — 2 hjertblad (*Dicotyledones.*)
3 — ſom åro utan hjertblad (*Acotyledones.*)

Dårefter plåga Örtkånnare föra dem under nio ſtora Slågtſkaper eller *Familier:*

1 PALMTRÅD (*Palmæ.*) Förſtarne af alla våxter: höra til Indierna och varma länder: utgöra dår Innevånarnes förnämſta egendom: Ha enkla mångåriga ſtammar och båra ymnog och vålſmakelig frukt.

Upvdxa med ett hjertblad.
2 GRÅS

Textsida med antikva-typer och överstycke. Stockholm 1748. Märk initialen och dess placering

54 UR ANTECKNINGSBOKEN.

om också en ung flicka 'kommer sig upp' med ett sådant giftermål, skall hennes nya umgänge alltid minnas, hvad hon varit och behandla henne derefter. Bildes äro mina vänner."

"Så oegennyttigt det der låter. Afstå ni emellertid från all inblandning, det är mitt råd, och låt hvar och en sköta sig. Det man icke lägger sig i, behöfver man ej taga sig ur."

"Paris skall falla ... både *ert* och *mitt*," brummade herr Seidelmann och lade med en häftig knyck en femma på bordet för liqvidering af hvad han köpt.

"Paris skall segra, så visst som det fins rättvisa till i himlen och tapperhet på jorden," svarade Aline och kastade föraktfullt några silfverslantar tillbaka på disken. "När året har gått få vi se!"

"Så länge skola vi ej behöfva vänta. Ursäkta för resten, att jag öppet säger er, att ni gör fördömdt orätt i att medverka till ett sådant parti som det der. Men gamla fruntimmer se aldrig längre än näsan är lång ..."

"Babian!" ropade fröken de Pèche efter den bortskyndande tysken, medan hennes lilla fot stampade hårdt i golfvet och fönsterrutorna skallrade efter herr Seidelmanns hårda slag i dörren.

SMÅSTADSROMANTIK. 55

6. Förlofningen.

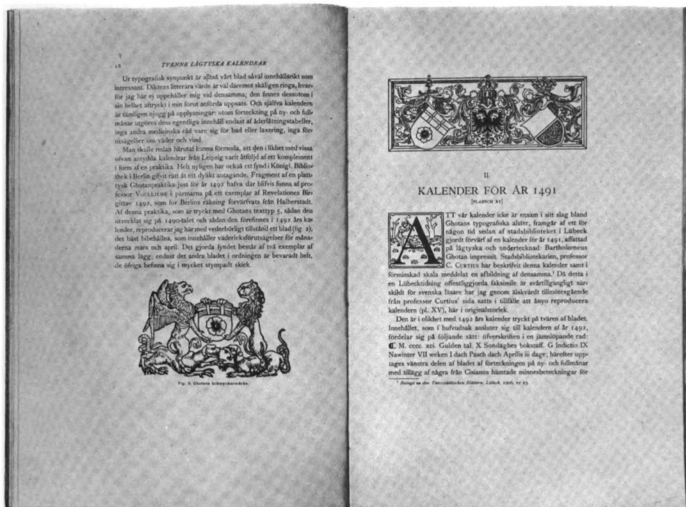
Genom de små rutorna i målaren Bildes hvardagsrum lyste en matt höstsol och gaf en viss poetisk anstrykning åt tarfligheten derinne. Bladväxterna i fönstren ljusnade i dess sken; den nya hemväfda mattan fick några oräknade solränder, och en stråle dansade till och med öfver det gamla dalkarlsurets trinda mage, genom hvars glaslucka man kunde iakttaga pendelns långsamma svängning fram och åter.

Det fans en blick, som följde denna svängning, medan tankarne tycktes dröja på annat håll; det var Izoras. Den unga flickan, som var ensam hemma, hade nyss slutat rummets städning och satt nu uppkrupen i soffhörnet, med handen under kinden i djupt begrundande. Öfver hennes skönhet hade, sedan vi sist sågo henne, lagt sig ett drag af ljuft svärmeri, påminnande om när månen stiger upp öfver ett härligt landskap, och det sprittande lif, som annars utmärkte henne, slumrade nu i någon fördold vrå af hennes själ. Kärleken hade börjat hos henne sitt stora omgestaltande; hon höll så småningom på att mogna.

Victor Andrén: Valda berättelser av Lea. 1888. Storlek: 12×19 cm. Märk initialens form och placering i texten samt rubrikens små och från texttypens färgstyrka avvikande typer

den, med slängig kursiv och sträckade upprättstående bokstäver, sirliga och mjukt graverade. De ofta i trä rått skurna och utan sammanhang med texten använda överstyckena och vignetterna försvinna dock mot 1700-talets senare hälft, och en starkt framträdande linjedekoration av olika uttryck träder i deras ställe. Satsen blir glesare genom större mellanrum mellan ord och rader, och rubrikers och titelraders typer spärras ut, antingen de äro av götiskt eller romanskt snitt, för att åstadkomma en verkan av rokoko eller kanske riktigare gustaviansk – svensk stil.

Boksidan har alltid givits formen av en rektangel, vilken utformats genom språktecknens placering i rätlinjiga och lika långa rader under varandra. Den rektangulära formen hos boksidan är sålunda en naturlig och ändamålsenlig form. Karaktäristiskt för en vacker boksida är också den slutna rektangulära sidbilden, som genom typernas omsorgsfulla sammanställning och behandling kan uppnås, och varigenom en kraftig, hel och markerad textbild å pappersmaterialet kan ernås och till vilken boksidans dekorationer måste ansluta sig. *Den rektangulära sidbil-*

18 *TVENNE LÅGTYSKA KALENDRAR*

Ur typografisk synpunkt är alltså vårt blad såväl innehållsrikt som intressant. Diktens litterära värde är väl däremot skäligen ringa, hvarför jag här ej uppehåller mig vid densamma; den finnes dessutom i sin helhet aftryckt i min förut anförda uppsats. Och själfva kalendern är tämligen njugg på upplysningar: utom förteckning på ny- och fullmånar utgöres dess egentliga innehåll endast af åderlåtningstabeller, inga andra medicinska råd vare sig för bad eller laxering, inga förutsägelser om väder och vind.

Man skulle redan härutaf kunna förmoda, att den i likhet med vissa ofvan antydda kalendrar från Leipzig varit åtföljd af ett komplement i form af en praktika. Helt nyligen har också ett fynd i Königl. Bibliothek i Berlin gifvit rätt åt ett dylikt antagande. Fragment af en plattysk Ghotanpraktika just för år 1492 hafva där blifvit funna af professor VOULLIÉME i pärmarna på ett exemplar af Revelationes Birgittae 1492, som för Berlins räkning förvärfvats från Halberstadt. Af denna praktika, som är tryckt med Ghotans texttyp 5, sådan den utvecklat sig på 1490-talet och sådan den förefinnes i 1492 års kalender, reproducerar jag här med vederbörligt tillstånd ett blad (fig. 2), det bäst bibehållna, som innehåller väderleksförutsägelser för månaderna mars och april. Det gjorda fyndet består af två exemplar af samma lägg; endast det andra bladet i ordningen är bevaradt helt, de öfriga befinna sig i mycket stympadt skick.

II

KALENDER FÖR ÅR 1491

[PLANSCH XV]

ATT vår kalender icke är ensam i sitt slag bland Ghotans typografiska alster, framgår af ett för någon tid sedan af stadsbiblioteket i Lübeck gjordt förvärf af en kalender för år 1491, affattad på lågtyska och undertecknad: Bartholomeus Ghotan impressit. Stadsbibliotekarien, professor C. CURTIUS har beskrifvit denna kalender samt i förminskad skala meddelat en afbildning af densamma.[1] Då detta i en Lübecktidning offentliggjorda faksimile är svårtillgängligt särskildt för svenska läsare har jag genom älskvärdt tillmötesgående från professor Curtius' sida satts i tillfälle att ånyo reproducera kalendern (pl. XV), här i originalstorlek.

Den är i olikhet med 1492 års kalender tryckt på tvären af bladet. Innehållet, som i hufvudsak ansluter sig till kalendern af år 1492, fördelar sig på följande sätt: öfverskriften i en jämnlöpande rad: ℭ M. cccc. xci. Gulden tal. X Sondaghes bokstaff. G Indictio IX Nawinter VII weken I dach Pasch dach Aprilis iii dage; härefter upptages vänstra delen af bladet af förteckningen på ny- och fullmånar med tillägg af några från Cisianus hämtade minnesbeteckningar för

[1] *Beilage zu den Vaterstädtischen Blättern, Lübeck, 1906, nr 23.*

Arthur Sjögren: Föreningens för bokhantverk publikation. Ettbladstryck av Isak Collijn. 1910. Storlek 19×30 cm. Märk uppslagets jämnvikt.

den är också ett viktigt dekorativt moment vid boksidans utformning – något som mycket ofta förbises i svenskt boktryck särskilt vad dekorationen av boksidan beträffar.

Den markerade sidbildens placering å materialet sker icke heller huru som helst. I en uppslagen bok ses alltid *tvenne* sidor på en gång, d. v. s. ett uppslag, och dessa två sidor måste så avvägas, att deras samhörighet markeras, varav följer, att de båda sidornas tryckbilder måste närma sig varandra åt mitten av detta uppslag. Tyngdpunkten i uppslaget ligger vertikalt i mitten, men horisontalt något ovanför mitten. För att uppslaget skall bliva väl avvägt, måste sålunda sidornas tryckbilder placeras i enlighet därmed, och då blir marginalerna (d. v. s. den tryckytan omgivande vita ramen) sådana, att den inre marginalen blir minst, så den övre, därnäst den yttre (ungefär lika med de båda inre tillsammans) och allra störst den nedre. Vid bokdekorationen måste givetvis hänsyn tagas till denna textbildens placering på materialet.

I nära sammanhang med boksidans marginaler står även typens egen storlek och text-

Helige Fader! mot jättarna ljunga!
Skona dock mig!
Bröt väl den unga
Bäfvande qvinnan nånsin mot dig?
Med vårliga rosor bekrönte den fromma
Sitt vågiga hår,
Och ilade glad i lekarnes spår.
Ej höfves din allmagt att bryta en blomma;
För aftonen dock hon sjelfmant förgår.

(Åskvädret upphör. Processionen vandrar från templet tillbaka upp i slottet.)

36

TREDJE ACTEN
WISBUR. ROLOF. ÖDA. CHOREN

WISBUR

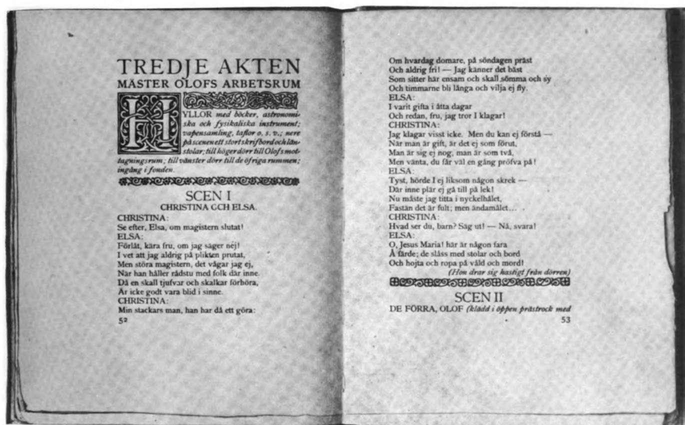
J BLIDE VORO GUDARNA I DAG.
DET TYCKTES EJ, SOM HÖLLO
DE TILL GODO
MED VÅRA OFFER. NÅ! EN
ANNAN GÅNG
MER NÅDIGA JAG SKALL DEM
SÄKERT FINNA.

37

Greta Sellberg-Welamson: Stagnelius' Wisbur. 1909. Storlek 18×22 cm. Ur serien Mästerstycken ur Sveriges litteratur. (Bröderna Lagerström)

bildens storlek, d. v. s. förhållandet mellan den plats tryckbilden upptager och materialet självt; stora typer kräva nämligen större del av materialet fritt än mindre typer. Typens betydelse för boksidan belyses bäst därav, att den är så beroende av boksidans storlek; det inses lätt att det vore i hög grad olämpligt och ändamålslöst och långt ifrån av dekorativ verkan, att å en stor foliosida använda så små typer som i nutidens små fickpsalmböcker med stora marginaler, eller att till en boksida i litet elzevier-format eller psalmboksformat använda en centimeterhög typ med mycket små marginaler. I utformandet av dessa storleks- och proportionsförhållanden ligger också ytterst viktiga och avgörande dekorativa moment vid boksidans utformande.

Typens ornamentala form kan framhävas genom dess ändamålsenliga användning och avpassning å boksidan. Typen kan nämligen i och för sig behandlas som ett dekorativt medel, som ett självständigt och till trycksidan anpassbart *ytornament*, vilket tydligt framgår av äldre förebildliga tryckalster. I dessa arbeten kan man praktiskt taget säga, att sammanställning av *olikartade* typer i samma arbete icke förekommer; stilrenhet är här alltid en utmärkande egenskap. Denna typens stilenliga användning är intressant att iakttaga. Ända upp till inemot början av 1800-talet tillämpades i svensk bokkonst den estetiskt riktiga och ändamålsenliga principen, att betrakta typen som ett självständigt ornament, vilket å boksidan arrangerades till vackrast

TREDJE AKTEN
MÄSTER OLOFS ARBETSRUM

HYLLOR *med böcker, astronomiska och fysikaliska instrument; vapensamling, taflor o. s. v.; nere på scenen ett stort skrifbord och länstolar; till höger dörr till Olofs mottagningsrum; till vänster dörr till de öfriga rummen; ingång i fonden.*

SCEN I
CHRISTINA OCH ELSA.

CHRISTINA:
Se efter, Elsa, om magistern slutat!
ELSA:
Förlåt, kära fru, om jag säger nej!
I vet att jag aldrig på plikten prutat,
Men störa magistern, det vågar jag ej,
När han håller rådstu med folk där inne.
Då en skall tjufvar och skalkar förhöra,
Är icke godt vara blid i sinne.
CHRISTINA:
Min stackars man, han har då ett göra:
52

Om hvardag domare, på söndagen präst
Och aldrig fri! — Jag känner det bäst
Som sitter här ensam och skall sömma och sy
Och timmarne bli långa och vilja ej fly.
ELSA:
I varit gifta i åtta dagar
Och redan, fru, jag tror I klagar!
CHRISTINA:
Jag klagar visst icke. Men du kan ej förstå —
När man är gift, är det ej som förut,
Man är sig ej nog, man är som två,
Men vänta, du får väl en gång pröfva på!
ELSA:
Tyst, hörde I ej liksom någon skrek —
Där inne plär ej gå till på lek!
Nu måste jag titta i nyckelhålet,
Fastän det är fult; men ändamålet...
CHRISTINA:
Hvad ser du, barn? Säg ut! — Nå, svara!
ELSA:
O, Jesus Maria! här är någon fara
Å färde; de slåss med stolar och bord
Och hojta och ropa på våld och mord!
(Hon drar sig hastigt från dörren)

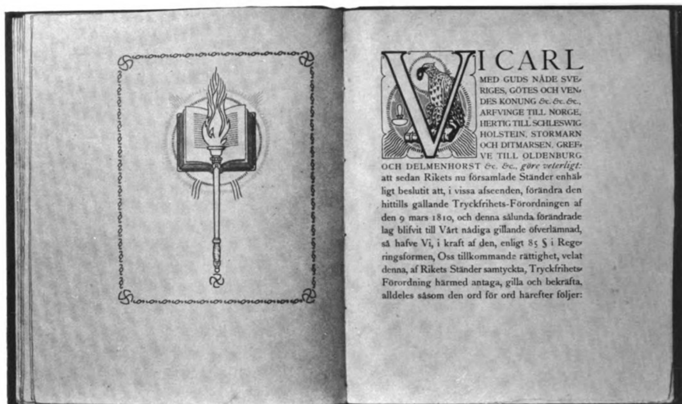
SCEN II
DE FÖRRA, OLOF *(klädd i öppen prästrock med*
53

Emmy Biberg: Strindbergs Mäster Olof. 1909. Storlek 18×23 cm. (Utförd för Svenska Slöjdföreningens lotteri)

möjliga form genom radernas avpassning. Man använde sig nästan uteslutande av *en* enda typsort -- detta särskilt i fråga om den götiska bokstavsformen; vid användandet av den romanska bokstavsformen tillkom dennas komplement kursiv, och av bägge användas gärna såväl minuskler som majuskler omväxlande tillsammans. Av dekorativa skäl sammanställdes ofta även romansk med götisk bokstavsform, dessa till form och färgstyrka så helt olika typsnitt, och detta nästan alltid med god effekt.

I en skärande motsats till äldre tiders förnäma och stilenliga användning av typen i rent dekorativt syfte, stå senare försök och resultat i Sverige. I stället för att man i äldre tryck genom bruket av större eller mindre typer, alltid av samma snitt, sökte anordna eller gruppera texten till en viss naturlig och dekorativ form, intvingar man nu ofta texten i former, som icke med endast *ett* typsnitt kunna uppnås, utan blott med tillhjälp av bredare eller smalare typer och ornamentala tillsatser. Därigenom ha de omotiverade inslagen av blommor, blad eller geometriska figurer samt smala, breda, magra och feta typer inkommit i svenskt typtryck. Texten måste ges en naturlig och ändamålsenlig form, d.v.s. en form som naturligt utformar sig av innehållets text, förstärkt genom användningen av större eller mindre typer, alltid dock av samma form och färgstyrka.

Med avseende å användandet av röd färg i boken framträder i äldre arbeten en viss mått=

VI CARL MED GUDS NÅDE SVERIGES, GÖTES OCH VENDES KONUNG &c. &c. &c., ARFVINGE TILL NORGE, HERTIG TILL SCHLESWIG HOLSTEIN, STORMARN OCH DITMARSEN, GREFVE TILL OLDENBURG OCH DELMENHORST &c. &c., *göre veterligt:* att sedan Rikets nu församlade Ständer enhälligt beslutit att, i vissa afseenden, förändra den hittills gällande Tryckfrihets-Förordningen af den 9 mars 1810, och denna sålunda förändrade lag blifvit till Vårt nådiga gillande öfverlämnad, så hafve Vi, i kraft af den, enligt 85 § i Regeringsformen, Oss tillkommande rättighet, velat denna, af Rikets Ständer samtyckta, Tryckfrihets-Förordning härmed antaga, gilla och bekräfta, alldeles såsom den ord för ord härefter följer:

Arthur Sjögren: Sveriges Rikes Grundlagar. 1909. Storlek 19×23 cm.
Märk dekorationer i färg

fullhet och strävan att därigenom kunna förhöja den dekorativa verkan – egentligen den enda anledningen till användning av röd färg å titelblad, till initialer och rubriker. Även här fick ofta textinnehållet vika för de dekorativa kraven, d. v. s. att mera hänsyn togs till den röda färgens lämpliga fördelning å trycksidan än till avsikten, att genom röd färg framhäva viktigare eller betydelsefullare rader av textinnehållet. Nutidens ängsliga omsorg att genom den röda färgen eller de stora typerna vilja liksom slå in i läsarens tröga hjärna vad som åsyftas, synes nu med den allmänna läskunnigheten mindre behövlig än i tidigare år, då denna färdighet var betydligt sällsyntare. Jag går till och med så långt, att jag anser användandet av den kursiva bokstavsformen till framhävande av vissa ord eller meningar i den med antikva satta texten i viss mån kan vara ett förgripande på läsarens fantasi och ett misstroende mot hans uppfattningsförmåga. Kursiv-snittets användning i sådant syfte var icke heller vanlig i tidigare typtryck.

Prydnadsbegäret i boken är gammalt. Redan i handskrifterna utsmyckades texten rikligt i guld och färger som aldrig sedan, och detta utsmyckande eller denna omsorg om textens prydande överfördes även till den tryckta boken. Detta prydnadsbegär – ty om någon praktisk anledning till boksidans utsmyckning kan man icke tala – kommer än i dag till uttryck i boken i dekorativa anordningar å titelbladen eller i monumentala

I fyrtio år var det släktet mig till leda, och jag sade: "De äro ett folk, som far vilse med sitt hjärta, och de vilja icke veta af mina vägar".
Så svor jag då i min vrede: "De skola icke inkomma i min hvila".

Nittiosjette Psalmen.
Uppmaning till alla jordens folk att lofsjunga Herren, världsdomaren.

Sjungen till Herrens ära en ny sång, sjungen till Herrens ära, alla länder.
Sjungen till Herrens ära, lofven hans namn, förkunnen dagen igenom glädjebudskapet om hans frälsning.
Förtäljen bland hedningarna hans ära, bland alla folk hans under.
Ty stor är Herren och högtlofvad, fruktansvärd är han mer än alla gudar.
Ty folkens alla gudar äro afgudar, men Herren är den som har gjort himmelen.
Majestät och härlighet äro inför hans ansikte, makt och glans i hans helgedom.
Gifven åt Herren, I folkens släkter, gifven åt Herren ära och makt;
gifven åt Herren hans namns ära, bären fram skänker och kommen i hans gårdar.
Tillbedjen Herren i helig skrud, bäfven för hans ansikte, alla länder.
Sägen bland hedningarna: "Herren är konung!
Därför står jordkretsen fast och vacklar icke; han dömer folken med rättvisa".
140

Himmelen vare glad, och jorden fröjde sig;
hafvet bruse och allt hvad däri är.
Marken glädje sig och allt det som är därpå, ja, då juble alla skogens träd
inför Herren, ty han kommer, ty han kommer för att döma jorden.
Han skall döma jordens krets med rättfärdighet och folken med sin trofasthet.

Nittiosjunde Psalmen.
Herrens konungsliga uppenbarelse och makt.

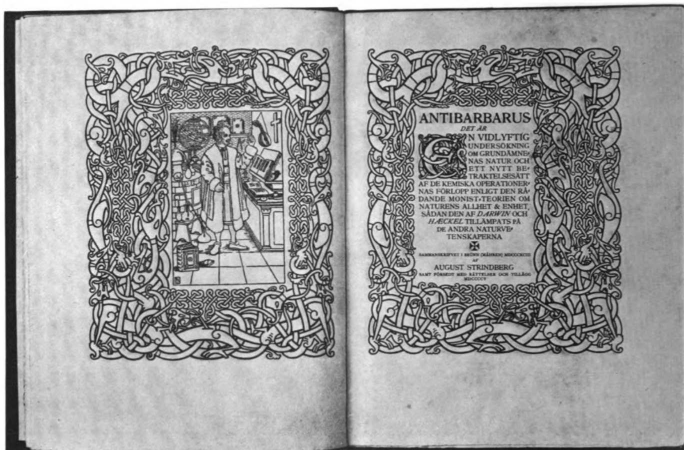
Herren är konung! Därför fröjde sig jorden; hafsländerna glädje sig, så många som de äro.
Moln och töcken äro rundt omkring honom, rättfärdighet och rätt äro hans trons fäste.
Eld går framför honom och förbränner hans ovänner rundt omkring.
Hans ljungeldar upplysa jordens krets; jorden ser det och bäfvar.
Bergen smälta såsom vax för Herren, för hela jordens herre.
Himlarna förkunna hans rättfärdighet, och alla folk se hans ära.
Alla de skola komma på skam, som dyrka beläten, de som berömma sig af afgudar. Alla gudar skola tillbedja honom.
Sion hör det och gläder sig, och Juda döttrar fröjda sig för dina domars skull, Herre.
141

Wald. Zachrisson: Psaltaren. Göteborg 1910. Storlek 20×26 cm.
Märk initialens placering

titeluppslag med omramningar, vid kapitelbegynnelser, i rubriker och initialer, å begynnelse- och avslutningssidor, å illustrationer med omramningar o. s. v. Det är därvid dock icke alltid så, att dessa dekorativa anordningar stå i överensstämmelse med den använda texttypen eller sidbilden i färgstyrka och form eller lämpligt utfylla det för dekoreringen avsedda utrymmet.

Tonen, färgen eller svart-och-vitt-effekten i en boksida bildas av typens streck och linjer, och sidbildens färgstyrka är mycket beroende på huru typerna sammanställas. Genom att typerna anbringas glest, d.v.s. med stora ljusrum mellan ord och rader, uppstår en grå och färglös sidbild, men genom ett tätare sammanhållande av typerna och raderna och genom ett kraftigt tryck med god svärta, uppnås en färgstarkare sidbild, som i och för sig är dekorativ och till vilken också dekorativa teckningar, om så erfordras, äro lätt anpassbara — dekorationen måste ju anpassas till typen för att uppnå helhet och samhörighet i sidbilden, en dekorativ betingelse som ej får förbises.

Bokdekoreringen kan vara av tvenne slag: den rent *ornamentala*, där utsmyckningen icke egentligen har sammanhang med eller ansluter sig till bokens litterära idé utan endast genom stilenliga ornamentala prydnader ansluter sig till typens färgstyrka och sidbildens form, m. a. o. där prydnaderna egentligen äro nödvändiga utfyllnader av texten för att uppnå god form. Vidare den *illustrativt-dekora*-

Arthur Sjögren: Titeluppslag ur August Strindbergs Antibarbarus. 1905.
Storlek 23×30 cm.

tiva, där utsmyckningen helt igenom ansluter sig till bokens litterära idé, genom med dekorativa tillsatser gjord bildframställning, som samtidigt utgör stilenliga ornamentala, oftast nödvändiga prydnader för uppnående av god dekorativ form av boksidan eller uppslaget. Denna senare ej att förväxla med rent illustrativ bildframställning, som är ett annat betydelsefullt område för konstnärlig alstring.

En teckning för ett bokdekorativt ändamål kan naturligtvis icke — lika litet som andra dekorationer — utföras utan kännedom om och hänsyn till plats och omgivning, i vilken den måste inkomponeras i överensstämmelse med boksidans rektangulära form och typens färgkraft, och därför måste tecknas i lämplig storlek och naturligtvis alltid i ***samma skala*** hela arbetet igenom. Dekorationer för boktryck böra helst tecknas i hel skala, ty man misstager sig lätt om förminskningens inverkan på helhetsutseendet. Men för bokens inre göras friser, initialer och övriga prydnader ofta, ja nästan alltid utan denna kunskap och hänsyn. Bokdekoreringen är icke blott teckning, utan det är ***teckning för visst ändamål***, som är underkastad vissa givna regler, genom vilkas efterföljd teckningen blir värdefull och tjusande bokdekoration. Genom den stränga arkitektoniska begränsningen åstadkommes en viss relief åt bilden, då den är rätt inkom-

THENNA LILLA BOOKS SUMMA OCH INNEHÅLD

THE KONSTRIJKE MÄSTARE OCH STIERNOKIJKARE
GAMBLE VIJSE MÄN OCH THERAS LIJKAR
HAFVE HIMMELENS LOPP FLIJTIGT ACHTAT/
MEDH LÅNG FÖRFARENHEET SAKEN BETRACHTAT/
OCH PRACTICERAT ITT ALLMEENT VIJSS OCH ART/
HVAR AFF MAN SKAL FÖRFARA SNART/
HURULEDES VÄDRET THET HEELA ÅHRET FÖRLÖPER/
THERFÖR SKAL TU THENNA BOOK GÄRNA KIÖPA/
LÄSA OCH MÄRCKIA MEDH RÄTT FÖRSTÅND/
SÅ BLIFVER TU THER I VIJSS FÖRSAN/
TU SKALT JWLENATT OCH JWLEDAGH PESEE/
MEDH THERAS VÄDER/ REGN OCH SNIÖ/
THE TOLFF DAGAR OCH NÄTTER SKOLA ICKE FÖRGLÖMDE VARA
AFF HVILKA TU THET GANSKA ÅHRS LOPP SKAL LÄRA.
FAAR SACHTA AT THENNA PRACTICA ICKE FÖRACHTA/
HON ÄR AFF VIJSSA MÄN BETRACHTAT.
HON SPÅAR VIST/ GIFVER RÄTT BESKEEDH/
THET GÖR HON AFF STOR FÖRFARENHEET.

10

HURULEDHES MAN SKAL FÖRFARA OCH MÄRCKIA AFF VÄDRET I JWLEDAGARNA/ HVAD TILKOMMANDE TING OSS BLIFVER TILKENNA GIFVIT/ THET HEELA ÅHRET IGENOM

I. OM JWLE-AFFTON

Är Jwle-Affton och Jwle-Natt klara/
Föruthan Regn och Väder/ så tag vara/
Thet Åhr blifver noogh både Korn och Vijn/
Så hvar får noogh til födan sin/
Men blifver thet Väder och Regn/
Betyder thet litet Korn och Vijn i hvar ängd.
Kommer Vädret från östan hijt/
Tå döör Quägh och Diur i thenna Tijdh.
Men kommer thet oss ifrån Västan/
Blifver Sjukdom Kongars och Förstars Gäst.
Döden skal taga många aff them och så/
Som borttager alla både stoora och små.
Kommer Vädret aff Nordan/ tå glädh tu tigh/
Ty ther effter föller itt godt Åhr visserligh.
Men om thet kommer aff Sönnan ther näst/
Thet betyder daghligh Sjukdom vist.

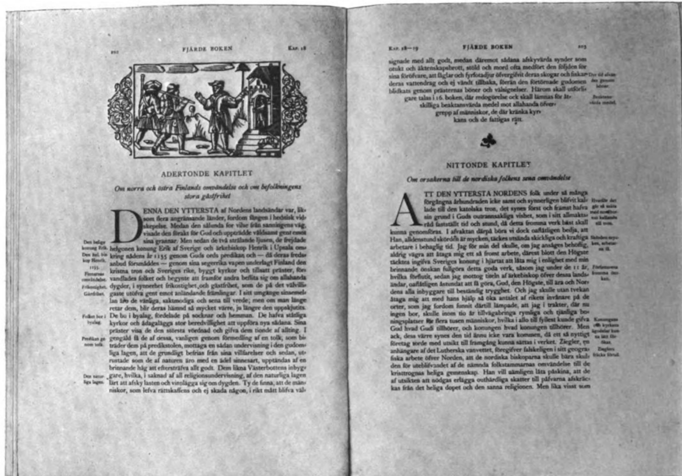
11

Leon Welamson: Textuppslag ur Bondepraktikan. 1913.
Storlek 17×22 cm.

ponerad i sin omgivning. Bortses från detta, blir teckningen ett och textsidan ett annat.

De dekorativa tillsatserna i en bok äro ju alltid ett tillskott till texten, ett utslag av prydnadsbegäret och äro avsedda att ses i samband med texten. Att de då skola harmoniera med denna i kraft och färg, synes väl så klart, att något påpekande icke skulle vara nödvändigt, men så är dock ingalunda förhållandet. Det är dekorationens *överensstämmelse* icke blott med bokens litterära idé utan även till form, proportion och färgstyrka med sidbilden och typens färgkraft, som ger bokdekorationen dess rätta charm. Det är en samverkan mellan å ena sidan textbildens form, typens färgstyrka och typernas anordning samt å den andra dekorationen, som är eftersträvansvärd i avsikt att förhöja bokuppslagets dekorativa helhetsverkan. Och grunden för denna samverkan är enkelhet och ändamålsenlighet — enkelhet för till stilenlighet i utförandet, och ändamålsenlighet leder till hänsyn för det rent konstruktiva, d. v. s. till betingelserna för bokdekoreringen, nämligen jämvikt och proportion samt överensstämmelse i dekorationens och typens linjer inom den slutna sidbilden eller uppslaget.

Även i teckningsmaneret och linjeföringen måste sökas inbördes överensstämmelse, så att icke å det ena uppslaget användes ett

FJÄRDE BOKEN Kap. 18

ADERTONDE KAPITLET

Om norra och östra Finlands omvändelse och om befolkningens stora gästfrihet

DENNA DEN YTTERSTA af Nordens landsändar var, likssom flera angränsande länder, fordom fången i hednisk vidskepelse. Medan den sålunda for vilse från sanningens väg, visade den förakt för God och uppträdde våldsamt gent emot sina grannar. Men sedan de två strålande ljusen, de frejdade helgonen konung Erik af Sverige och ärkebiskop Henrik i Upsala omskring nådens år 1155 genom Guds ords predikan och — då deras fredsanbud försmåddes — genom sina segerrika vapen underlagt Finland den kristna tron och Sveriges rike, byggt kyrkor och tillsatt präster, försvandlades folket och begynte att framför andra beflita sig om allahanda dygder, i synnerhet frikostighet och gästfrihet, som de på det välvilligaste utöfva gent emot anländande främlingar. I sitt umgänge sinsemellan äro de vänliga, saktmodiga och sena till vrede; men om man länge retar dem, blir deras hämnd så mycket värre, ju längre den uppskjutits. De bo i byalag, fördelade på socknar och hemman. De hafva ståtliga kyrkor och ådagalägga stor beredvillighet att uppföra nya sådana. Sina präster visa de den största vördnad och gifva dem tionde af allting. I gengäld få de af dessa, vanligen genom förmedling af en tolk, som bisträder dem på predikstolen, mottaga en sådan undervisning i den gudomsliga lagen, att de grundligt befrias från sina villfarelser och sedan, utsrustade som de af naturen äro med en ädel sinnesart, upptändas af en brinnande håg att eftersträfva allt godt. Dem likna Västerbottens inbyggare, hvilka, i saknad af all religionsundervisning, af den naturliga lagen lärt att afsky lasten och vinnlägga sig om dygden. Ty de finna, att de människor, som lefva rättskaffens och ej skada någon, i rikt mått blifva väl-

Kap. 18—19 FJÄRDE BOKEN 103

signade med allt godt, medan däremot sådana afskyvärda synder som otukt och äktenskapsbrott, stöld och mord ofta medfört den följden för sina föröfvare, att fåglar och fyrfotadjur öfvergifvit deras skogar och fiskar deras vattendrag och ej vändt tillbaka, förrän den förtörnade gudomen blidkats genom prästernas böner och välsignelser. Härom skall utförligare talas i 16. boken, där redogörelse ock skall lämnas för åtskilliga beaktansvärda medel mot allahanda öfvergrepp af människor, de där kränka kyrkans och de fattigas rätt.

NITTONDE KAPITLET

Om orsakerna till de nordiska folkens sena omvändelse

ATT DEN YTTERSTA NORDENS folk under så många förgångna århundraden icke samt och synnerligen blifvit kallade till den katolska tron, det synes först och främst hafva sin grund i Guds outrannsakliga vishet, som i sitt allmaktsråd fastställt tid och stund, då detta fromma verk bäst skall kunna genomföras. I afvaktan därpå böra vi dock oaflåtligen bedja, att Han, alldenstund skörden är mycken, täckes utsända skickliga och kraftiga arbetare i behaglig tid. Jag för min del skulle, om jag ansåges behöfig, aldrig vägra att åtaga mig ett så fromt arbete, därest blott den Högste täcktes ingifva Sveriges konung i hjärtat att låta mig i enlighet med min brinnande önskan fullgöra detta goda verk, såsom jag under de 11 år, hvilka förflutit, sedan jag mottog titeln af ärkebiskop öfver dessa landsändar, oaflåtligen åstundat att få göra, Gud, den Högste, till ära och Nordens alla inbyggare till beständig trygghet. Och jag skulle utan tvekan åtaga mig att med hans hjälp så öka antalet af rikets invånare på de orter, som jag fordom funnit därtill lämpade, att jag i trakter, där nu ingen bor, skulle inom tio år tillvägabringa rymliga och tjänliga boningsplatser för flera tusen människor, hvilka i allo till fyllest kunde gifva Gud hvad Gudi tillhörer, och konungen hvad konungen tillhörer. Men ack, dess värre synes den tid ännu icke vara kommen, då ett så nyttigt företag borde med utsikt till framgång kunna sättas i verket. Ziegler, en anhängare af det Lutherska vanvettet, föregifver falskeligen i sitt geografiska arbete öfver Norden, att de nordiska biskoparna skulle bära skulden för uteblifvandet af de nämnda folkstammarnas omvändelse till de kristtrognas heliga gemenskap. Han vill nämligen låta påskina, att de af utsikten att nödgas erlägga outhärdliga skatter till påfvarna afskräckas från det heliga dopet och den sanna religionen. Men lika visst som

Textuppslag med dekorativ illustration ur Olaus Magnus: De nordiska folkens historia. (Utgiven av Michaelis-Gillet i Stockholm 1909). Storlek 21×30 cm

maner och å nästföljande ett annat. Det är ***streckteckningen***, tuschteckningen, som är lämpligast i detta fall; lavering eller andra maner äro olämpliga; ty typen består av streck och linjer av olika kraft, och för att stå i full överensstämmelse med denna, måste dekoreringen utföras i samma maner, nämligen streckteckning. Det är därför lämpligast, när dekorationer skola göras för en bok, att texten först uppsättes, varvid plats för dekorationer lämnas fri, varefter dessa ***på sin rätta plats kunna först inskisseras.***

Dessa elementära principer för bokdekoring äro icke begränsade till enbart boken – de äro lika tillämpliga och önskvärda i museikatalogen och priskuranten som i alla de mångskiftande tryckalster, som för nutida köpenskap och produktion äro nödvändiga.

Vid en jämförelse av böcker från olika tider framgår, att boken i Sverige vad utstyrseln angår haft två till tid och resultat skilda perioder, nämligen den ***tyska***, från 1483 (då boktryckarkonsten kom till Sverige) till inemot mitten av 1700-talet, samt den ***franska*** från mitten av 1700-talet. Under den

44 *Ett varningsord*

hyras eller köpas. Under kriget i Östasien tillgreps sist-
nämnda åtgärd, fast i ringa omfattning, och det torde kunna
starkt betviflas, att mera än en obetydlig del af ofvannämnda
behof kan fyllas från utlandet.
Men äfven om man skulle lyckas uppbringa ett tillräck-
ligt antal fartyg, skulle dessa under färd upptaga en så stor
yta, att deras tryggande skulle möta de största svårigheter,
så länge vi ännu hafva några krigsfartyg i verksamhet. En
konvoj är nämligen ytterst sårbar, något som bl. a. utrönts vid
under senare år i flera land afhållna kombinerade manövrer. I
verkligheten torde därför den först öfverförda truppechelon-
gen blifva för svag att utföra en offensiv långt in i landet.
Den får inskränka sig till att sätta sig fast inom ett så stort
område som möjligt i landstigningsplatsens närhet, där be-
fästa sig och afvakta ankomsten af en ny echelong. Äfven
om, hvilket, såsom ännu en gång framhålles, är osannolikt, de
först landsatta trupperna skulle vara nog starka att tränga in
i landet, kommer denna framryckning att kräfva tid och möta
svårigheter, blott vi i största möjliga utsträckning undanfört
lifsmedel och transportmedel (såväl hästar som järnvägsma-
teriel). Ännu en omständighet är härvid att beakta. Vårt un-
derkufvande måste vara verkställdt före högvinterns inbrott,
ty under denna kunna inga nämnvärda förstärkningar eller
förnödenheter tillföras den öfverförda invasionshären.
Af det ofvan sagda framgår alltså, dels att vår farligaste
granne behöfver en högst afsevärd tid, innan han kan göra
sin öfverlägsenhet gällande vid ett anfall mot oss, samt dels
att han — när det gäller en invasion öfver hafvet — blott
har en begränsad tid att påräkna, därest anfallets framgång
ej skall fullständigt äfventyras.»

LANDTFÖRSVAR ELLER
SJÖFÖRSVAR?

LLTSÅ KUNNA VI FÖRSVARA OSS
om vi gitta. Dock framgår af »Keiths»
utredning att vi måste anlita alla våra
krafter. Halfmesyrer räcka icke till.
Åt hvilket håll skola vi först och
främst rikta vår uppmärksamhet, åt
landtförsvaret eller sjöförsvaret? Tag
fram Roth igen! Det slår oss med ens, att 270 mil af Sve-
riges gräns utgöras af haf. Och just åt det håll, där vår far-
ligaste granne bor, utbreder sig hafvet.
Skola vi då hufvudsakligen rikta in oss på sjöförsvaret?
Nej! Ty Sverige är beläget under så höga breddgrader, att
betydande delar af vårt östra haf på vintern ligga stängda
af is. Därför kan ett enbart sjöförsvar icke skydda landet
mot invasion. Äfven om hafvet för jämnan vore öppet, så
må icke glömmas, att vi mot samma granne äga en nära
femtio mil lång landgräns, öfver hvilken fienden kan tränga
in, äfven om vi hade aldrig så starka flottor i sjön. Därför
kan försvaret ej byggas uteslutande på sjön. Vare sig fien-

Arthur Sjögren: Textuppslag ur Sven Hedins Ett varningsord. (De sista 100 exemplaren av millionupplagan trycktes i denna utstyrsel). Storlek 21×31 cm.

första perioden, den tyska, stod bokkonsten i Sverige till en början mycket högt, men förflackades under senare hälften av 1500-talet såväl konstnärligt som hantverksmässigt, men blev icke desto mindre till sist till någonting *svenskt*, som väl till största delen ligger i svenskt språks utseende i tryck. Det är dock först under den senare perioden, den franska, då under rokokons inverkan antikva-snittet blev mera allmänt infört, som den egentliga svenska bokkonsten grundlades, såsom den i sina huvuddrag till våra dagar bibehållit sig, ehuru den under 1880-talets senare hälft jämmerligt förföll. Man kan dock icke säga, att den moderna svenska dekorativa bokkonsten enbart byggt på äldre nationella förebilder, de från senare hälften av 1700-talet. Därtill ha intrycken och impulserna från utlandet varit allt för starka: Englands och särskilt Tysklands förnyade bokkonst ha varit förebilder. Därtill kommer att vi huvudsakligen vad typen — det grundläggande elementet i boken — beträffar äro hänvisade till vad Tyskland frambringar, vilket givetvis måste verka förryckande på möjligheten av framträdandet av en äkta svensk

blott klockorna dåna i himmelens blå
som röster af höjden, som andesånger.
Då blottas hufvud, unga som grå.
Då blekna fruar och fröknar som stå
på höga palatsens balkonger.
De slita skonlöst i stycken
hvart halsband bror eller make gaf.
De stryka skiftande ringarna af
och lösa armarnas smycken.
De klättra upp, gestalt vid gestalt,
på balkongernas räcken och kasta allt
i rymliga skålen, som blandar
det onda guldet med blommornas blad.
Lik droppar som solskenet randar
det faller från prydda balkongernas rad.
—Ding! Dång!—
Då brister den hårdaste man i gråt
och lofvar att följa de andra åt
i lycka och undergång
som son, som broder, som like.
Det kvinnligt veka i människosinn
skall frälsa världen och ringa in
förbrödringens framtidsrike.

32

VI MÄNNISKOR

VI, SOM MÖTAS NÅGRA KORTA
STUNDER,
BARN AF SAMMA JORD OCH
SAMMA UNDER,
PÅ VÅR LEFNADS STORM-
OMFLUTNA NÄS!

33

Olle Hjortzberg: Dikter av Heidenstam. 1912. Storlek: 19×24 cm. (Utförd för Svenska Slöjdföreningens lotteri)

ORDSPRÅKSBOKEN

PREDIKAREN

1 KAPITLET

2 KAPITLET

644

645

Akke Kumlien: Folio-Bibeln. Norstedt & Söner. 1918. Storlek: 24×37 cm. Märk särskilt den inre marginalens bredd

ÅR 1483 i december månad utkom vår första illustrerade bok Dialogus Creaturarum Moralisatus från trycket. Mästaren till detta ej obetydliga arbete var lybeckaren Johannes Snell, som hitkommit från Odense, där han vistats året förut. Boken innehöll en samling fabler och var utrustad med 3 st. bokstafsinitialer samt 123 illustrationer i träsnitt, däraf ett större på sista sidan föreställande Sveriges vapensköld uppburen af twenne lejon. Den synes för öfrigt vara kopierad efter en i Holland tre år förut utkommen upplaga med samma innehåll. Träsnitten äro dock till formatet något mindre än sina förebilder, kraftigare skurna samt vända åt motsatt håll. En del af dem äro också rätt afvikande i teckningen.

❡ Då Snell säger „att denna bok är både börjad och afslutad i Stockholm", är det tydligt, att kopieringen verkställts här. Man kan i så fall också ta för gifvet, att träsnitten skurits af honom själf eller någon af hans gesäller, hvarom deras enkla utförande vittnar.

)12(

❡ Emellertid finna vi redan år 1487 en skicklig tecknare och träsnidare bosatt i Sverige. Nämnda år antogs nämligen den tyskfödde konstnären Gerardus till lekbroder i Wadstena kloster.

❡ Han anses ha utfört de vackra illustrationerna till den i Lübeck åren 1491—1492 af Gothan tryckta Revelationes S. Birgittæ. Träsnitten i detta arbete utgöra 27 st., däraf 4 större sollande sidan, 11 mindre samt 12 st. med figurframställningar prydda begynnelsebokstäfver. Gerardus afled 1515. I Diarium Wazstenense finnes om honom bl. a. antecknadt: ›Hic fuit bonus pictor‹ (Denne var en god målare). Det kan förtjäna anmärkas, att vid denna tid var i Wadstena ett tryckeri i verksamhet, hvarifrån år 1491 ›Litteræ Confraternitatis Wazstenensium‹ utkommit.* Tryckeriet förstördes år 1496 af en eldsvåda.**

❡ Träsnitt infördes vid denna tid också från utlandet. Sålunda anses ofvannämnde Gothan, som ett par gånger besökte Sverige, ha infört en del stockar, bl. a. „En skrifvande biskop" å titelbladet till den år 1493 eller 94 tryckta Vita Brynolphi samt Yttersta Domen använd i vår första bok på svenska språket, den af Johan Fabri år 1495 tryckta Aff Dyäfwlsens Frästilse. Sistnämnda träsnitt användes äfven år 1496 och senare.

❡ Färdiga träsnittsstockar voro tydligen under träsnittets första skede lifligt efterfrågade, hvarför de förefintliga på allt sätt utnyttjades. Sålunda kunde samma träsnitt förekomma i flera olika böcker, ja ibland t. o. m. på flera ställen i samma bok under olika rubriker. Passade inte hela snittet, sågades det olämpliga helt enkelt bort.

)13(

Arthur Sahlén: Boken om träsnitt. 1915. Storlek: 19×24 cm. Dekorationerna äro originalträsnitt

SANKTA MARIA AV EGYPTEN

MARIA AV EGYPTEN, med ett annat namn kallad synderskan, började sitt eremitliv på Claudii tid† och var sedan ensittare i fyrtiosju år, tills den fromme abboten Zosimas begav sig över Jordan för att söka och finna någon helig eremit. Då fick han se en naken människa gå omkring, svart och solbränd, och hon tog till flykten för honom. Och han ropade efter henne. Hon kallade honom vid namn och sade: »Helige fader Zosimas, vi förföljer du mig? Jag får ej vända mitt anlete emot dig, ty jag är en naken kvinna. Kasta till mig litet av dina kläder, så att jag må kunna se dig!» Förundrad hörde Zosimas sitt namn från en okänd kvinna. Och han kastade till henne sin mantel och föll ned till jorden och bad om hennes välsignelse. Hon svarade, att detta snarare tillkomme honom, som var präst. Zosimas förundrades ännu mer över att hon kände till både hans namn och hans ämbete och bad om andelig välsignelse av hennes mun och händer. Då genmälde Maria: »Välsignad vare våra själars Återlösare och Förlossare. Han välsigne dig!» Under det hon med upplyfta händer bad denna bön, fick Zosimas se, att hon höjdes alnshögt från jorden. Då uppsteg tvivel hos Zosimas: kanske var hon en ond ängel och ingen lekamlig människa. Maria bad Gud förlåta honom hans hemliga tankar. Zosimas manade henne i Guds namn att säga honom, vem hon var. Maria svarade: »Tillgiv mig, helige fader. Ty om jag täljer dig min levnad, då flyr du ifrån mig och känner avsky som för en orm eller ödla. Dina öron besudlas av mina ord och luften blir förpestad.» Zosimas bad henne så länge, tills hon talade.

»Jag är född i Egypten. Tolv år gammal kom jag till Alexandria. Där levde jag lösaktigt i sjutton år i orena och förbjudna lustar, så att jag nekade mig intet och

144

aldrig sade nej till någon i det onda. Från Alexandria seglade man till Jerusalem för att tillbedja det heliga korset. Jag bad att få följa med, och de begärde skeppslega av mig. Jag erbjöd dem min kropp, och den legan gingo de med på. Jag kom med dem till Jerusalem, och då jag som andra ville gå upp i Guds tempel, då vrok mig ett väder ifrån kyrkodörrarna. Jag försökte på nytt, två och tre gånger att komma in, och alltid kastades jag arma ut, där alla andra gingo in. Då insåg jag omsider, hurudan jag var, och att jag var ovärdig Guds gemenskap för mitt vederstyggliga levernes skull. Och jag slog mig för mitt bröst och grät av hela mitt hjärta, och mycket bitter ånger bröt fram för syndens söta lusta. Jag blev varse Vår Frus bild på kyrkogården, och jag föll ned till jorden inför bilden och bad: 'Vår Fru, förbarma dig över mig och utverka nåd för mig!' Och jag lovade henne att bättra mig till kropp och leverne. Sedan gick jag frimodigt upp till Guds tempel, och jag fick utan hinder komma inför det heliga korset. Sedan jag i sorg och ånger över mina synder bedit min bön inför det heliga korset, gav en man mig tre levar bröd, och jag hörde en röst tala till mig: 'Far på andra sidan Jordan, så skall din själ varda bärgad!' Såsom jag blev rådd, for jag över Jordan till denna öken. Och här har jag varit i fyrtiosju år utan att någonsin ha sett en människa förrän nu dig. De tre bröden räckte till föda i sjutton år och bievo omsider hårda som stenar. I sjutton år, sedan jag hit kom, drogs jag med lekamliga frestelser. Nyligen multnade kläderna av mig. De sista trettio åren har jag aldrig känt någon köttets frestelse eller fattats av förbjuden lusta. Nu har jag talat om hela mitt liv, och jag beder dig, att du åkallar Herren för mig.»

Zosimas föll till jorden och tackade Gud för all hans nåd. Maria bad honom återvända om ett år på skärtorsdag med Vår Herres lekamen.

Zosimas for hem till sitt kloster. Men efter ett år återvände han på skärtorsdagen till Jordans strand. Och på andra stranden

10 145

Bröderna Lagerström: Legender från Sveriges medeltid. 1917. Storlek: 17×23 cm.

GÖSTA BERLINGS SAGA

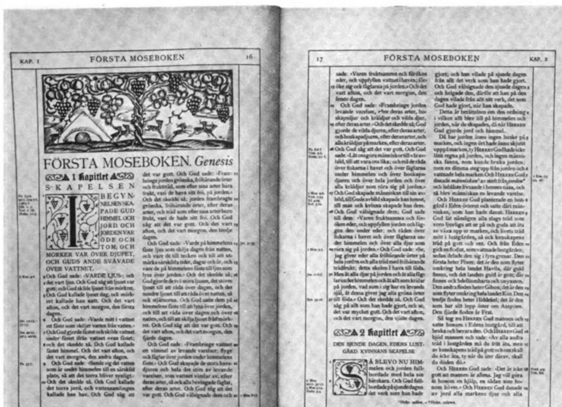
INLEDNING

I. PRÄSTEN

Bröderna Lagerström: Gösta Berlings Saga. 1909. Storlek: 23×29 cm. (Utförd för Svenska Slöjdföreningens lotteri)

bokkonst. Detta lär ej heller kunna ske, förrän en verkligt svensk bokstavsform framkommer, tecknad av en svensk konstnär, graverad och gjuten inom Sveriges gränser.

Den svenska bokkonsten står ännu också på ett sökande stadium; ännu har icke i densamma utbildat sig någon fast *stil*, men det ligger dock någonting i det, att enkla, rena typer numera förhärska och att de enhetligt genomföras i samma arbete. Man behöver blott se en bok från 1880- eller 90-talen för att kunna konstatera en förändring till ett renare och i allmänhet bättre typval, och, då typen utgör grunden i boktrycket, framstår redan ur denna förändring en bättre bokkonst. Dessutom kan konstateras större intresse för och mer förståelse av bokkonsten hos landets konstnärer och att bokvännernas antal växer. Men det är icke nog. Det är insikten och kunskapen om typens och textbildens grundläggande betydelse för bokens utseende, som måste tränga igenom, innan en dekorativ svensk bokkonst kan uppstå. Man måste inse, att typen har ett annat värde än att blott vara såsom språkliga tecken förmedlare av tankar, att den nu liksom i äldre tider har och bör

KAP. 1 FÖRSTA MOSEBOKEN 16

FÖRSTA MOSEBOKEN. *Genesis*

1 Kapitlet

SKAPELSEN

I BEGYNNELSEN SKAPADE GUD HIMMEL OCH JORD OCH JORDEN VAR ÖDE OCH TOM, OCH MÖRKER VAR ÖVER DJUPET, OCH GUDS ANDE SVÄVADE ÖVER VATTNET.

17 FÖRSTA MOSEBOKEN KAP. 2

2 Kapitlet

DEN SJUNDE DAGEN. EDENS LUSTGÅRD. KVINNANS SKAPELSE

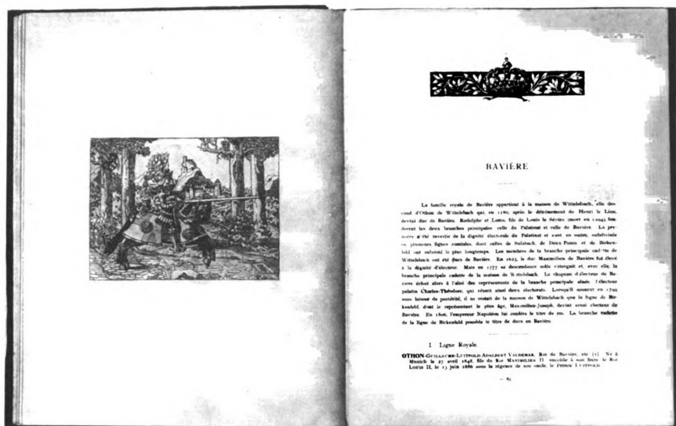
SÅ BLEVO NU HIMMELEN OCH JORDEN FULLBORDADE MED HELA SIN HÄRSKARA.

Olle Hjortzberg: Gustaf V:s Kyrkobibel 1917. Storlek: 28×42 cm. (Bröderna Lagerström)

hava ett dekorativt och konstnärligt värde, som kan tillvaratagas vid bokens dekorativa gestaltning.

Den konstnärliga utsmyckningen eller dekoreringen av boken måste likaledes, för att resultatet skall bli ett gediget verk, ansluta sig till denna uppfattning av bokstavsformens dekorativa värde. Häri ha de konstnärer, som i Sverige ägnat sig åt bokens utsmyckning, icke alltid trängt tillräckligt djupt och icke ägnat tillbörlig uppmärksamhet åt vad typen betyder vid en boks dekorering. Texten, typen har ofta blivit ett och dekorationen ett annat, har blivit *fristående teckningar*, ur konstnärlig synpunkt mången gång av högsta värde men som boksidor mindre värda. Man har endast tänkt på teckningen, icke på densammas omgivning: typens form och textens anordning.

Det är också säkerligen bristande förståelse av bokkonstens väsen, som varit orsaken till framkomsten av en hel del rikligt utstyrda s. k. »festskrifter» och »praktupplagor», som blott till namnet och genom några ritade vignetter äro, vad som med dem åsyftas, nämligen en vacker bok. Sådana utgivas

BAVIÈRE

La famille royale de Bavière appartient à la maison de Wittelsbach; elle descend d'Othon de Wittelsbach qui, en 1180, après le détrônement de Henri le Lion, devint duc de Bavière. Rodolphe et Louis, fils de Louis le Sévère (mort en 1294), fondèrent les deux branches principales: celle du Palatinat et celle de Bavière. La première a été investie de la dignité électorale du Palatinat et s'est, en outre, subdivisée en plusieurs lignes comtales, dont celles de Sulzbach, de Deux-Ponts et de Birkenfeld ont subsisté le plus longtemps. Les membres de la branche principale cadette de Wittelsbach ont été ducs de Bavière. En 1623, le duc Maximilien de Bavière fut élevé à la dignité d'électeur. Mais en 1777 sa descendance mâle s'éteignit et, avec elle, la branche principale cadette de la maison de Wittelsbach. Le chapeau d'électeur de Bavière échut alors à l'aîné des représentants de la branche principale aînée, l'électeur palatin Charles-Théodore, qui réunit ainsi deux électorats. Lorsqu'il mourut en 1799 sans laisser de postérité, il ne restait de la maison de Wittelsbach que la ligne de Birkenfeld, dont le représentant le plus âgé, Maximilien-Joseph, devint ainsi électeur de Bavière. En 1806, l'empereur Napoléon lui conféra le titre de roi. La branche cadette de la ligne de Birkenfeld possède le titre de ducs en Bavière.

I. Ligne Royale.

OTHON-Guillaume-Luitpold-Adalbert Valdemar, Roi de Bavière, etc. (1). Né à Munich le 27 avril 1848, fils du Roi Maximilien II, succède à son frère le Roi Louis II, le 13 juin 1886 sous la régence de son oncle, le Prince Luitpold.

— 85 —

Agi Lindegren: Suveräna furstehus. 1898. Storlek: 22×28 cm. Märk det för korta över-stycket och de små rubrik-typerna samt illustrationens form och placering jämförd med textbildens

vändning. Så småningen övergick emellertid träsnittet från konstnärerna till den yrkesmässiga xylografen och blev då ofta en mycket okonstnärlig bildprodukt, som jämte den yrkesmässiga litografien voro de mest använda bildframställningsmetoder till inemot 1880-talet, då de fotokemiska reproduktionsmetoderna framkommo och åter möjliggjorde ett *direkt* återgivande av konstnärens arbeten.

I handskrifterna var nästan alltid illustrationen åtföljd av dekorativa anordningar, t. ex. omramning av bilden, utsprång i marginalen, sirade initialer och omramningar om sidbilden eller ränder mellan sidans olika spalter, utsirade rubriker o. s. v. Dessa egenheter överfördes också till den illustrerade *tryckta* boken, och man kan nästan säga, att den tidigare illustrationen mer var en prydnad än en texten förstärkande bildframställning.

Den goda anpassning till material, omgivning och ändamål, som kommer till uttryck vid handskrifters illuminering, överfördes genom träsnittsillustrationen till den tryckta boken, vilken själv vid dess första framträdande i stort var en efterbildning av handskrifterna. Illustrationerna i dessa voro dock rikligt och mäktigt sirade med guld och prunkande färger, som ännu i dag i kvarvarande handskrifter bevara sin friskhet, men med illustrationens införande i den tryckta boken medelst träsnittet, blev den en svart-och-vit-konst av förnämligaste art.

Under 1500- och 1600-talen ägnade sig också

KÖNA, LYCKLIGA TID, då man icke är mer än nitton år! Genom hvarje pulsåder, genom nervernas spända strängar flyta lifvets floder i klara, ogrumlade vågor. Hvad är det, man icke då önskar; hvad, som man icke då hoppas? Med hvarje år slocknar på framtidens himmel en ny stjerna, vissnar en ny förhoppning. Man är trettio år – och man har ingenting fullandat, ingenting ernått af alla dessa lofvade fröjder. Man önskar ingenting mer, man hoppas ingenting mer. Lifvets etherskum har bortångat, fröjd och smärta spänna icke mer så eldigt den nötta, förlamade machinen. – Lyckliga tid, då man icke är mer än nitton år!

Men dubbelt lycklig den, som vid nitton år, och hjertat klappande af höga aningar, styrer sin kosa mot solens födselbygd, mot de äldsta gudaslägtens hembygd, mot det urgamla Indien! Skeppet

Sigge Bergström: Amala. 1912 (Originalträsnitt). Storlek: 18×22 cm. Märk illustrationens proportion till textbilden samt initialens och överstyckets färgton jämfört med den använda typen

de starkaste konstnärliga krafter åt denna verksamhet, varom äldre illustrerade bokalster lämna glänsande bevis, men med de för bokillustrationen intresserade konstnärliga krafternas försvagande råkar den illustrativa bokkonsten också i långvarigt förfall.

I svensk bokkonst är illustrationen under 1400-talet rent linjär och enkel i sina uttryck men blir inpå 1500-talet mera naturalistisk och målerisk, alltjämt utförd i träsnitt; under 1500-talet når träsnittet som bokillustration sin högsta konstnärliga utveckling i t. ex. Nya Testamentet av 1526 och Gustaf Vasas bibel av 1541. Under 1600-talet uppträder kopparsticket som medtävlare till träsnittet och båda illustrationsmetoderna användas. Då framstå gravyrverken Svecia Antiqua och Pufendorffs Carl X Gustafs historia; av träsnittsverk kan nämnas Olof Rudbecks märkliga verk Atlantican, vari träsnitten utförts av Philip Jacob Thelott och bröderna Holzbaum. Bibeln av 1646 med träsnitt signerade ꟽ är också ett märkligt arbete från denna tid (av konstnären Arthur Sjögren särskilt uppmärksammat; se »N. B.» 1916, sid. 211).

Under 1700-talet kommer gravyren allt mer till användning i sin lätta, lekande rokokoskepnad, som uppenbarar sig, förutom i själva illustrationens komposition och formgivning, i tidstypiska omramningar kring bilderna, arkitektoniska anordningar, dekorativa hörn och avrundningar, i linjesystem, i vignetter utförda i den festliga, sirliga och nätta stilen. Illustrationen hade i Frankrike sådana mäs-

128 *Långfredagen*

förrän mitt lidande begynner; ty jag säger eder att jag förvisso icke mer skall äta något sådant, förrän det kommer till fullbordan i Guds rike.» Och han lät gifva sig en kalk och tackade Gud och sade: »Tagen detta och delen eder emellan; ty jag säger eder att jag härefter förvisso icke, förrän Guds rike kommer, skall dricka af det som kommer från vinträd.» Sedan tog han ett bröd och tackade Gud och bröt det och gaf åt dem och sade: »Detta är min lekamen, som varder utgifven för eder. Gören detta till min åminnelse.» Sammalunda tog han ock kalken, efter måltiden, och sade: »Denna kalk är det nya förbundet, i mitt blod, som varder utgjutet för eder. — Men se, den som förråder mig, hans hand är med mig på bordet. Ty Människosonen skall gå bort, såsom förut är bestämdt; men ve den människa genom hvilken han blifver förrådd!»

LÅNGFREDAGEN

Koll. Herre Gud, himmelske Fader, som af din faderliga nåd icke hafver sparat din enfödde son utan gifvit honom till korsets död för vår skull; vi bedja dig, gif din helige Ande i våra hjärtan, att vi vid sådan nåd oss trösta må, härefter vakta oss för synd och tåligen lida, hvad dig täckes oss pålägga och genom honom få med dig ett evinnerligt lif. Amen!

EPISTEL som på palmsöndagen.

EVANGELIUM: Luk. 23: 32—43.[1]

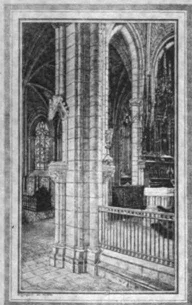
JÄMVÄL två andra, två ogärningsmän, fördes ut för att afifvas tillika med Jesus. Och när de hade kom-

[1] Enligt kyrkolagen kap. 2 § 8 skall på långfredagen i städerna i de tvänne första predikningarna handlas om Kristi

Olle Hjortzberg: Svenska Psalmboken. 1912. Storlek: 10×16 cm. Märk illustrationens överensstämmelse i färgstyrka med den använda texttypen

tare som Antoine Watteau, François Boucher, Gravelot, Gabriel de Saint Aubin, Bochardon m. fl., i Tyskland Wille, Eisen, Sigmund Freudenberger, Salomon Gessner o. a. I Sverige hade den dock ingen stark efterklang. Svenska konstnärer under denna tid studerade i Frankrike och togo också intryck därifrån, liksom bokkonsten i allmänhet. Bland svenska kopparstickare och illustratörer under 1700-talet må särskilt nämnas Jean Erik Rehn och Jakob G. Gillberg, den senare känd för sitt arbete »Skådepenningar öfver de förnämsta händelser som tillhöra konung Gustaf III:s historia», ett ofulländat arbete, som fortsattes av Martin Rudolf Heland och av vilket en del trycktes först 1858; Gillberg utförde förutom denna Gustaf III:s medaljhistoria även »Barnbok, H. K. H. Kronprinsen i underdånighet tillägnad af Samfundet Pro fide et christianismo», allmänt känd under namnet kronprinsens abc-bok. Vidare bör nämnas Per Gustaf Floding, Fredrik Akrel, Elias Martin, som utförde illustrationer bl. a. till Olof Dahlins »Poetiska arbeten», Ehrensvärds Resa i Italien och Bellmans Bachi Tempel, de senare stuckna av Johan Fredrik Martin, som

LEGENDER
OCH
SYMBOLER
I UPPSALA DOMKYRKAS KOROMGÅNG

I. MILITES PUGNANTES

TVÅ fäktare i rasande utfallsställning, kropparna nästan vågrätt, snarare som två mot hvarandra framåtsusande projektiler än två människor. Allt samverkar till intrycket af kollidering med explosion. Klingorna bli för ögat till de två yttre lederna i en sick-sackblixt, mellanleden bildas af skuggan mellan de två sköldarna, de båda framåtstampande fötterna, som utfallet sker på, sikta med sina spetsiga skor mot hvarandra som två ilsket stridande fågelnäbbar, de klotformiga hufvudena och rundsköldarna dragas med in i den allmänna rörelsen och trilla som kulblixtar mot hvarandra. Situationen får ett roande intresse genom att konstnären på flerfaldigt sätt gjort en dygd af sitt till

David Ljungdahl: Föreningens för bokhantverk publikation. 1907. Legender och Symboler i Uppsala domkyrka. Storlek: 17×25 cm. Märk illustrationens storlek och proportion samt dess färgstyrka

dessutom utförde illustrationer till bl. a. Sköldebrand »Voyage pittoresque». J. Grundal d. y. och Joh. Snack förtjäna även nämnas bland svenska 1700-tals-illustratörer.

Bokillustrationen kom dock i Sverige under senare delen av 1600-talet och under hela 1700-talet icke till några mera betydande uttryck; koppartrycksmetoden var för denna icke synnerligen lämplig, och träsnittet hade icke anseende som bokillustrationsmedel. Under det att den illustrativa bokkonsten under 1500-talet genom starkt utländskt inflytande, d. v. s. genom att avgjutningar och kopior av framstående tyska konstnärers arbeten användes, blir en konstnärligt glänsande period för illustrationen, blir den under 1600- och 1700-talen av allt mindre betydelse. Striden mellan olika bildframställningsmetoder, träsnitt och gravyr, och denna senares olämplighet som bokillustrationsmedel torde hava medfört att bokillustrerandet starkt inskränktes.

Illustrationen får i viss mån sin prägel av metoden för dess framställning i tryck. Så är den i tysk inkunabelgotik utförd i träsnitt, grov i linjen och enkel i kompositionen. I italiensk och fransk renässans blir den, sanno-

Arthur Sjögren: Bröderna Grimms Sagor. 1905. Storlek: 23×29 cm. Illustrationer i färg

likt påverkad av gravyren, tunnare i linjen, icke så summarisk, mera detaljerad ehuru fortfarande utförd i träsnitt. Under 1700-talet, då gravyren blir alltmer förhärskande, blir illustrationen synnerligen detaljrik och särskilt i tidstypiska prydnader väl utförd. Gravyrmaterialet, kopparplåten, var mer lämplig för små fina detaljer och petitesser än träsnittsmaterialet, trästocken.

Då träsnittet med början av 1800-talet åter kommer till användning som bokillustrationsmedel, då som trägravyr i hårt ändträ, får bokillustrationen dock icke kopparstickets skärpa och luftiga lätthet, utan blir tyngre och en ton mörkare i färgen.

Träsnittet fick under 1700-talets senare hälft i Sverige ett rätt egendomligt uttryck i de s. k. kistebreven, ettbladstryck avsedda att placeras på insidan av då brukliga klädkistors lock eller att vid högtidliga tillfällen pryda väggarna — måhända som ett slags ersättning för den då sällan förekommande bokillustrationen.

Då mot slutet av 1880-talet, med den allmänna konstindustriella nydaningen, ånyo starka krafter kommo i arbete för bokens förnyelse, särskilt i England, förde sannolikt beundran för resultatet av gångna tiders arbeten därhän, vad bokillustrationen beträffar, att tryckverk från senrenässansen med dess mästerliga illustrationer togos till förebilder för denna förnyelse. Men denna efterbildning kom då huvudsakligast att omfatta den *illustrativa* delen av boken, under det att tillbörlig hänsyn

tal förledas till öfvermod och egensinnighet och därmed fela mot den aktning, jag är skyldig både Gud och människor.

Gamle Håkan makade sina knän samman och knäppte sina händer till bön, och genom stillheten och det sakta suset af blåsten hörde han alltjämt konungens ord.

— Ehuru konungason och arffurste till ett mäktigt rike, vill jag dock alltid ödmjukt besinna, att detta är en särdeles Guds nåd och välgärning, för hvilkens skull jag må beflita mig om kristliga dygder och kunskaper, på det att jag till en så hög kallelse må bli skicklig och värdig. Herre allsmäktig, du som sätter konungar af och till, lär mig att alltid lyda dina bud, så att jag icke till eget fördärf och andras förtryck missbrukar den makt, som du mig förlänar. För ditt heliga namns skull. Amen.

32

TRONTAGAREN.

Hvad där var tråkigt! Hvad dagarna blefvo långa vid det lilla hofvet, där de sorgklädda riksråden gäspade i länstolarna och stirrade framför sig som om de begrundat, hur det kom sig att de hade lika skodon på båda fötterna och icke kragstöfvel på den ena och silkessko på den andra. Och så gäspade de igen — och ute i trappan gäspade vaktmästarna, och nere i köket smakade köksdrängarna med fingret på smeten och sade till hvarandra:

— Är den nu syrlig nog, så att de höga herrskapen göra tillräckligt sura grimaser?

Framför de svarta karosserna selade kuskarna sina hästar med svarta plymager och slejfer. Svarta tyg tillklipptes eller syddes på alla bord. I Gråmunkholms kyrka, där den gamle konungen hade jordats, kvarhängde ännu de svarta tronhimlarna och tapeterna, och kungsringningen hördes från staden långt utåt landsbygden. När

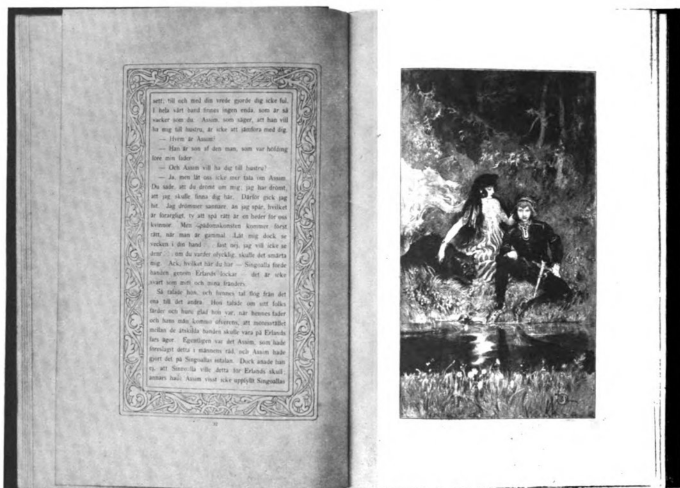
3. I. 33

E. v. Strokkirk: Heidenstams Karolinerna. 1905. Storlek: 15×20 cm. Märk olika teckningsmaner, lavering å vänstersidan och streckteckning å högersidan

till texten *icke* togs, varigenom tillfällen till rent dekorativa anordningar försummades. Illustrerandet blev helt enkelt en bildframställning utan anpassning till ändamålet, under det att i äldre tryckverk typen behandlades som ett självständigt och anpassbart dekorativt medel och där illustrerandet blev lika mycket en uppgift att samtidigt *pryda* textbilden som att belysa textens innehåll.

Den äldre bokillustrationen var otvetydigt till hela sin anordning dekorativ, d. v. s. det dekorativa momentet låg vid illustrationens utförande i förgrunden: uppställning, anordning och avvägning av figurer och föremål, fördelning av svart och vitt och linjernas kraft gjordes sannolikt mer med hänsyn till uppnående av en dekorativ verkan i sin omgivning än med hänsyn till innehållets förtydligande genom bildframställning. Illustrationen i våra dagar har emellertid kommit därhän att *fristående från texten* vilja belysa dennas innehåll. Att bokillustrationen är en del av boken har därvid icke tillräckligt beaktats, och typens värde och betydelse för sidbildens dekorativa helhet har nästan helt förbisetts.

Grunden i boktrycket är typen och genom dess behandlande som ett ornament uppnås en dekorativ tryckbild. En boks konstnärliga värde vilar sålunda ytterst och framför allt på typens form, boksidans proportioner och typens användning, därnäst på papper, svärta, tryck o. s. v. Den konstnärliga utsmyckningen, vare sig rent dekorativ eller

sett; till och med din vrede gjorde dig icke ful. I hela vårt band finnes ingen enda, som är så vacker som du. Assim, som säger, att han vill ha mig till hustru, är icke att jämföra med dig.

— Hvem är Assim?

— Han är son af den man, som var höfding före min fader.

— Och Assim vill ha dig till hustru?

— Ja, men låt oss icke mer tala om Assim. Du sade, att du drömt om mig; jag har drömt, att jag skulle finna dig här. Därför gick jag hit. Jag drömmer sannare, än jag spår, hvilket är förargligt, ty att spå rätt är en heder för oss kvinnor. Men spådomskonsten kommer först rätt, när man är gammal. Låt mig dock se vecken i din hand … fast nej, jag vill icke se dem … om du varder olycklig, skulle det smärta mig. Ack, hvilket hår du har — Singoalla förde handen genom Erlands lockar — det är icke svart som mitt och mina fränders.

Så talade hon, och hennes tal flög från det ena till det andra. Hon talade om sitt folks färder och huru glad hon var, när hennes fader och hans män kommo öfverens, att mötesstället mellan de åtskilda banden skulle vara på Erlands fars ägor. Egentligen var det Assim, som hade föreslagit detta i männens råd, och Assim hade gjort det på Singoallas intalan. Dock anade han ej, att Singoalla ville detta för Erlands skull; annars hade Assim visst icke uppfyllt Singoallas

32

Carl Larsson: Victor Rydbergs Singoalla. 1904. Storlek: 20×30 cm. Märk illustrationens färgkraft jämförd med vänstersidans typer och dekoration

illustrativ, måste sålunda, för att resultatet skall bli ett helgjutet verk, anpassas till den använda typen i form och färgstyrka samt till sidbildens storlek och proportion. *Olika* bokstavsformer med avseende å form och svärta kräva givetvis olika linjeföring och färgstyrka i illustrationen.

Tonen, färgen eller svart-och-vitt-effekten i en boksida bildas ju enbart av typens många streck och linjer, och sidbildens färgstyrka är beroende av huru typerna sammanställas. Genom att typerna anbringas glest, uppstår en grå och färglös sidbild, men genom ett tätare sammanhållande av ord och rader och genom ett kraftigt tryck med god svärta uppnås en färgstarkare sidbild, som i och för sig är dekorativ och till vilken illustrationen är lätt anpassbar i linjeföring och färgstyrka.

Bokens *inre*, d. v. s. boksidan, har historiskt sett ständigt givits formen av en rektangel, vilken form hos boksidan är en naturlig och ändamålsenlig form, som givetvis även bör meddelas åt illustrationen, för att denna skall komma i överensstämmelse med bokens arkitektoniska grundidé. Det måste även beaktas, att i en uppslagen bok alltid *tvenne* sidbilder, eller vad man kallar ett uppslag, på en gång bli synliga, och avvägningen av upp-

I Utmeland

När Gustav kom till Mora, gick han först till prästgården. Herr Jon i Svärdsjö hade sagt honom, att herr Jakob Pärsson i Mora prästgård var en man att lita på. Och Gustav yppade strax för honom vem han var.

Herr Jakob tog vänligt emot honom. Men han sade:

— Herr Henrik von Mehlen, konungens fogde i Västerås, har utsänt många spejare i bygderna, och här i Mora skola de helt visst allra först komma till min gård och speja. Därför är det bättre, att jag för eder till en bonde som bor ett stycke härifrån och som är en redlig man. Han kan säkrare dölja eder.

Och herr Jakob gick med Gustav till Utmelands by, som ligger vid sjön Siljan ett stycke söder om Mora. I Tomtgården gingo de in, till bonden Matts Larsson. Och herr Jakob bad Tomt Matts att väl gömma herr Gustav.

Tomt Matts sade:

— Jag vet ej bättre råd än att vi gömma herren i källaren. Där skall man ej så lätt finna honom.

Så fick Gustav sin bostad i källaren under köket. Men om dagarna var han för det mesta uppe i stugan.

En dag höll mor Margit, Tomt Matts hustru, på att brygga öl till julen, som nu tillstundade. Och hon log och sade till Gustav: — Nog skall du få gott julöl, om du ock annars icke får en sådan tid som du är van vid.

I detsamma kom mor Margit att se ut genom fönstret. Då fick hon se en flock danska knektar som nalkades. De voro redan utanför förstukvisten. Brådskande sade hon till Gustav:

— Skynda dig strax ned i källaren!

Och Gustav gick med hast utför den stege, som ledde ned i källaren. Så slog mor Margit till källarluckan och välte raskt ett bryggkar däröver.

Strax därpå trädde spejarna in. De sågo sig väl om i alla vrår. Men luckan i golvet syntes icke, och det var ingen som tänkte på att välta undan bryggkaret. Och så fingo danskarna gå igen utan att ha funnit den de sökte.

Men Gustav blev över julen hos Tomt Matts och mor Margit.

50

Och Gustav gick med hast utför den stege, som ledde ned i källaren.

Gunnar Widholm: Gustaf Vasas äventyr i Dalarna. 1914. Storlek: 20×28 cm. Märk initialens kraft i förhållande till texttypen samt de små typerna i rubriken

slaget vad text, dekoration och illustration beträffar, innebär oftast många tekniska och dekorativa svårigheter att övervinna — därför äro de också i svensk bokkonst så ofta förbisedda. Vid färgillustrationen, som inpassas alldeles fristående i boken, d. v. s. utan motstående textsida, kan givetvis bortses från uppslagets helhet.

Det förhållande, att tvenne sidor på en gång ses i en bok, gör att sidbildens anpassning på materialet ej sker oberoende, vilket förhållande givetvis måste tas i betraktande vid utförande av bokillustrationen. Det är nämligen två bredvid varandra stående sidbilder, nödvändigtvis skilda åt genom bokens konstruktion, emedan bladen måste sammanfogas i ryggen, och då uppstår mellan sidbilderna en smal vit marginal. Man måste då ge de båda samhöriga sidbilderna en sådan placering på uppslaget, att de varken synas stå till höger eller vänster, varav följer, att den yttre marginalen blir ungefär lika stor som mellanrummet mellan sidbilderna. Avvägning av sidbilden i höjdläget sker efter kända regler och den placeras därför något över mitten av pappersbladet, varigenom den nedre marginalen blir den största. För illustrationens avvägning mot textbilden är detta

Einar Nerman: Fredmans Epistlar. 1915. Storlek: 28×34 cm. Illustration i färg

förhållande av avgörande betydelse liksom för illustrationens färgvalör och tyngd. Att marginalen, den textytan omgivande otryckta vita ramen, till storlek och proportion har betydelse även för illustrationens proportioner, färgstyrka och dekorativa avvägning är väl alldeles påtagligt, varför den måste medtagas som ett rent dekorativt moment vid illustrationens utformande.

Åt denna uppfattning av bokuppslaget ha de konstnärer, som i Sverige ägnat sig åt bokens prydande, dock icke alltid skänkt tillbörlig uppmärksamhet. Texten, typen, har blivit ett och dekorering och illustration ett annat, blivit *fristående* bilder, ur konstnärlig synpunkt mången gång av högsta värde, men som boksida mindre värda. Särskilt gäller detta ofta om nutida illustrerade arbeten, där illustrationen tecknats helt för sig – ofta i olika maner – utan att utarbetas i överensstämmelse med typen och sidbilden vad form, storlek, proportion, ton och linjestyrka beträffar. Särskilt påfallande är huru sällan textbilden och illustrationen äro i samma proportion och storlek; textbilden har oftast en och illustrationen en annan storlek eller proportion.

Man kan icke komma ifrån bokillustrationens konstruktiva egenskaper, försåvitt man icke – vid utförandet av *en del av en bok* som illustrationen ju är – vill frångå bokens grundform. Då en illustration är ett synligt bilduttryck för bokens litterära idé, måste den nödvändigtvis avvägas i form och färgstyrka till överensstämmelse med textens bokstavsform och boksidans storlek och proportion, och därtill komponeras av väsentligen dekorativa element.

En bokillustration kan därför icke utföras fristående, även om illustrationen är en helsidesbild. Den måste komponeras för den plats den skall utfylla och med hänsyntagande till omgivningen och dess särdrag. En bokillustration är något mer än blott en teckning ur skissboken eller ett grafiskt fristående blad, den är en *teckning för visst ändamål*, underkastad vissa givna betingelser, genom vilkas rätta lösning illustrationens charme just träder fram, den nämligen, att dekorativt utfylla sin plats i boken och konstnärligt förstärka textens innehåll. Det som särskiljer den illustrativa konsten från fri konst är den förras avhängighet av ett rent andligt element, dess avhängighet av texten, av det tryckta ordet. Denna avhängighet ger illustrationen dess karaktär, och endast då kan man tala om god illustration, när denna avhängighet av texten är beaktad; illustrationen är en ornamental uttryckskonst, icke blott en framställningskonst.

Illustrationen måste även tecknas i lämplig (högst dubbel) skala, ty man misstager sig mycket lätt på förminskningens inverkan på helhetsutseendet; linjerna komma vid reproduktionen att verka tätare och linjernas grov-

lek förminskas icke direkt proportionellt. Gi⸗vetvis bör i varje fall *samma skala* användas till alla illustrationerna i ett och samma arbete för att uppnå lika linjestyrka.

Sammanhållandet av text, dekoration och illustration utgör sålunda ett viktigt led i bok⸗konsten. Det är slitningen mellan linjeförin⸗gen i illustrationen och typens linjer, som ofta utgör orsaken till dåliga resultat. Kraften i teckningen behöver därför icke minskas eller försvinna, då denna genom linjernas massver⸗kan kan uppnås, utan att alltför stora svarta ytor behöva ifrågakomma – därom vittna ar⸗beten av såväl äldre träsnittsmästare som av moderna, särskilt engelska bokkonstnärer.

Det är särskilt intressant att iakttaga illu⸗strationens mästerliga avpassning till sidbil⸗den och uppslaget i de äldre bokalstren. Un⸗der 1400-talet förblir illustrationen huvudsak⸗ligen av linjär hållning, emedan den oftast var avsedd att efter trycket färgläggas för hand, men i början av 1500-talet blir den mer per⸗spektivisk; den är ofta arkitektoniskt upp⸗byggd till sin yttre anordning och till sitt inre fylld av mustig fantasi; fördelningen av svart och vitt är likaså mästerlig och påfal⸗lande; förekommer en kraftig svart fläck, är den oftast så avvägd med vitt omkring, att effekten av bilden höjes – detta och andra svart-och-vitt-effekter göra dessa bilder goda just som bokillustrationer.

Illustrationen är ju, liksom textsidan, av⸗sedd att ses på nära håll, och då är det var⸗ken nödvändigt eller ur illustrationssynpunkt lyckligt att använda helsvarta, klumpiga ytor och endast sparsamt låta det vita papperet bli synligt, såsom i vissa arbeten i *modern* bok⸗konst, där träsnittet kommit till användning som illustrationsmedel. I textsidor, där den romanska bokstavsformen användes, anses förhållandet mellan svart och vitt vara som 1:3, d. v. s. en tredjedel svart och två tredjede⸗lar vitt. Och med denna proportion kan säker⸗ligen anspråken på färg och kraft i en boksida,

John Bauer: Bland Tomtar och Troll 1913. Storlek: 17×19 cm. Illustration i färg med för tryck särskild lämpad färgskala (jämför Arthur Rackkham)

som är avsedd att ses på nära håll, anses vara fyllda – det kommer sedan an på hur färgför⸗delningen sker. Man måste fordra, att illu⸗strationen icke allenast förstärker den litterära idén, utan att den skall göra detta med deko⸗rativ effekt, värdigt och med skönhet. Däri⸗genom höjes illustrationen upp till en högre nivå än den av blott enkel bildframställning.

Den moderna svenska måleriska och kraf⸗tiga svart-och-vitt-verkan, som med förebil⸗der från Tyskland tillämpas inom träsnitts⸗tekniken, anser jag aldrig kan bli lämplig som bokdekoration eller bokillustration i svensk stil. Till det götiska typsnittet är den möjligare, men till den nu för tiden förhär⸗skande lättare och ljusare typen av renässans⸗karaktär, antikvan, blir verkan allt för tung och överväldigande svart. Detta maner fyl⸗ler därför icke sitt ändamål, ty ofrånkomligt kvarstår kravet, att i en bok typen måste vara det väsentliga, och det illustrativa ett be⸗lysande eller förstärkande tillskott i texten.

Hasse W. Tullbergs boktryckeri: Gamla Svenska Allmogehem. 1912. Storlek: 20×25 cm. Märk de väl avpassade fotografiska illustrationerna

De äldre reproduktionsförfarandena, träsnittet och gravyren voro genom sitt direkta handhavande av konstnärer säkerligen mera ägnade att anpassa sig till de för bokens prydande dekorativa betingelserna än de moderna. Men ifrån att till sin läggning varit dekorativ och utförd för sin givna plats, har illustrationen kommit att i våra dagar mycket ofta *tecknas fristående*, utan kännedom hos konstnären, huru boken skall ta form i tryck. Illustrationen har blivit för självständig; den har släppt förbindelsen med bokens stränga arkitektoniska idé och blivit till sin skapnad lös och fladdrig. Därtill kommer att ofta i samma bok, till och med i samma uppslag, *skilda* teckningsmaner komma till användning, såsom streckteckning, lavering, blyertsteckning eller kombinationer av dessa o. s. v. Det olämpliga häri tycker man för konstnärliga krafter väl knappast skulle behöva påvisas. Särskilt är ju laveringen olämplig som illustrationsmaner, då den icke på något som helst sätt överensstämmer med typen, som är linjer och streck av olika kraft – men den är icke desto mindre ett mycket vanligt och av illustratörer ofta använt maner. Bäst är givetvis den rena streckteckningen, där svart-och-vitt-effekten ger liv åt bilden i stället för de tråkiga halvtonerna och skuggorna vid laveringen.

Man kan även tala om en illustrativ bokkonst med användande av fotografiska bilder för vetenskapliga och kommersiella ändamål. Därvid kommer givetvis huvudvikten att ligga vid bildernas utformning i storlek

Johnny Roosval

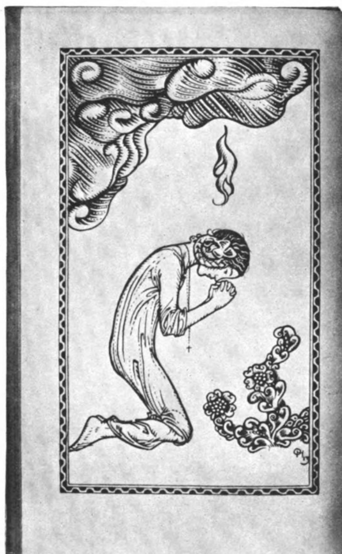
SNICKARKONST OCH SKULPTUR UNDER 1600- OCH 1700-TALEN

EN ÖFVERSIKT AF HENRIK CORNELL

Bröderna Lagerström: Studier i Kyrklig Konst (vid Strängnäs-utställningen). 1913. Storlek: 19×27 cm.

och deras inpassning i textuppslaget. Genom att bilderna beskäras, kunna de avpassas till sidbilden så, att även med dessa illustrationer en dekorativ sidbild kan uppnås. De fotografiska bilderna komma givetvis i förhållande till typen alltid att stå liksom för sig, ty deras halvtoner och skuggor höra icke, som nyss anförts, samman med typen, som är linjer av olika kraft. Men de äro nödvändiga och mycket nyttiga i våra dagar, och för den skull måste bortses från deras dekorativa olämplighet tillsammans med typer.

Illustrationer kunna med avseende å deras ändamål särskiljas i tvenne väsentligt skilda grupper: sådana som återgiva, avbilda eller beskriva något verkligt, såsom natur eller föremål, och sådana som avse att vägleda och fördjupa fantasin, illusionen, vid läsning av dikt eller saga. Den förra gruppens illustrationer hava stöd för sin tillkomst i rent yttre nödvändigheter och betingelser såsom förstärkande minnesbilder, under det att den senare icke tillkommer av denna nödvändighet utan som ett *konstnärligt* tillskott till texten. Oftast uppfattas dock den alldagliga illustrationen, som om dess uppgift vore att utgöra ett slags omtagning i pennstreck eller lavering av textens innehåll eller illustrera ett visst bestämt uttryck i texten, d. v. s. att illustrationens uppgift vore att förtydliga diktens ord. Illustrationer, som framkomma i avsikt att förtydliga eller omsäga dikten, innebära otvivelaktigt våld på den läsandes fantasi eller

13

TREDJE HUVUDSTYCKET

HERRENS BÖN

Fader vår, som är i himmelen.

Vad är det?
Gud vill härigenom med mildhet uppmuntra oss, att vi skola tro, att han är vår rätte fader och vi hans rätta barn;
på det vi skola bedja honom trösteligen och med all tillförsikt såsom goda barn sin älskelige fader.

FÖRSTA BÖNEN.

Helgat varde ditt namn.

Vad är det?
Guds namn är i sig självt heligt;
men vi bedja i denna bön, att det även må hållas heligt hos oss.

Huru sker det?
När Guds ord läres rent och klart och vi därefter leva heligt, såsom Guds barn ägnar:
det giv oss, käre himmelske Fader!
Men den, som lär och lever annorlunda, än Guds ord lär, han ohelgar ibland oss Guds namn;
därför bevara oss, o himmelske Fader!

ANDRA BÖNEN.

Tillkomme ditt rike.

Vad är det?
Guds rike kommer väl av sig självt vår bön förutan;
men vi bedja i denna bön, att det må komma även till oss.

Olle Hjortzberg: Uppslag ur Luthers Lilla Katekes. 1914. Storlek: 10×17 cm.

utöva våld på illusionen; särskilt synes mig detta ofta — dock icke alltid — vara fallet i våra svenska nutida barn- och sagoböcker, med sitt konkreta och släta återgivande av diktens ord i synliga bilder; möjlighet till ett *fördjupande* av dikt eller saga genom dylik illustration synes mig icke ofta föreligga. Först då, när illustrationen genom en koncentrering av texten kan ge *mer* än dikten enbart, är den av godo.

Det finnes också ett slags böcker där illustrationen är huvudsak, och det är i *bilderboken*, där bilden är byggd på en viss tendens eller har ett konkret ändamål att fylla. I abc-boken, där en godmodig apa skall hos barnet inskärpa A-bokstavens form och oxen stora O:ets eller där en naiv strof illustreras i samma avsikt, i bilderboken eller barnboken — där är illustrationen alltid numro ett.

Om också i svensk illustrationskonst någon viss stil eller egenart icke utbildats, så framgår dock oförtydbart, att en omvärdering

LJUNGBY HORN OCH PIPA

Å EN KAL SLÄTT, SOM från Ifösjön sträcker sig nedåt Åhus, i Willands härad, ligger Trolle-Ljungby, ett av Skånes största herresäten. Belägenheten är mindre vacker, men i utbyte är slottet desto rikare på historiska minnen. Och det märkligaste, som är

84

förknippat med Ljungbys namn, är sägnen om hornet och pipan.

* * *

En julnatt för flera hundra år sedan — man säger det var år 1490 — sitter den högborna fru Sidsela Ulfstand i den stora salen på Ljungby slott och ser ut genom rutorna på fälten, där snöflingorna yr upp emot stjärnhimmelen. Länge hade hon hört talas om ett hemlighetsfullt bärgfolk, som dvaldes under en stor sten, kallad Maglesten, två eller tre bösshåll ifrån slottet. Man berättade, att trollen med dans och lekar plägade fira sin jul under denna sten.

Nu i nattens tystnad tyckte hon sig förnimma sorl och buller från Maglesten och beslöt att äntligen skaffa sig reda på rätta förhållandet med trollfolket. Hon lovade en ny klädnad och sin bästa häst åt den av gårdsfolket som i julottan ville rida till Maglesten och skaffa henne upplysningar.

Johan, den käckaste livknekten, sadlade sin häst och red ut i nattdunklet. Framkommen till den märkliga stenen, som gårdsfolket skydde, ser han, huru denna är upplyftad på stolpar av guld, och hur trollen därunder göra sig glada. En myckenhet ljus äro tända.

Rätt som det är kommer en ung trollkvinna ut emot honom med ett dryckeshorn och en pipa, tillsägande honom att först dricka bärgakungens skål och sedan blåsa tre gånger i pipan. Livknekten tar emot både hornet och pipan, men i samma ögonblick viskar en okänd

85

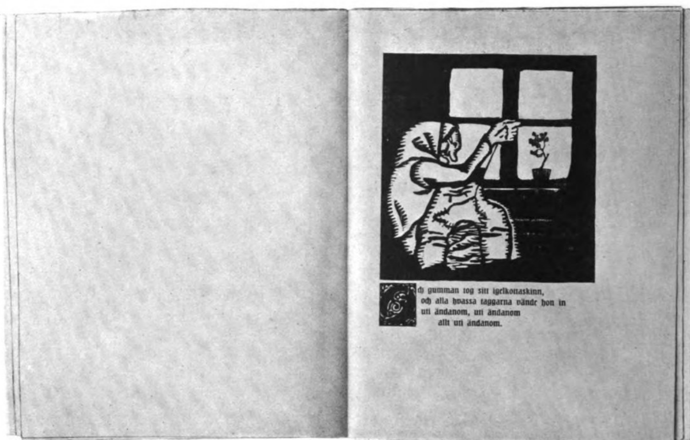
Lydia Skottsberg: Vandrande Sägner. 1913. Storlek: 16×22 cm. Märk teckningarnas färgstyrka i förhållande till texttypens

av illustrationens egenskap som boksida är under utveckling. Bokens *inre* är också likaså värd omvårdnad i sin formgestaltning som dess yttre, bokbanden, eller som vävnaden, smycket, blomsterkrukan, och är desslikes ett tacksamt fält för konstnären till samarbete med industrin. Men denna omvårdnad om den illustrerade boken kräver icke blott konstnärlig inspiration utan även kunskaper, grundade på studiet av bokliga förebilder.

Icke många av den mängd illustratörer, som teckna illustrationer till det stora antal barn- och sagoböcker eller illustrerade s. k. »praktverk», som årligen i Sverige utges, ha kännedom om ens de elementäraste bokprinciper än mindre fördjupat sig i studiet av olika bokstavsformers karaktär eller av bokens dekorativa möjligheter och de historiska förutsättningarna. Och dock erbjuder 1500-tals och tidiga 1600-tals illustrerade arbeten för illustratören så oändligt mycket vackert i bilder av tjusande charm och dekorativ effekt, att de äro väl värda att ingående studeras.

Illustrationen i dess äldre förebilder äger också alldeles bestämt oftare andra egenskaper än att blott i bild belysa den litterära idén, sådana egenskaper nämligen, som hänsyn till bokstavsformens karaktär och till boksidans proportion, eller med andra ord till texten, till vilken illustrationen bildar och alltid måste bilda ett dekorativt tillskott.

Svensk illustrationskonst har icke i avseende å sina synliga uttryck tagit enbart, om ock starka intryck av engelska, franska och tyska

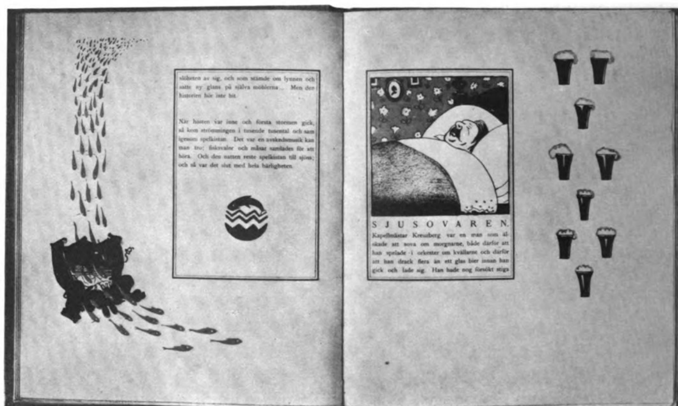
Hjalmar Strååt: En ny Visbok. Föreningen Originalträsnitt. 1915. Storlek 19×24 cm. Märk tyngden av svärtan i träsnittet

omväxlande. Detta förhållande är ett resultat dels av historiska studier, ett studium av äldre tryckverk, och dels av vår tids strävan till ändamålsenlighet och sanning i uttrycken.

Efterföljande omtalade arbeten torde visa hur skiftande uttrycken i svensk bokkonst under de senaste åren varit, samtidigt som de utvisa olika strävanden, olika tolkningar av begreppet modern svensk bokkonst. Det bokhantverkliga intresse, som i de många här omnämnda stort anlagda och dyrbara bokarbeten uppenbarar sig, har genom dessa fördjupats och tagit fastare former — även om man ännu icke i dessa kan påvisa en enhetlig svensk bokstil. Här omnämnda arbeten ge dock samlade en god bild från olika sypunkter av senaste årens rika bokframställning.

En Ny Visbok
Upptagande Åtta Stycken Kända,
SVENSKA VISOR
Utstyrd med Bilder och Ornamenter Skurna i Träsnitt. Utgiven av Föreningen Original-Träsnitt Stockholm 1915

Den äldre bokillustrationen i träsnitt var till hela sin anordning dekorativ, d. v. s. det dekorativa momentet låg vid illustrationens utförande i förgrunden: uppställning, anordning och avvägning av figurer och föremål, fördelning av svart och vitt och linjernas kraft gjordes sannolikt mera med hänsyn till dekorativ verkan än till innehållets förtydligande. Det dekorativa intresset sträckte sig icke blott till illustrationen utan även till

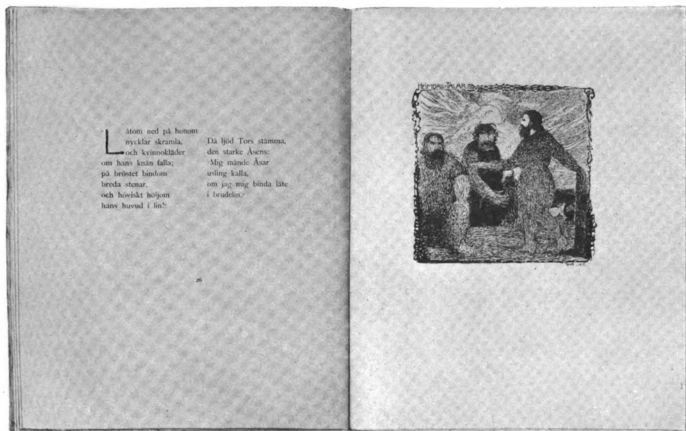

Thorsten Schonberg: Strindbergs Sagor. 1915. Storlek: 19×23 cm. Illustrationer i färg. Märk de lösa teckningarna i marginalerna.

minstone så som jag känner Strindberg – beundrare och samlare av hans verk som jag är). Dessa söndertrasade och osammanhängande småbilder äro omotiverade och löst inkastade kring textbilden, råa och hårda i färg utan stämning och samlande enhet, utan förmåga att förstärka eller fördjupa den litterära idén – endast uttagna ord i konkret bild, en bilderbok i grälla färger fristående från texten.

Detta fristående markeras – må vara avsiktligt eller oavsiktligt – i allra högsta grad av boksupplagets arrangemang: den ljusa textbilden omramad med en kraftig vacker dubbel linje och uppslagets sidbilder dragna inåt ryggen; i marginalen bilderna, placerade hur som helst utan skönjbar avsikt att arkitektoniskt avväga bilderna och texten å uppslaget och utan att fasthålla vid sidbildens slutna, rektangulära form. Alltihop flyter ut, och boken blir en bilderbok med tungt tyskt inflytande och med för sig löpande text – ett det bästa bevis på huru en illustrerad bok *icke* skall göras, en bok, där de i och för sig goda teckningarna kommit i en dålig miljö, där deras konstnärliga värde i icke oväsentlig grad förringats. Intrycket av fristående illustrationer förstärkes ytterligare därav, att sidorna ej paginerats.

Om samhörighet mellan textsidans form och de båda sidorna i uppslaget uppställes såsom en ofrånkomlig regel, vittnar föreliggande arbete om dålig kännedom om de elementäraste bokprinciper. Sidbildens helhet har tappats bort och uppslagets jämnvikt försummats (den vackra linjen borde kanske hellre för uppnående av en viss helhet dragits utom-

Låtom ned på honom
nycklar skramla,
och kvinnokläder
om hans knän falla;
på bröstet bindom
breda stenar,
och höviskt höljom
hans huvud i lin!»

Då ljöd Tors stämma,
den starke Åsens:
»Mig mände Åsar
usling kalla,
om jag mig binda läte
i brudelin.»

Thor Fagerkvist: Uppslag ur Tryms-Kvädet. 1915. Storlek: 20×25 cm. Märk textens och illustrationens avvägning

kring det hela). Lugn arkitektonisk avvägning saknas såväl i form som färg.

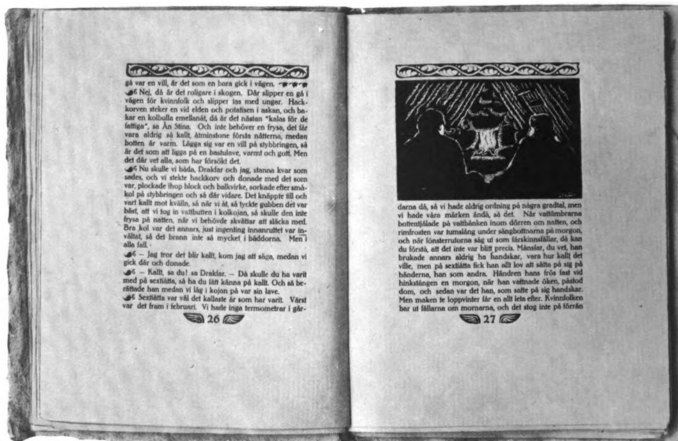
Färgillustrationer i en bok är något på gott och ont. De kunna bli bra, men då böra färgerna stämmas samman till en viss ton och vidhållas hela boken igenom för ernående av en viss mättad enhetlig stämning. Så har här ej skett. Färgerna äro oftast råa och för en boksida som ses på nära håll för kontrasterande och bjärta eller utmanande. Bandet och försättspapperet äro däremot utmärkta.

TRYMS-KVÄDET

Ur Sämunds Edda med teckningar av Thor Fagerkvist. Norstedt & Söners förlag. Stockholm 1915

I Trymskvädet framträder en förut okänd tecknare och illustratör, THOR FAGERKVIST. Han framträder med ens med en helt ny stil i illustrationen, där stämning uppnås genom oskarpa konturer och kraft genom linjernas massverkan. Hans illustrationer ha även samstämmigt vunnit kritikens beröm.

Ur boksynpunkt kan emellertid konstateras samma ringa förståelse hos konstnären för typen och dess sammanhang med dekoration och illustration som förut anmärkts. De ynkligt fult tecknade initialerna, stil- och hållningslösa i form, överensstämma icke med den använda texttypen, som är en god antikva typ av mediævalsnitt. När varje sida blott upptager en strof om några få versrader, kunde typen ha varit en grad större, och initialen hade därvid genom en dekorativare utformning (eller hellre en gjuten typ av samma snitt som textens typer, men större) kunnat

gå var en vill, är det som en bara gick i vägen.

Nej, då är det roligare i skogen. Där slipper en gå i vägen för kvinnfolk och slipper tas med ungar. Hackkorven steker en vid elden och potatisen i askan, och bakar en kolbulla emellanåt, då är det nästan "kalas för de fattiga", sa Ån Stina. Och inte behöver en frysa, det får vara aldrig så kallt, åtminstone första nätterna, medan botten är varm. Lägga sig var en vill på stybbringen, så är det som att ligga på en bastulave, varmt och gott. Men det där vet alla, som har försökt det.

Nu skulle vi båda, Drakfar och jag, stanna kvar som sades, och vi stekte hackkorv och donade med det som var, plockade ihop block och balkvirke, sorkade efter småkol på stybbringen och så där vidare. Det knäppte till och vart kallt mot kvälln, så när vi åt, så tyckte gubben det var bäst, att vi tog in vattbutten i kolkojan, så skulle den inte frysa på natten, när vi behövde skvättar att släcka med. Bra kol var det annars, just ingenting innanruttet var invältat, så det brann inte så mycket i bäddorna. Men i alla fall.

– Jag tror det blir kallt, kom jag att säga, medan vi gick där och donade.

– Kallt, sa du! sa Drakfar. – Då skulle du ha varit med på sextiåtta, så ha du fått känna på kallt. Och så berättade han medan vi låg i kojan på var sin lave.

Sextiåtta var väl det kallaste år som har varit. Värst var det fram i februari. Vi hade inga termometrar i går-

26

darna då, så vi hade aldrig ordning på några gradtal, men vi hade våra märken ändå, så det. När vattämbrarna bottentjälade på vattbänken inom dörren om natten, och rimfrosten var tumslång under sängbottnarna på morgon, och när lönsterrutorna såg ut som fårskinnsfällar, då kan du förstå, att det inte var blitt precis. Månsfar, du vet, han brukade annars aldrig ha handskar, vara hur kallt det ville, men på sextiåtta fick han allt lov att sätta på sig på händerna, han som andra. Händren hans frös fast vid hinkstången en morgon, när han vattnade öken, påstod dom, och sedan var det han, som satte på sig handskar. Men maken te loppvinter får en allt leta efter. Kvinnfolken bar ut fällarna om mornarna, och det stog inte på förrän

27

Hjalmar Strååt: Bergsmanshistorier. 1915. Storlek: 15×20 cm. Märk illustrationens tyngd i förhållande till typen och till motstående textsida

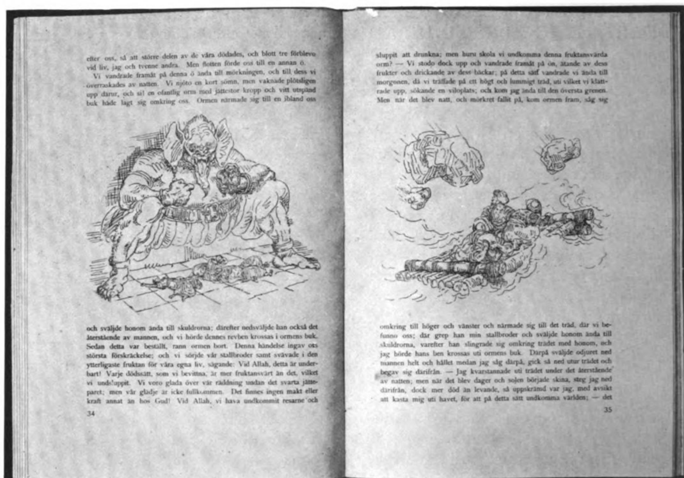
fylla sin uppgift att pryda sidbilden, att utgöra ett dekorativt tillskott till ordbilden, som den nu icke är.

Även ur synpunkten av god proportion är arbetet anmärkningsvärt dåligt avvägt. Illustrationerna äro samtliga nästan kvadratiska, och verstexten har i stort sett samma form, men pappersformatet är ett rektangulärt höjdformat. Därtill kommer att åt uppslagets avvägning icke ägnats tillbörlig uppmärksamhet och att såväl text som illustrationer äro för små på det tillmätta papperet, vilket ger det hela ett futtigt och osammanhängande utseende (se illustrationen t. ex. å sid. 7, 11, 12 och alla helsidesbilderna jämförda med texten.) Illustrationerna äro emellertid tecknade i ett maner, som förträffligt i ton ansluter sig till typen genom linjeföringens lätthet och då är ju synd att konstnären så försummat tillse att bild, textsida och typ anpassades i storlek och proportion till varandra och till pappersbladet. Men denna försummelse synes vara typisk för svenska bokkonstnärer.

BERGSMANSHISTORIER

berättade av Carl Larsson i By. Med dekorativ utstyrsel av Arthur Sahlén och illustrationer av Hjalmar Strååt. Svenska Andelsförlaget Stockholm 1915

Träsnidarna i Sverige ha fått för sig, att de skola reformera den svenska bokkonsten och ge riktlinjer för en renässans på området. Det är glädjande, när konstnärerna vilja om-

efter oss, så att större delen av de våra dödades, och blott tre förblevo vid liv, jag och tvenne andra. Men flotten förde oss till en annan ö.

Vi vandrade framåt på denna ö ända till mörkningen, och till dess vi överraskades av natten. Vi njöto en kort sömn, men vaknade plötsligen upp därur, och si! en ofantlig orm med jättestor kropp och vitt utspänd buk hade lagt sig omkring oss. Ormen närmade sig till en ibland oss

och svälјde honom ända till skuldrorna; därefter nedsvälјde han också det återstående av mannen, och vi hörde dennes revben krossas i ormens buk. Sedan detta var beställt, rann ormen bort. Denna händelse ingav oss största förskräckelse; och vi sörjde vår stallbroder samt svävade i den ytterligaste fruktan för våra egna liv, sägande: Vid Allah, detta är underbart! Varje dödssätt, som vi bevittna, är mer fruktansvärt än det, vilket vi undsluppit. Vi voro glada över vår räddning undan det svarta jätteparet; men vår glädje är icke fullkommen. Det finnes ingen makt eller kraft annat än hos Gud! Vid Allah, vi hava undkommit resarne och

34

sluppit att drunkna; men huru skola vi undkomma denna fruktansvärda orm? — Vi stodo dock upp och vandrade framåt på ön, ätande av dess frukter och drickande av dess bäckar; på detta sätt vandrade vi ända till morgonen, då vi träffade på ett högt och lummigt träd, uti vilket vi klattrade upp, sökande en viloplats; och kom jag ända till den översta grenen. Men när det blev natt, och mörkret fallit på, kom ormen fram, såg sig

omkring till höger och vänster och närmade sig till det träd, där vi befunno oss; där grep han min stallbroder och svälјde honom ända till skuldrorna, varefter han slingrade sig omkring trädet med honom, och jag hörde hans ben krossas uti ormens buk. Därpå svälјde odjuret ned mannen helt och hållet medan jag såg därpå, gick så ned utur trädet och begav sig därifrån. — Jag kvarstannade uti trädet under det återstående av natten; men när det blev dager och solen började skina, steg jag ned därifrån, dock mer död än levande, så uppskrämd var jag, med avsikt att kasta mig uti havet, för att på detta sätt undkomma världen; — det

35

Bertil Lybeck: Es Sindibad Sjöfararen. 1916. Storlek: 22×31 cm. Märk illustrationens överensstämmelse med texttypen

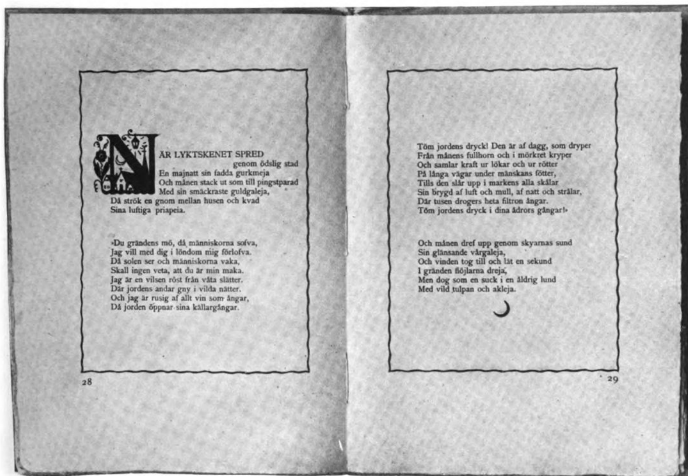
E S S A Y E R

av Per Hallström. Föreningen för bokhantverk. Stockholm 1917

Föreningens med stort intresse emotsedda publikation: Essayer av Per Hallström, är en bok av i viss mån ny art: det är en bok utan egentliga dekorationer, en bok som vill verka genom enbart bokstavsformens förnämhet och typernas anordning; det är ett nytt drag i svensk bokkonst, värt den största uppmärksamhet, därför att det synes innebära ett vaknande intresse för bokstavsformens dekorativa egenskaper.

Föreningens publikation 1916, Dikter av E. A. Karlfeldt, inledde ett nytt skede i föreningens tillvaro, därför att föreningen då för första gången befattade sig med att utge en *modern* bok. Och den blev också modern och fick genom Harriet Sundströms dekorativa utstyrsel och ledning av arbetet en helt igenom personlig prägel, om vilken man visserligen kan diskutera, men som i varje fall blev till något helt, mustigt och kanske även svenskt.

Föreningen har eljest i sina senare publikationer icke uppnått någon enhetlig stil – i tidigare arbeten kunde dock en sådan spåras: en enkel, sträng stil. Den nu föreliggande volymen synes mig liksom förete en kompromiss mellan olika uttryck: den stränga stilen

NÄR LYKTSKENET SPRED
genom ödslig stad
En majnatt sin fadda gurkmeja
Och månen stack ut som till pingstparad
Med sin smäckraste guldgaleja,
Då strök en gnom mellan husen och kvad
Sina luftiga priapeia.

»Du grändens mö, då människorna sofva,
Jag vill med dig i löndom mig förlofva.
Då solen ser och människorna vaka,
Skall ingen veta, att du är min maka.
Jag är en vilsen röst från våta slätter.
Där jordens andar gny i vilda nätter.
Och jag är rusig af allt vin som ångar,
Då jorden öppnar sina källargångar.

28

Töm jordens dryck! Den är af dagg, som dryper
Från månens fullhorn och i mörkret kryper
Och samlar kraft ur lökar och ur rötter
På långa vägar under mänskans fötter,
Tills den slår upp i markens alla skålar
Sin brygd af luft och mull, af natt och strålar,
Där tusen drogers heta filtron ångar.
Töm jordens dryck i dina ådrors gångar!»

Och månen dref upp genom skyarnas sund
Sin glänsande vårgaleja,
Och vinden tog till och lät en sekund
I gränden flöjlarna dreja,
Men dog som en suck i en åldrig lund
Med vild tulpan och akleja.

29

Harriet Sundström: E. A. Karlfeldt, Dikter. Föreningens för bokhantverk publikation 1916. Storlek 19×26 cm. (Originalträsnitt)

samt en av modern anda påverkad stil, med hälften av var, en slitning mellan gammal god och modern bokutstyrsel.

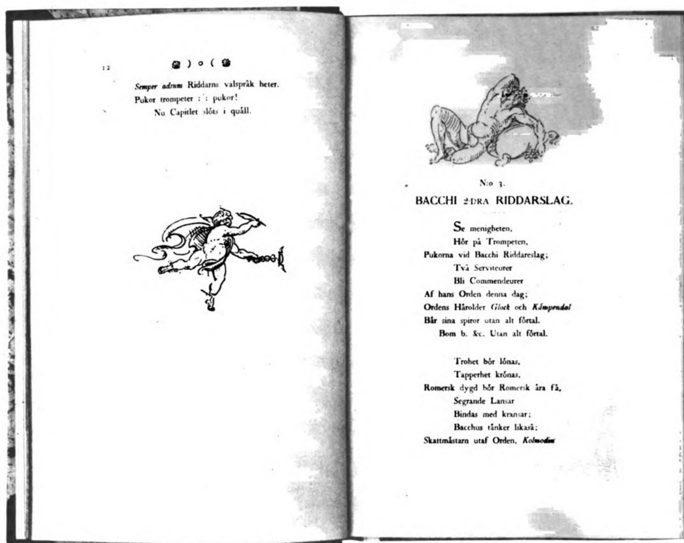
Titeln utgör sålunda en strävan till stränghet men är dåligt avvägd och svag i formen. Här borde konstnären ha fått tillfälle göra en fylligare och dekorativare utfyllnad, då titelns text är så ytterst kortfattad.

Kolumnrubrikerna äro däremot moderna och hade sannolikt blivit det ännu mer, om den stränga, räta linjen över den sirade Sjögrens-linjen fått utgå.

Avdelningstitlarna äro konventionella, satta med små ängsliga typer och stående för lågt på bladet. Innehållsförteckningen är likaledes till form och uppställning (en tvärrektangels form i en höjdrektangel) konventionell, med omotiverat små typer, då för densamma en hel sida disponerats.

Avstånden under överstyckena äro väl också onödigt stora. Där kunde med fördel rubriken ännu en gång upprepats, så hade en behövlig, förmedlande övergång mellan dekoration och text uppnåtts, och man hade ej heller behövt vända bladet för att finna rubriken på uppsatsen.

Versraderna i texten äro konventionellt placerade på mitten av sidan; bättre hade väl varit att draga ut dem åt vänster för att åtminstone få *en* kant av tryckbilden jämn i av-

12

) o (

Semper adrum Riddarns valspråk heter.
Pukor trompeter :': pukor!
Nu Capitlet slöts i quåll.

N:o 3.

BACCHI 2:DRA RIDDARSLAG.

Se menigheten,
Hör på Trompeten,
Pukorna vid Bacchi Riddareslag;
Två Serviteurer
Bli Commendeurer
Af hans Orden denna dag;
Ordens Hårolder *Glock* och *Kämpendal*
Bär sina spiror utan alt förtal.
Bom b. &c. Utan alt förtal.

Trohet bör lönas,
Tapperhet krönas,
Romersk dygd bör Romersk ära få,
Segrande Lansar
Bindas med kransar;
Bacchus tänker likaså;
Skattmästarn utaf Orden, *Kolmodin*

Yngve Berg: Fredmans Sånger. 1917. Storlek: 15×23 cm. Märk illustrationens överensstämmelse med texttypen samt kolumnrubriken

sikt att uppnå den slutna rektangulära sidbilden. I en del fall ha versraderna varit så långa, att man tvingats draga ut dem i kanten och då är sidan genast lugnare, se t. ex. sid. 67, 69, 72 m. fl., och det hade väl också varit lämpligt att åtminstone på *samma* sida eller uppslag, för att uppnå lugn och konsekvens, ställa versraderna med *lika* indrag, vilket nu ej är fallet, se t. ex. sid. 91, 98, 99, 103, 107 m. fl., vilket stör helheten och lugnet i sidbilden.

De i essayerna förekommande rubrikerna äro konventionellt och slappt ordnade och kunde nog ha utjämnats till bättre form till förmån för lugn och helhet i sidbilden.

Satsen är ofta ojämn med konventionella och onödiga avstånd efter punkt samt med fula och onödiga utgångsrader, se t. ex. sid. 9, 20, 22, 26, 34, 36, 51, 100, slutsidorna 73, 111 och 124 m. fl.

Det framgår härav, att vården om typens anbringande icke ägnats tillräcklig omsorg, vilket i ett arbete, som framträder med sådana anspråk som detta, måste anses vara av avgörande betydelse för resultatet. Sträng-

Shaksperes stad, med svanor på flodens vatten, hvilket vår skald, troligen utan alltför stor poetisk öfverdrift, talar om som »kristall», med muntra båtfärder, dem han också skildrar, och med hela den sena men kraftiga och blodfulla engelska renässansens lif blommande i sin midt. Cheap-side var guldsmedernas tillhåll, och skaldens far var en ansedd och förmögen mästare i detta yrke, den tiden gärna förenadt med bankirverksamhet.

Familjen var god och ovanligt gammal. Den kan följas genom många sekler i Leicestershire, som en gång var del af vikingarnes rike, och namnet, ursprungligen Errick eller Eyrick, antages allmänt bevisa nordisk börd. Det är ingenting annat än vårt Erik. Ehuru man i allmänhet icke bör fästa för mycket afseende vid härstamningsteorier och dylik förnumstighet i en värld, där tusen frön och anlag gå under för ett som spirar upp, och där ingen människa ens själf känner hvad för möjligheter hon rymt, kan detta dock för oss vara af intresse. När man läser Herricks dikter, i sin munterhet och kraft af en ljusare och vekare färg än den typiskt engelska, äfven med rättelse för den stora förändring, tiden sedan dess bibragt nationen, tycker man sig höra ett brus från en snabb och lättsinnig puls, som är oss välbekant.

Därmed må vara hur som helst, nu hade ätten blifvit borgerlig sedan några led, men visade afgjord benägenhet att genom sin duktighet i affärer stiga till högre värdighet igen. Roberts fader slutade dock brådt och tragiskt. Han dog redan 1592 genom ett fall från fönstret, som ansågs vara afsiktligt. Hela arfvet hotades så af

indragning till kronan, ty självmord var i denna lifskraftiga tid ett slags majestätsbrott. Det föll sig så att det var dramatikern Fletchers far, biskop och »High Almoner to the Quene», som hade att öfvervaka det allmännas rätt gent emot den späda blifvande lyrikerns. Genom goda släktförbindelser undveks dock faran, men förmögenheten krympte betydligt, när den skulle delas mellan änka och sex barn. På Roberts anpart kom tillräckligt att säkra hans första uppfostran — på landet, i närheten af London och Elisabeths slott, Hampton Court, i rik och vänlig natur. Efter uppväxten kom han i lära hos farbrodern, guldsmed också han, och så rik och ansedd, att han blef *Sir* William, sedan han borrat en diamant åt kung James. Yrket passade icke vår skald, men han blef kvar i det, tills han blef myndig. Om man vill, kan man härleda en del af poetens sakkunskap i glänsande och präktiga ting och kanske äfven något af hans formglädje från ynglingaårens sysselsättning.

London passade honom förträffligt, det har han själf sagt. Han måste med allt som var ungt den tiden ha gått på teatrarna, njutit af Shaksperes sista skörd och Ben Jonsons mest storstilade och öfverdådiga komedier. Den store Benjamin, »Sankt Ben» och »ärkepoeten», som han senare kallar honom, blef hans stora mönster genom sin klassiskt stränga lyriska form. Shakspere nämner han en enda gång i sin diktning, men stryker namnet vid en omarbetning. Shakspere var poetiskt af en äldre generation än Jonson, och då som nu växlade moderna, och det första grå hårstrået gaf det starkaste in-

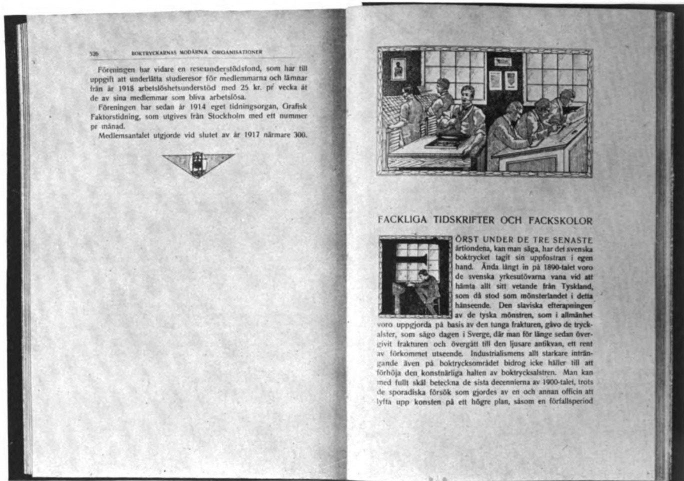
11

Arthur Sjögren: Essayer av Per Hallström. Föreningens för bokhantverk publikation 1917. Storlek: 16×24 cm.

heten i uppställning och anordning förlorar sig i konventionell behandling av typen — grunden för trycksidans utseende; återigen detta typiskt svenska förbiseende av omsorgen om typmaterialets användande i textsidan.

Typen, den franska antikvan, med kraftiga grundstreck och fina hårlinjer, ger visserligen en kraftig textbild men gör denna i viss grad virrig och lös (typen är emellertid ny för Sverige). Kursiven avviker dock avsevärt från antikvans form, särskilt versalerna som använts i kolumnrubrikerna i arbetet.

Konstnären ARTHUR SJÖGRENS teckningar till överstycken och initialer äro som vanligt i och för sig goda och måhända även i stil med den använda typen, men de äro sannolikt något för kraftiga i tonen, färgen, jämförda med den använda typen; detta måhända till följd av att de äro ritade i för stor skala och starkt förminskade. De äro dekorationer i vitt på svart botten, stränga i den yttre formen genom den omgivande linjen men ha icke kolumntitelns modernitet. Det enkla pappbandet är förnämt och vackert i färg; kar⸗

520 BOKTRYCKARNAS MODÄRNA ORGANISATIONER

Föreningen har vidare en reseunderstödsfond, som har till uppgift att underlätta studieresor för medlemmarna och lämnar från år 1918 arbetslöshetsunderstöd med 25 kr. pr vecka åt de av sina medlemmar som bliva arbetslösa.

Föreningen har sedan år 1914 eget tidningsorgan, Grafisk Faktorstidning, som utgives från Stockholm med ett nummer pr månad.

Medlemsantalet utgjorde vid slutet av år 1917 närmare 300.

FACKLIGA TIDSKRIFTER OCH FACKSKOLOR

FÖRST UNDER DE TRE SENASTE årtiondena, kan man säga, har det svenska boktrycket tagit sin uppfostran i egen hand. Ända långt in på 1890-talet voro de svenska yrkesutövarna vana vid att hämta allt sitt vetande från Tyskland, som då stod som mönsterlandet i detta hänseende. Den slaviska efterapningen av de tyska mönstren, som i allmänhet voro uppgjorda på basis av den tunga frakturen, gåvo de tryckalster, som sågo dagen i Sverge, där man för länge sedan övergivit frakturen och övergått till den ljusare antikvan, ett rent av förkommet utseende. Industrialismens allt starkare inträngande även på boktrycksområdet bidrog icke häller till att förhöja den konstnärliga halten av boktrycksalstren. Man kan med fullt skäl beteckna de sista decennierna av 1900-talet, trots de sporadiska försök som gjordes av en och annan officin att lyfta upp konsten på ett högre plan, såsom en förfallsperiod

Hildo Abon Dahlskog: Typografernas historia. 1919. Storlek: 15×22 cm. Märk slutvignettens dåliga proportion i förhållande till övriga dekorationer

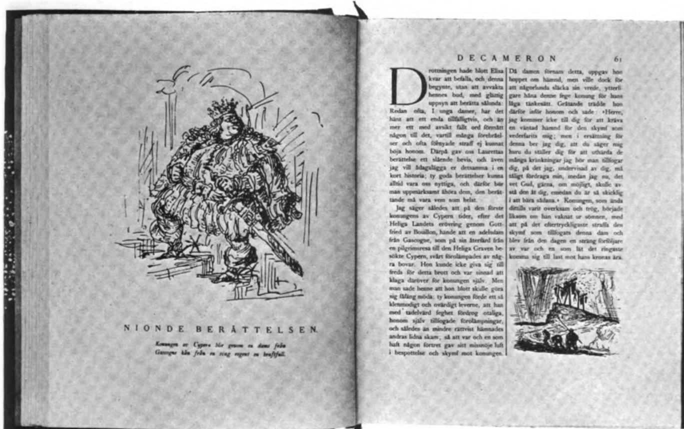
tuschen som pryder frampärmen synes mig dock verka främmande jämförd med den inre utstyrseln i boken.

Boken utgör sålunda icke såsom föregående års publikation ett försök till en bok i modern stil med utpräglad karaktär av banbrytande arbete, men man måste dock konstatera de goda ansatserna, som gör boken till ett betydande boktrycksarbete med god och jämn svärta på gott papper, en bok om vilken man talar och som väcker intresse hos fackmännen, och då har kanske föreningen också fyllt sin uppgift att verka för utvecklingen av svenskt bokhantverk genom den fackliga och sakliga diskussion arbetet väcker till liv.

SVENSKA TYPOGRAFERNAS HISTORIA

Minnesskrift utgiven med anledning av Svenska Typografförbundets 30-års jubileum. Två delar. Stockholm 1919.

Det är ett stort och för typograforganisationens (ej typografernas) historia synnerligen värdefullt arbete, som vittnar om mödosamt och samvetsgrant forsknings- och samlararbete. Innehållet är rikt och omfattande och avhandlar såväl förbundets och avdelningarnas organisatoriska verksamhet som sociala yrkesförhållanden och statistiska uppgifter berörande yrket samt yrkesutveckling-

NIONDE BERÄTTELSEN.

Konungen av Cypern blir genom en dams från Gascogne hån från en svag regent en kraftfull.

DECAMERON 61

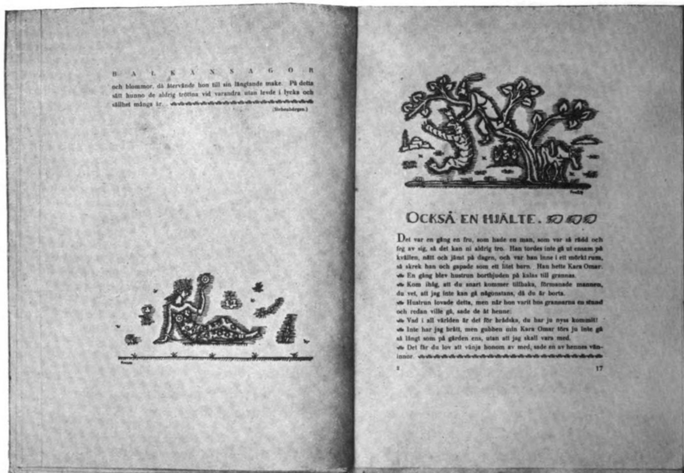
Drottningen hade blott Elisa kvar att befalla, och denna begynte, utan att avvakta hennes bud, med glättig uppsyn att berätta sålunda: Redan ofta, I unga damer, har det hänt att ett enda tillfälligtvis, och än mer ett med avsikt fällt ord förmått någon till det, vartill många förebråelser och ofta förnyade straff ej kunnat böja honom. Därpå gav oss Laurettas berättelse ett slående bevis, och även jag vill ådagalägga er detsamma i en kort historia; ty goda berättelser kunna alltid vara oss nyttiga, och därför bör man uppmärksamt åhöra dem, den berättande må vara vem som helst.

Jag säger således att på den förste konungens av Cypern tider, efter det Heliga Landets erövring genom Gottfried av Bouillon, hände att en adelsdam från Gascogne, som på sin återfärd från en pilgrimsresa till den Heliga Graven besökte Cypern, svårt förolämpades av några bovar. Hon kunde icke giva sig till freds för detta brott och var sinnad att klaga däröver för konungen själv. Men man sade henne att hon blott skulle göra sig fåfäng möda: ty konungen förde ett så klenmodigt och ovärdigt leverne, att han med tadelvärd feghet fördrog otaliga, honom själv tillfogade förolämpningar, och således än mindre rättvist hämnades andras lidna skam; så att var och en som haft någon förtret gav sitt missnöje luft i bespottelse och skymf mot konungen. Då damen förnam detta, uppgav hon hoppet om hämnd, men ville dock för att någorlunda släcka sin vrede, ytterligare håna denne fege konung för hans låga tänkesätt. Gråtande trädde hon därför inför honom och sade: »Herre, jag kommer icke till dig för att kräva en väntad hämnd för den skymf som vederfarits mig; men i ersättning för denna ber jag dig, att du säger mig huru du ställer dig för att uthärda de många kränkningar jag hör man tillfogar dig, på det jag, undervisad av dig, må tåligt fördraga min, medan jag nu, det vet Gud, gärna, om möjligt, skulle avstå den åt dig, emedan du är så skicklig i att bära sådana.» Konungen, som ända dittills varit overksam och trög, började liksom om han vaknat ur sömnen, med att på det eftertryckligaste straffa den skymf som tillfogats denna dam och blev från den dagen en sträng förföljare av var och en som lät det ringaste komma sig till last mot hans kronas ära.

Bertil Lybeck: Boccaccios Decameron. 1918. Storlek: 21×26 cm. Märk illustrationens obegränsade form å vänstersidan samt placeringen av illustrationen å högersidan

gen i tekniskt avseende. Man saknar i bokens innehåll dock en ingående redogörelse för den fackliga utvecklingen från 80-talets »konstiga» och förvrängda typografi till vår tids stränga, stilrena och enkla bokkonst, där mer hänsyn tages till ändamål och material.

Bokens utstyrsel, överstycken, initialer och vignetter äro efter teckningar av faktor Hildo Abon Dahlskog i Stockholm; teckningarna kunna i många fall vara goda som sådana och bli än mer beundransvärda, när man erfar, att de äro utförda av en självlärd yrkesman. Men icke desto mindre måste sägas, att tecknarens förmåga, fantasi och goda vilja här icke har räckt till att skapa goda bokdekorativa anordningar; teckningarna äro särskilt i figurframställningen mycket svaga (se del I sid. 393 och del II sid. 527); de sakna anda, fantasi och konstnärlig flykt. Teckning för bokdekoration är icke blott teckning utan teckning för visst ändamål, avhängig av bokens idéinnehåll samt typens form och karaktär. Jag tror, att tecknaren kunnat lyckas bättre, om han rört sig mer inom det rent ornamentala området — hela utstyrseln hade också vunnit därpå. Teckningarna synes mig också vara i allmänhet för starkt förminskade, särskilt i de omotiverat små slutvignetterna och för tunna i linjerna; ofta äro också teckningarnas idé-

B A L K A N S A G O R

och blommor, då återvände hon till sin längtande make. På detta sätt hunno de aldrig tröttna vid varandra utan levde i lycka och sällhet många år.

OCKSÅ EN HJÄLTE.

Det var en gång en fru, som hade en man, som var så rädd och feg av sig, så det kan ni aldrig tro. Han tordes inte gå ut ensam på kvällen, nätt och jämt på dagen, och var han inne i ett mörkt rum, så skrek han och gapade som ett litet barn. Han hette Kara Omar.

En gång blev hustrun borthjuden på kalas till grannas.

Kom ihåg, att du snart kommer tillbaka, förmanade mannen, du vet, att jag inte kan gå någonstans, då du är borta.

Hustrun lovade detta, men när hon varit hos grannarna en stund och redan ville gå, sade de åt henne:

Vad i all världen är det för brådska, du har ju nyss kommit!

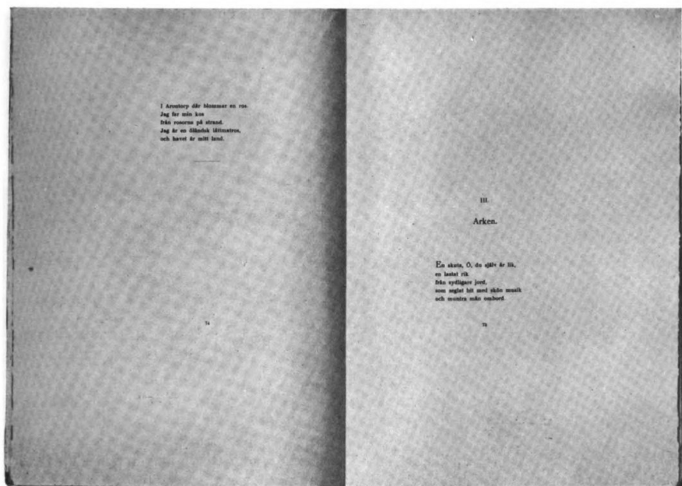
Inte har jag brått, men gubben min Kara Omar törs ju inte gå så långt som på gården ens, utan att jag skall vara med.

Det får du lov att vänja honom av med, sade en av hennes väninnor.

2 17

Einar Forseth: Balkansagor. 1918. Storlek: 20×27 cm. Märk illustrationens obegränsade form upptill å högersidan jämförd med den skarpt begränsade nedtill å vänstersidan

Epistlar. Till sin grundprincip är även detta arbete efterbildande men i annan mening och av annat slag än närmast ovan omnämnda arbete. I Fredmans Epistlar avser konstnären att uppnå en viss tidsprägel överensstämmande med textinnehållets, från slutet av 1700-talet, och är i så måtto berättigad om också just ej ett uttryck för modern bokkonst. Här äro illustrationerna synnerligen väl avpassade i färgton till texttypens ton, och man ser sannolikt konstnärens medverkan i de väl avvägda slutsidorna liksom i hela boken i övrigt. I likhet med Fredmans Sånger från 1917 är denna upplaga av Fredmans Epistlar vad de typografiska anordningarna beträffar en direkt efterbildning av vid 1700-talets slut gängse typografiska bruk, där dock innehåll, bild och tryck utformats till en sällsynt harmonisk samklang, där texten är huvudsak och icke blott förevändning för en serie lösa teckningar och där de dekorativa illustrationerna tillsammans med textens uttryck ge en markerad tidsprägel och en viss personlig stil och karaktär åt boken. I denna illustrationens underordnande under texten ligger sannolikt en självövervinnelse från konstnärens sida men också en djupare och ur boksynpunkt värdefull och förebildlig förståelse av bokens dekorativa utformning, som i svensk bokkonst är ytterst sällsynt.

I Arontorp där blommar en ros.
Jag far min kos
från rosorna på strand.
Jag är en öländsk lättmatros,
och havet är mitt land.

III.

Arken.

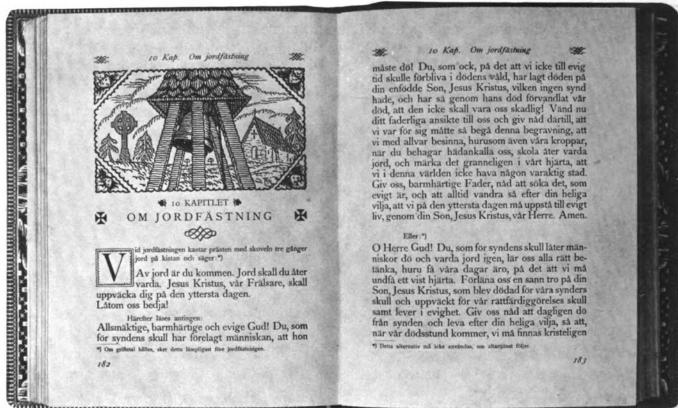
En skuta, O, du själv är lik,
en lastat rik
från sydligare jord,
som seglat hit med skön musik
och muntra män ombord.

Textuppslag ur E. A. Karlfeldts Flora och Bellona. 1918. Storlek: 21×30 cm. Märk textens oproportionerligt små typer å de stora ytorna

BALKANSAGOR

En samling folksagor utvalda och återgivna av Elias Grip. Med teckningar av Einar Forseth. Svenska Andelsförlaget, Stockholm 1918.

Ett uttryck i svensk bokkonst av modern dekorativ konst utgör Einar Forseths Balkansagor, ett fristående försök att skapa en illustrerad bok med tidstypiska uttryck utan några rester av äldre bokkonst. De till texten fogade synnerligen dekorativa illustrationerna äro i god färgton och stå förträffligt tillsammans med textens typer — skada blott att de icke fått en strängare och med boksidan mera överensstämmande arkitektonisk utformning. Boksidans dekorativa grundform, den rektangulära, har nämligen konsekvent av konstnären försummats i begynnelsesidorna till nya avdelningar; dessa inledas med en dekorativ illustration, som icke har linjär begränsning upptill, samtidigt som slutsidorna nedtill äro utfyllda genom dekorativa anordningar, som strängt markera sidans storlek och form. Uppslaget 112—113 är i detta avseende betydligt bättre, på grund av att frisen fått en upptill mera skarpt markerad form. Detta skulle kanske bättre ha uppnåtts genom upprepande av den eljest å varje sida förekommande till sidans hela bredd utspärrade kolumnrubriken med versaltyper.

10 Kap. Om jordfästning

10 KAPITLET

OM JORDFÄSTNING

Vid jordfästningen kastar prästen med skoveln tre gånger jord på kistan och säger:*)

Av jord är du kommen. Jord skall du åter varda. Jesus Kristus, vår Frälsare, skall uppväcka dig på den yttersta dagen.
Låtom oss bedja!

Härefter läses antingen:

Allsmäktige, barmhärtige och evige Gud! Du, som för syndens skull har förelagt människan, att hon

*) Om gripetal hålles, sker detta lämpligast före jordfästningen.

182

10 Kap. Om jordfästning

måste dö! Du, som ock, på det att vi icke till evig tid skulle förbliva i dödens våld, har lagt döden på din enfödde Son, Jesus Kristus, vilken ingen synd hade, och har så genom hans död förvandlat vår död, att den icke skall vara oss skadlig! Vänd nu ditt faderliga ansikte till oss och giv nåd därtill, att vi var för sig måtte så begå denna begravning, att vi med allvar besinna, hurusom även våra kroppar, när du behagar hädankalla oss, skola åter varda jord, och märka det granneligen i vårt hjärta, att vi i denna världen icke hava någon varaktig stad. Giv oss, barmhärtige Fader, nåd att söka det, som evigt är, och att alltid vandra så efter din heliga vilja, att vi på den yttersta dagen må uppstå till evigt liv, genom din Son, Jesus Kristus, vår Herre. Amen.

Eller:*)

O Herre Gud! Du, som för syndens skull låter människor dö och varda jord igen, lär oss alla rätt betänka, huru få våra dagar äro, på det att vi må undfå ett vist hjärta. Förläna oss en sann tro på din Son, Jesus Kristus, som blev dödad för våra synders skull och uppväckt för vår rättfärdiggörelses skull samt lever i evighet. Giv oss nåd att dagligen dö från synden och leva efter din heliga vilja, så att, när vår dödsstund kommer, vi må finnas kristeligen

*) Detta alternativ må icke användas, om altartjänst följer.

183

Arthur Sjögren: Handbok för Svenska kyrkan. 1918. Storlek: 17×23 cm.

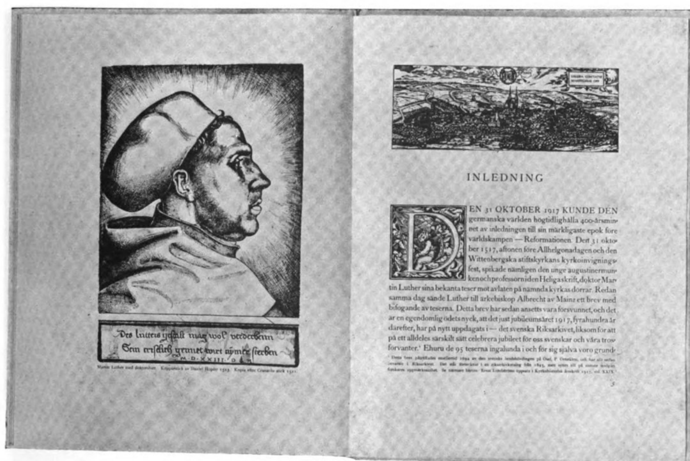
REFORMATIONEN OCH BOKTRYCKAREKONSTENS UTVECKLING

En studie av Arthur Sjögren. Aktiebolaget Svenska Diakonistyrelsens förlag. Stockholm 1919

Föreliggande arbete är en bok i den stränga stilen, ett uttryck för stark känsla för den hela och slutna dekorativt utformade sidbilden — en bok som ger uttryck åt god kunskap om boken som konstprodukt. Hela uppställningen av boken är lagd efter en strävan att uppnå slutenhet i sidbilden och jämvikt i uppslagens avvägning. De talrika noterna äro här dock rätt störande och kunde bättre ha samlats efter texten i bokens slut.

Titelbladet, med sin lek med typer, erinrar om den äldre tyska bokkonstens begrepp om bokstavsformen som ett ornament och användning av typen i enlighet därmed som ett rörligt och anpassbart ytornament med vilket pappersbladet pryddes — det vittnar om typens värde som dekorativt medel i typtrycket, en uppskattning som dock sällan blir synlig i modern svensk bokkonst.

Satsen i de stora och vackra textsidorna med en stor (tertia) mediæval-typ, vilken ej är fransk, såsom slutskriften anger, är utförd med stor omsorg och omvårdnad. Dekorationer och bilder äro väl inställda i sidbilden och väl avvägda i uppslaget. Trycket har god svärta och är i allmänhet kraftigt och jämnt. Bildmaterialet är också synnerligen omsorgsfullt tryckt med stor skärpa men ändock god svärta, vilket gör det hela även till

INLEDNING

DEN 31 OKTOBER 1917 KUNDE DEN germanska världen högtidlighålla 400-årsminnet av inledningen till sin märkligaste epok före världskampen — Reformationen. Den 31 oktober 1517, aftonen före Allhelgonadagen och den Wittenbergska stiftskyrkans kyrkoinvigningsfest, spikade nämligen den unge augustinermunken och professorn i den Heliga skrift, doktor Martin Luther sina bekanta teser mot avlaten på nämnda kyrkas dörrar. Redan samma dag sände Luther till ärkebiskop Albrecht av Mainz ett brev med bifogande av teserna. Detta brev har sedan ansetts vara försvunnet, och det är en egendomlig ödets nyck, att det just jubileumsåret 1917, fyrahundra år därefter, har på nytt uppdagats i — det svenska Riksarkivet, liksom för att på ett alldeles särskilt sätt celebrera jubileet för oss svenskar och våra trosförvanter.[1] Ehuru de 95 teserna ingalunda i och för sig själva voro grund-

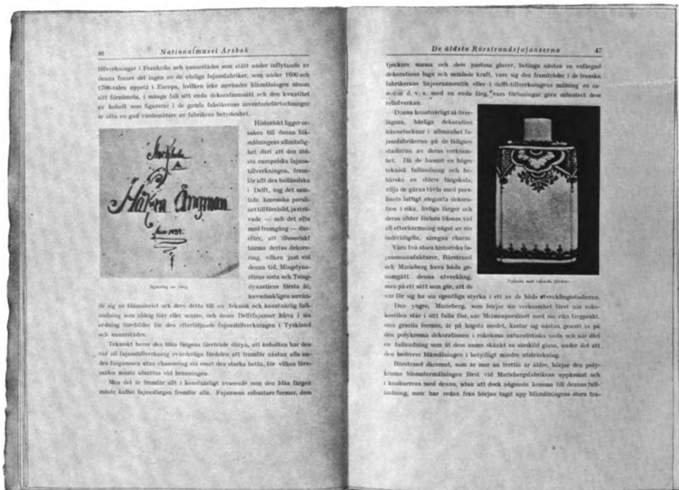
5

Reformationen och boktryckarekonstens utveckling av Arthur Sjögren. 1919.
Storlek: 25×33 cm.

ett verkligt *dekorativt tryck*. Arbetet har något av sträng stilenlighet och personlig prägel över sig.

Bildmaterialet i föreliggande bok är visserligen rikligt, men mig synes att i en bok som denna hade det kunnat vara än rikligare -- det är väl just detta vackra bildmaterial, som ger boken sitt berättigande i den form den nu föreligger. Reformationstrycken äro så talrika, att för att ge en tydlig och fyllig bild av »reformationen och boktryckarekonstens utveckling» flera avbildningar hade bort medtagas, bland andra ett så karaktäristiskt tryck som t. ex. Der kleine Catechismus, och ännu en del andra karaktäristiska Luthertryck, samt några exempel på de otaliga eftertrycken av Luthers skrifter och tidsskrifterna mot Luther och reformationen, vilka givetvis även främjade utvecklingen av boktryckarekonsten. Av intresse hade också varit att få se några flera prov på i trycken använda typer, initialer och vignetter.

Det rikligare illustrerandet av föreliggande arbete hade varit så mycket riktigare, som texten är synnerligen kortfattad och flera sidor av denna tids typtryck icke alls blivit behandlade, t. ex. tidens bokutstyrsel ur stilsynpunkt eller betydelsen av massan reformationstryck för fasthållandet vid de båda bokstavsformerna schwabach och fraktur, vilka båda genom dessa tryck fick en viss folklig, nationell innebörd gent emot antikvan, som kom att få en anstrykning av Rom och därför under en lång följd av år huvudsakligast

46 *Nationalmusei Årsbok*

tillverkningar i Frankrike och annorstädes som stått under inflytande av denna finnes det ingen av de otaliga fajansfabriker, som under 1600 och 1700-talen uppstå i Europa, hvilken icke använder blåmålningen såsom sitt förnämsta, i många fall sitt enda dekorationssätt och den kvantitet av kobolt som figurerar i de gamla fabrikernas inventarieförteckningar är ofta en god värdemätare av fabrikens betydenhet.

Historiskt ligger orsaken till denna blåmålningens allmänlighet däri att den äldsta europeiska fajanstillverkningen, framför allt den holländska i Delft, tog det samtida kinesiska porslinet till förebild, ja strävade — och det ofta med framgång — därefter, att illusoriskt härma dettas dekorering, vilken just vid denna tid, Mingdynastiens sista och Tsingdynastiens första år, huvudsakligen använde sig av blåmåleriet och drev detta till en teknisk och konstnärlig fulländning som aldrig förr eller senare, och dessa Delftfajanser bliva i sin ordning förebilder för den efterföljande fajanstillverkningen i Tyskland och annorstädes.

Tekniskt beror den blåa färgens företräde därpå, att koboltet har den vid all fajanstillverkning ovärderliga fördelen att framför nästan alla andra färgämnen utan chansering stå emot den starka hetta, för vilken föremålen måste utsättas vid bränningen.

Men det är framför allt i konstnärligt avseende som den blåa färgen måste kallas fajansfärgen framför alla. Fajansens robustare former, dess

De äldsta Rörstrandsfajanserna 47

tjockare massa och dess pastosa glasyr, betinga nästan en enfärgad dekorations lugn och samlade kraft, vare sig den framträder i de franska fabrikernas linjeornamentik eller i delft-tillverkningens målning *en camaïeu* d. v. s. med en enda färg, vars förtoningar giva mönstret dess reliefverkan.

Denna konstnärligt så överlägsna, härliga dekoration kännetecknar i allmänhet fajansfabrikerna på de tidigare stadierna av deras verksamhet. Då de hunnit en högre teknisk fulländning och behärska en större färgskala, vilja de gärna tävla med porslinets luftigt eleganta dekoration i rika, livliga färger och deras alster förlora liksom vid all efterhärmning något av sin individuella, säregna charm.

Våra två stora historiska fajansmanufakturer, Rörstrand och Marieberg hava båda genomgått denna utveckling, men på ett sätt som gör, att de var för sig ha sin egentliga styrka i ett av de båda utvecklingsstadierna.

Den yngre, Marieberg, som börjar sin verksamhet först när rokokostilen står i sitt fulla flor, när Meissenporslinet med sin rika färgprakt, sina gracila former, är på högsta modet, kastar sig nästan genast in på den polykroma dekorationen i rokokons naturalistiska anda och när däri en fulländning som åt dess namn skänkt en särskild glans, under det att den bedriver blåmålningen i betydligt mindre utsträckning.

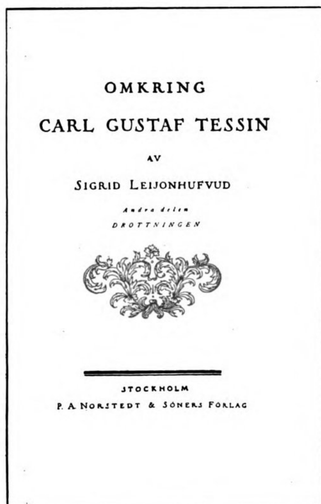
Rörstrand däremot, som är mer än trettio år äldre, börjar den polykroma blomstermålningen först vid Mariebergsfabrikens uppkomst och i konkurrens med denna, utan att dock någonsin komma till dennas fulländning, men har redan från början tagit upp blåmålningens stora tra-

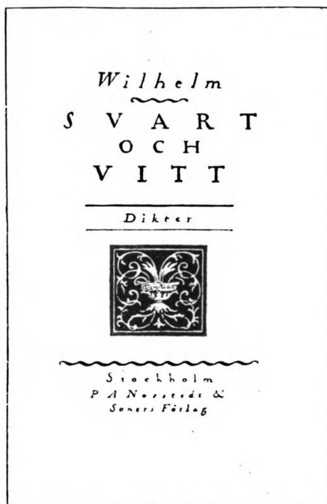
Textuppslag ur Nationalmusei Årsbok 1919. Storlek: 19×28 cm. Märk illustrationernas avvägning å uppslagets olika sidor

användes för latinskt språk. Reformationen gav därigenom också en viss *form*, ett visst synligt uttryck åt såväl tysk som icke minst svensk bokkonst, värd att här antecknas. Författaren har dock nästan helt undvikit att behandla typtryckens utseende i detta arbete om »reformationen och boktryckarekonstens utveckling», vilket är särskilt påfallande om man med denna titel avser icke blott historiska anteckningar om tryckeriernas antal eller tryckens massa utan också och kanske framför allt tryckens *utstyrsel*, d. v. s. deras allmänna form och stil.

Reformationens efterdyningar i Sverige hade också stort inflytande på svenskt typtryck och särskilt just vad bokstavsformen beträffar i så måtto, att de båda bokstavsformerna schwabach och fraktur därigenom att till reformationens för folket avsedda och på svenska språket tryckta skrifter användes dessa typer, fingo hävd av att vara »svenska stilar» med vilka också svenskt språk uteslutande länge trycktes.

Som arbetet nu föreligger, är det en vacker bok, en bok som vittnar om omvårdnad av de många små detaljerna och bevisar dessutom att, då samarbete mellan konstnär och hantverkare äger rum, goda resultat kunna uppnås.

Tecknade bokomslag av Akke Kumlien. 1919. Märk den olika stilkopierande dekorationen

få fram ett uttryck av handens arbete, såsom om de vore tecknade, är något, som ej slagit an i bokkultiverade kretsar. Denna gjorda imitation strider också mot tidens sannings-strävanden i avseende å material och medel. Den har ej heller i äldre förebildliga bokverk någon som helst tradition – det är en modern löslighet, som ej kan äga bestånd.

Den nya tidens bokomslag har sina bästa förebilder från det tidiga 1800-talets bokverk. Detta återgående till äldre förebilder innebär, förutom ett beaktansvärt uppskattande av deras värde, ett försök att återknyta traditionen till en tidpunkt, då prydnadskonsten ännu ägde viss fasthet i sina uttryck, en viss stil i formen. Men när man anknyter traditionen till tiden omkring 1830-talet, så synes mig att man valt en ur konstnärlig synpunkt svag tid, då i svensk bokkonst sedan länge tydliga uttryck till förfall förefunnits. Under 1700-talets senare hälft ger svensk bokkonst sannolikt det mest svenska uttrycket

Tecknade bokomslag av Akke Kumlien. 1919. Märk bokstavsformens dekorativa användning

med utpräglad renhet i stilen, men redan under 1800-talets första årtionden ha i bokstavsformen insmugit sig lösa tillskott, som rokokon förberett; då framträder också dessa märkvärdiga bokstavsformer, plastiskt och perspektiviskt skuggade, där bokstavens form av ytornament helt tappats bort, samt dessa streckade och dubbelkonturerade och tillkrånglat utsirade, som har sin upprinnelse i 1700-talets omtyckta graverade bokstavsformer. Men vad konstnären med sin oinskränkta frihet kunde göra i kopparplåten, kunde icke omsättas i den gjutna typen med dess begränsning utan att helt förlora sin karaktär, vilken dessutom själva tryckmetoden, djuptrycket, förstärker. Dessa bokstavsformers sammanställning med den klassiskt rena och stränga bokstavsformen är betecknande för lösligheten i bokstavsformens användning denna tid.

Det kan synas, som om ett ständigt användande av enbart typer eller bokstäver till bokomslagen skulle ge desamma en viss inbördes

Exempel på bokomslag från 1890-talet, utförda med enbart typografiskt material

freie Richtung», den uppfattningen att typ- materialet kunde så användas, att det kom att »föreställa» något, utan hänsyn till materialets egen bundenhet och rektangulära begräns- ning. För nutida avancerade yrkesmän fram- står detta naturvidriga användande av det typografiska materialet som i hög grad löjligt och meningslöst, lika meningslöst som att med dålig oljefärg bemåla en möbel av ädelt träslag. Nu vill man, att tekniken skall natur- ligt och ändamålsenligt ansluta sig till mate- rialet, och att materialet självt skall komma

Exempel på bokomslag från 1900-talet, utförda med enbart typografiskt material

till sin rätt i sina olika uttrycksmedel utan förkonstling eller tillgjordhet, ty 90-talets användning av typer och ornament var enbart tillgjordhet, uppkommen av bristande kunskap och dålig smak samt ringa förmåga hos yrkets utövare att bruka materialet. Den strävan till naturlighet och ändamålsenlighet samt god historisk form, som är utmärkande inom modern prydnadskonst i allmänhet och icke minst i god bokkonst, fick i början av 1890-talet sitt starkaste uttryck hos William Morris, som ville återföra typens

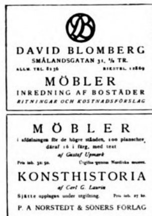

Representativa exempel på anordning av annonssidor från 1890-talet (1893—94)

Exempel på anordning av annonssidor från år 1917

uppenbarar sig. Stilkänslan har genom otaliga exempel och påpekanden i »N. B.» vuxit fram, fostrats och vägletts.

Men formen och stilen får ej utvecklas ensidigt: de måste gå jämsides med tekniken och metoderna. Teknik och form äro visserligen i viss mån motsättningar till varandra, så till vida som tekniken strävar att övervinna formen,[3] men det måste strävas till enhet mellan form och teknik, till ett närmande mellan konstnärliga och hantverkliga intressen, för att god form och stil skall uppnås i svenskt typtryck.

År 1900 är en annan för bokhantverket betydelsefull tilldragelse att anteckna, i det att på våren sagda år Föreningen för bokhantverk bildades, på initiativ av en del för svensk bokkonst starkt intresserade, vilken enligt stadgarna för sig även uppsatte rent praktiska mål.[4] Genom sina utställningar, föredrag och oftast mönstergilla publikationer har föreningen icke oväsentligt bidragit till att föra typtrycket in på värdigare banor, som ökat intresset för boken.

För allmänheten väckande ha säkerligen de större utställningarna åren 1897 och 1909 i Stockholm samt 1914 i Malmö varit i så måtto, att allmänheten fått ögonen öppna för att ett typtryck kan anordnas på olika sätt, och därigenom förlänas olika värde, men

Representativa exempel på anordning av annonssidor från början av 1900-talet

Exempel på anordning av annonssidor från år 1918

samtidigt måste sägas, att dessa utställningar icke just varit ägnade att sporra utövarna till ansträngningar för att få tillfälle visa nya framsteg; utställningarna hava icke så planlagts och anordnats.[5]

I alla strävanden att odla och rikta yrkesutövningen utgör dock bildandet av Yrkesskolan för bokhantverk i Stockholm år 1903 den viktigaste tilldragelsen. Den vill icke blott teoretiskt giva utövarna en fördjupad historisk och teknisk yrkeskunskap, utan den vill även sätta utövarna i tillfälle praktiskt öva och omsätta sina inhämtade kunskaper genom utfört arbete. Den bygger sålunda på arbetets betydelse som social uppfostrare och har därefter lagt sin läroplan. Att dessa strävanden till en fördjupad och förnyad form i typtrycket också så småningom segrat, därom vittnar nutida svenskt typtryck jämfört med uttrycken för t. ex. 20 år sedan. De senaste tio à femton åren har fört oss i detta avseende stadigt framåt genom en strävan till förenkling och ändamålsenlighet: genom förenklingen bortfalla alla onödiga utsirningar, och ornament (vignetter, änglahuvuden, söta fåglar, putti, våglinjer och blommiga slutlinjer, Jugendslingor etc.) bli som dekorativa tillsatser överflödiga; genom ändamålsenlighet infördes begreppet stilrenhet: varför skulle man icke lika enkelt som i äldre böc-

DEN
ANVÄNDA
TYPEN I DETTA
ARBETE ÄR MEDIÆVAL
ANTIKVA-DEKORATIONERNA ÄRO
EFTER TECKNINGAR AV BERTA SVENSSON
AUTOTYPIERNA ÄRO UTFÖRDA
EFTER FOTOGRAFIER AV
JUSTUS CEDERQUISTS GRAFISKA
AKTIEBOLAG
TRYCK OCH FÖRLAG:
BRÖDERNA LAGERSTRÖM
BOKTRYCKARE
STOCKHOLM
1920

UCLA-Young Resea
• Z276 .L
yr*
L 009 646